

De heer Heerma (CDA)

Ik stel voor, de slotwetten, zoals gewoonlijk, te behandelen tezamen met de desbetreffende begrotingshoofdstukken, uiteraard wanneer de voorbereiding zal zijn voltooid.

Ik stel voor, met ingang van de eerste week van de begrotingsbehandeling op dinsdag te vergaderen van 14.00 tot uiterlijk 23.00 uur en op woensdag en donderdag van 10.15 tot uiterlijk 23.00 uur.

Ik stel voor, de spreektijden voor de begrotingsbehandeling (eerste en tweede termijn gezamenlijk) als volgt vast te stellen: PvdA 530 minuten, CDA 505 minuten, VVD 480 minuten, D66 420 minuten, GroenLinks 160 minuten, CD 105 minuten, groep-Nijpels 90 minuten, RPF 105 minuten, SGP 95 minuten, GPV 95 minuten, SP 95 minuten, AOV 60 minuten, Unie 55+ 80 minuten, Hendriks 30 minuten.

Dit is inclusief de spreektijd – ik wijs daar nadrukkelijk op – voor de financiële beschouwingen.

Ik stel voor, toestemming te verlenen tot het houden van wetgevings- c.q. notaoverleg met stenografisch verslag op:

maandag 23 september:
- van 11.15 uur tot 18.30 uur van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen over het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek in verband met de bestuursorganisatie van en medezeggenschap in universiteiten (modernisering universitaire bestuursorganisatie) (24646);

maandag 4 november:
- van 11.15 uur tot 23.00 uur van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport over het Jaaroverzicht Zorg.

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

De **voorzitter**: Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten, te stellen in handen van:

a. de vaste commissie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer:
- het rapport van de Tijdelijke commissie klimaatverandering (24695);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet balansverkorting geldelijke steun volkshuisvesting (matiging huurstijging) (24874);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet milieubeheer (bepalingen inzake afvalstoffen) (24875);

b. de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid:
- het wetsvoorstel Wijziging van de uitvoeringsorganisatie sociale verzekeringen (Organisatiewet sociale verzekeringen 1997) (24877).

Aan de orde zijn:
- **de algemene politieke beschouwingen naar aanleiding van de Miljoenennota voor het jaar 1997.**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Heerma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Gistermiddag op een bijeenkomst in Nieuwspoort van VNO-NCW nam minister Van Mierlo een boekwerkje in ontvangst. Twee buitenlandse journalisten, een Franse en een Duitse, bezien door hun bril het wel en wee van de lage landen. Het is de moeite waard om het te lezen, bijvoorbeeld de beschrijving hoe wij hier te lande omgaan met sportsuccessen.

Nederland wil zichzelf nog wel eens zien als een gidsland voor anderen. En soms terecht. Ook in de ogen van die anderen wordt dit in positieve zin gewaardeerd. Bijvoorbeeld: internationale solidariteit op het terrein van ontwikkelingssamenwerking, de inzet van de overheid, maar niet minder van de offerbereidheid van de Nederlandse samenleving met giften en met de persoonlijke inzet van velen. In onze ogen is Nederland soms gidsland, terwijl anderen juist vinden dat wij de plank flink misslaan. Dat geldt ten aanzien van de liberalisering van het drugsbeleid: Nederland tegen de rest van de Europese Unie.

Mijnheer de voorzitter! Vandaag zal ik in mijn bijdrage aan deze algemene politieke beschouwingen stilstaan bij een aantal van deze specifieke functies, die Nederland tot Nederland maken en die samenhangen met de eigenheid van Nederland, in generaties opgebouwd en specifiek voor de Nederlandse identiteit in een wereld die sterk in beweging is.

Laat ik met een voor Nederland positief en actueel voorbeeld beginnen. De heer Tietmeyer, president van de Deutsche Bundesbank stelde Nederland ten voorbeeld in de EU als het gaat om de economische groei en de werkgelegenheidsgroei. Een terecht compliment. Dat mogen we als Nederland best incasseren. We

plukken immers de vruchten van een jarenlang consequent volgehouden beleid van gezondmaking van de openbare financiën. En dat in combinatie met een gunstige conjunctuur. De ''zieke man van Europa'' van de beginjaren tachtig – de Miljoenennota noemt eind 1982 als keerpunt – wordt nu als voorbeeld gesteld door de Bundesbank. Naast een politiek consequent volgehouden beleid, in wisselende coalities, moet hier ook nadrukkelijk de medeverantwoordelijkheid van organisaties van werkgevers en werknemers, dus de sociale partners, worden genoemd. En dat gebeurde gisteren in de Troonrede dan ook terecht.

Groei-economie door overlegeconomie; een traditie waar consensus en overleg en samen delen in verantwoordelijkheden tot grote resultaten leiden. Waar polarisatie op de vierkante centimeter evenwichten verstoort en een hoge prijs vraagt, zo leert de geschiedenis. Tast niet de essentie van de Nederlandse identiteit aan, zoals in de jaren zeventig is gebeurd!

De Miljoenennota beschrijft helder en correct deze resultaten van jarenlang volgehouden beleid van gezondmaking van de openbare financiën, economie en de rol van werkgevers en werknemers daarin. Overigens, wat de begroting voor 1997 betreft krijgt het kabinet het ook wel in de schoot geworpen: lagere afdrachten aan de Europese Unie, 1 mld. lagere rentelasten en 4 mld. volumemeevallers in de sociale zekerheid. Op deze lijn van gezondmaking van de openbare financiën zal moeten worden doorgegaan. We zijn er niet en er is geen enkele reden voor zelfgenoegzaamheid. Het laatste woord zal hier vandaag en morgen nog wel eens vallen: er is geen enkele reden voor zelfgenoegzaamheid, we zijn er niet.

Een verdere tekortreductie zal door vrijvallende rentelasten ruimte moeten scheppen om kosten van vergrijzing op te vangen en om duurzaam te investeren in prioriteiten van economische structuur en arbeidsdeelname. De Miljoenennota geeft er in een cursiefje een aardig rekenvoorbeeld van wat dat betekent in het begin van het volgende decennium en wat het kan betekenen op het einde van het volgende decennium. Dat is zeer illustratief.

De kwalificatie voor de criteria van de EMU in 1999 is een groot Nederlands belang. Ons land heeft als handelsnatie groot belang bij een stabiliteitszone. De EMU kan zo'n zone, zo'n stabiliteitsgemeenschap, in financieel-economisch opzicht zijn. Sprekend over de criteria van de EMU, constateer ik dat de schuldquote ligt op een niveau nog ruim boven de relevante waarde van de 60% van het BBP. Hoe denkt de regering met dit deel van de EMU-criteria om te gaan? Tevens is mijn vraag aan de minister-president, hoe hij hiermee denkt om te gaan tijdens het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie. Het is eigenlijk een dubbele vraag: wat betekent het voor het Nederlandse beleid en wat betekent het voor het voorzitterschap?

Mijnheer de voorzitter! Het zal duidelijk zijn dat de CDA-fractie de hoofdlijnen van het financieel-economische beleid van minister Zalm steunt. Ik ben het echter ook eens met de minister van Economische Zaken, de heer Wijers, als hij zegt dat er meer nodig is om de ambities van duurzaam hoge groei en een hogere arbeidsparticipatie waar te maken: investeringen in infrastructuur, technologie en scholing bijvoorbeeld.

Mijnheer de voorzitter! De macrocijfers wijzen in de goede richting. Maar gaat het ook goed met al die ruim 15 miljoen Nederlanders? Dat is de vraag en ik kom daarop terug.

Ik wil eerst nog stilstaan bij een van de succesfactoren die ik noemde, van het financieel-economische herstelbeleid, en wel bij de overlegeconomie: een van de sterke karakteristieken van de Nederlandse identiteit. Gingen Nederlandse delegaties eind jaren tachtig nog naar Zweden om te kijken hoe het moest – terzijde: welk een misverstand! – vandaag de dag bereiken ons vragen als: hoe hebben jullie dat gefikst, van zieke man in Europa naar het voorbeeld van Tietmeyer? Je merkt het in internationale contacten en ook sociale partners worden veelvuldig door buitenlandse delegaties en collega's overvallen met dezelfde vraag. En de reactie luidt: overlegeconomie en consensus, naast politieke verantwoordelijkheid en medeverantwoordelijkheid van de sociale partners, werkgevers en werknemers; loonmatiging.

Mijnheer de voorzitter! Het is een succesformule: zoeken naar evenwichten, samen eraan werken en samen verantwoordelijkheden delen. Typisch Nederland: groei-economie door overlegeconomie. Op dat punt mag Nederland zich terecht als gidsland beschouwen en moet dat ook vooral zo blijven.

Voorzitter! Wie schetst tegen deze achtergrond mijn verbazing, toen mijn VVD-collega Bolkestein twee weken geleden op een forum-bijeenkomst, van overlegeconomie naar groei-economie, riep: overlegeconomie, weg ermee! Zo mag ik het toch wel ongeveer samenvatten?

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! De heer Heerma vraagt naar de bekende weg. Ik heb nooit gezegd – ik zou dit ook niet willen beweren – dat wij de overlegeconomie overboord moeten zetten. Wat dat betreft deel ik de gevoelens van de heer Heerma. Aan de andere kant verzetten wij ons tegen die vermenging van verschillende functies. Overleg is uitstekend; wij zijn daarvóór. Belangenbehartiging is ook uitstekend; daar zijn wij ook vóór. En advisering is iets dat wij ook graag zien. Maar de vermenging van die drie functies is iets dat wij een onduidelijke verdeling van verantwoordelijkheden vinden. Ik mag de heer Heerma er misschien aan herinneren dat een Kamercommissie, onder voorzitterschap van zijn collega de heer De Jong, tot precies dezelfde conclusie is gekomen, namelijk dat je overleg, belangenbehartiging en advisering moet scheiden. Dat is de strekking van het betoog dat ik twee weken geleden heb gevoerd en dat ik nog steeds staande houd.

De heer **Heerma** (CDA): Ik begrijp dus dat de titel van dat symposium, van overlegeconomie naar groei-economie, beter had kunnen luiden ''groei-economie door overlegeconomie'', en dat dat de essentie is van wat u zegt. Maar luistert u nog even verder naar mijn tekst; dan krijgt u tegelijkertijd een nadere reactie op uw interventie.

De heer **Bolkestein** (VVD): Misschien mag ik hier toch nader op ingaan. Die forumdiscussie had inderdaad plaats onder de titel ''groei-economie of overlegeconomie''. De stelling van de heer Heerma is dat de laatste jaren de Nederlandse economie zo goed heeft gefunctioneerd vanwege het feit dat

het een overlegeconomie is. Men kan natuurlijk ook een ander standpunt verdedigen, namelijk dat de economie de laatste jaren zo goed heeft gefunctioneerd, omdat de overlegeconomie op een lager pitje is komen te staan.

De heer **Heerma** (CDA): Uw minister van Financiën schrijft andere dingen in de Miljoenennota. Hij weet het punt te markeren van het sinds eind 1982 – hij noemt dit in de stukken zelfs een keerpunt; u kunt het lezen – volgehouden beleid van sanering van overheidsfinanciën. Terecht werd in de Troonrede gisteren – ik haalde dat aan en ik voeg mij daarin – een compliment gegeven aan de sociale partners.

De heer **Bolkestein** (VVD): De nieuwe gedachten over herstructurering van de verzorgingsstaat gaan terug tot het kabinet-Den Uyl. De heer Den Uyl – met de voeten op tafel, zoals hij dat toen noemde – is gaan filosoferen over een herstructurering van de verzorgingsstaat. Toen kwam de heer Duisenberg met zijn 1%-norm. Dat was niet voldoende. De kabinetten-Lubbers I en II hebben dat doorgevoerd. Het breekpunt ligt in het jaar 1988. Ik hoor ondersteunend gemompel van mijn collega's van de PvdA. Men moet de feiten altijd bij de naam durven te noemen. Ik zeg dus dat het hele denkproces dat heeft geleid tot de huidige uitstekende financieel-economische situatie – althans wij zijn goed op weg – teruggaat tot een jaar of twintig geleden. De buurlanden moeten daaraan nog beginnen. Het punt dat ik wil maken, is dat Nederland wat welvaart per hoofd van de bevolking betreft tot het jaar 1988 is achtergebleven bij de rest van de landen in Europa. Het breekpunt in de ontwikkeling van de welvaart per hoofd van de bevolking ligt in 1988. Daarna hebben wij weer rangorde gewonnen. Ik zie dat ook in zekere samenhang met het feit dat de befaamde overlegeconomie, die ik absoluut niet overboord wil gooien en die de heer Heerma zo dierbaar is, toch op een wat lager pitje staat.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Mijn opmerking strekt ertoe het gemompel hier voor iedereen luid en duidelijk hoorbaar neer te zetten. De heer Bolkestein vergat in zijn historische opsomming het kabinet-Van Agt/Wiegel. Ik denk dat hij daarvoor goede redenen had.

De heer **Bolkestein** (VVD): Nee, nee, nee.

De **voorzitter**: Nu de heer Heerma.

De heer **Heerma** (CDA): Collega Bolkestein noemt het jaar 1988. Ik zie dat ook in de cijfers. Die cijfers buigen in 1988 niet in positieve zin om door middel van een toverstokje. Nee, dat komt door het keerpunt dat eind 1982 is opgetreden – de minister van Financiën wijst daarop in de Miljoenennota – en het sindsdien samen met de sociale partners strak volgehouden beleid. Daarvan plukken wij voor het eerst de vruchten in de cijfers van 1988 en nu in de begroting 1997. Dergelijke periodes zijn kennelijk nodig om de vruchten te kunnen plukken. Als de jaren zeventig worden aangehaald, refereer ik aan mijn waarschuwing van zojuist met betrekking tot de prijs de men betaalt voor polarisatie. Ik geloof niet dat mijn politieke richting daaraan in het bijzonder heeft meegedaan. Ik geloof dat dit een zaak is tussen PvdA en VVD.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik moet dit verwijt van polariseren van mij werpen, voorzitter. Dat willen wij niet. Wij willen wél een heldere uiteenzetting van posities. Wij zijn echter niet geporteerd voor een polarisatie. Als ik dan toch nog een woord mag zeggen over die overlegeconomie, mag ik u in herinnering roepen dat de WAO totaal uit de hand is gelopen, en dat dit uit de hand lopen een voordeel was voor zowel werknemers- als werkgeversorganisaties. Doet u nu niet te optimistisch over die overlegeconomie, mijnheer Heerma.

De heer **Heerma** (CDA): Op dat symposium, waaraan ik refereer, geeft u in mijn ogen terecht de rode kaart aan de politiek als u spreekt over de WAO en scheefgegroeide verantwoordelijkheden, en niet aan de sociale partners.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat is een uitvoerig debat. Een interruptie is niet de gelegenheid om dat nog een keer te voeren. Ik houd staande dat de invloed van sociale partners een materiële en belangrijke oorzaak was bij het uit de hand lopen van de WAO. Ik zeg alleen maar tegen de Heerma, dat wij die situatie niet moeten idealiseren en terugroepen. Laten wij het primaat laten liggen, waar het behoort te liggen, namelijk bij de politiek.

De heer **Heerma** (CDA): Geen misverstand, voorzitter. Ik zal de overlegeconomie niet heilig verklaren, dat zou mij niet passen. Ik wil wel op de functie van de overlegeconomie wijzen. Er zijn dingen fout gegaan, soms moet de stofkam erdoor of de poetsdoek eroverheen om te revitaliseren. Dát is mijn boodschap. Er moet niet gesloopt worden.

Voorzitter! Ik wil nog even stilstaan bij het thema van de overlegeconomie. Herstel van het primaat van de politiek, zo luidt het liberale recept. ''Volgens sommigen zou er nu sprake zijn van een kentering, zouden sociale partners weer aan invloed winnen. Dat berust op optisch bedrog'', aldus sprak mijn waarde collega op dat symposium.

Optisch bedrog! De slooptocht van het kabinet in de overlegeconomie gaat door, zo begrijp ik. Hier en daar is er nog een achterhoedegevecht. Zo krijgt minister Melkert een veeg uit de pan: ''Het regeerakkoord spreekt over flexibilisering en minister Melkert heeft daarvan gemaakt: flexibilisering en zekerheid. Alsof wij in Nederland een zekerheidsprobleem hebben. Minister Melkert kwam hier niet uit, maar hij kon zich verschuilen achter de Stichting van de arbeid.'' Aldus Bolkestein.

Mijnheer de voorzitter! In deze klaroenstoten van de VVD-leider klinkt de liberale internationale door. Alsof we een Nederlands knusheidsprobleem zouden hebben! In mijn ogen verwijdert hij zich te ver van wat tot de eigenheid van Nederland, tot de identiteit van Nederland behoort. Het CDA voelt zich meer verwant met de gedachtegang die is verwoord in het recent gepubliceerde rapport Jaarverslag Nederland van Nijenrode. Daarin staat: Meer marktwerking betekent dat er ook meer ruimte ontstaat voor het nastreven van eigenbelang. Dat kan nadelig uitpakken voor de economie. Juist betere burgerschapszin kan de economie vooruit helpen. Volgens het rapport van Nijenrode is een groot onderling vertrouwen bevorderlijk voor de economische groei.

Heerma

Voorzitter! In mijn ogen mag een zwaar beroep gedaan worden op het mobiliseren van verantwoordelijkheden in de samenleving. Ik denk in dit verband aan het najaarsoverleg met de sociale partners en de scholing en instroom van jonge allochtonen. Er mag dan een zwaar beroep op het mobiliseren van verantwoordelijkheden worden gedaan. Het gaat ook om het delen van verantwoordelijken.

Er mag ook een beroep op het mobiliseren van verantwoordelijkheden worden gedaan als het gaat om bijvoorbeeld het vervoersmanagement voor het oplossen van het mobiliteitsvraagstuk. Niet alleen moet gedacht worden aan het primaat van de politiek, nee, er moet sprake zijn van appelleren aan en mobiliseren van kracht, kennis en ervaring in de samenleving om de vraagstukken van deze samenleving op te pakken. Als ik het goed zie, is de minister van Verkeer en Waterstaat ook bezig die weg te bewandelen. In het licht van deze gedachtegang zullen wij het werken aan een alternatief voor het primaat van de politiek steunen.

Mijn vraag nu, mijnheer de voorzitter, is: waar staat het kabinet precies bij de behandeling van dit thema? U zult begrijpen dat ik die vraag heb. Ik heb een aantal vindplaatsen aangegeven en een aantal teksten geciteerd. Ik vraag de minister-president om een visie van het kabinet op dit punt. Hoe ziet hij de rol van de sociale partners in het kabinetsbeleid met betrekking tot de agenda waarover hij gisteren sprak, de agenda voor het jaar 2000? De balans vanaf 1982 opmakend, wordt in de Troonrede een compliment gemaakt aan de sociale partners, maar welke rol spelen zij in de visie van het kabinet bij het oplossen van de vraagstukken bij het bewandelen van de weg naar de volgende eeuw? Voorzitter! Ik ben erg nieuwsgierig naar het antwoord op deze vraag. Het antwoord van het kabinet erop is voor mij erg relevant. Ik hoop dat ook voor het kabinet geldt: van overlegeconomie naar groeieconomie. Dat moeten wij niet alleen met de mond belijden, maar ook met daden gestalte geven.

Voorzitter! Nederland heeft in de ogen van buitenlanders een uniek pensioenstelsel. In een artikel in NRC Handelsblad werd onlangs gesproken over de gouwe ouwe, Nederland gidsland. Dat is iets om trots op te zijn. Dit kabinet denkt daar anders over. Uit de stukken moet ik begrijpen dat dit kabinet vindt dat het mes in het stelsel moet worden gezet. Het motto is: de aanvullende pensioenen moeten versoberen. In gewoon Nederlands: die moeten naar beneden. Het unieke van het Nederlandse pensioenstelsel is dat naast het basispensioen, de AOW, de aanvullende pensioenen een verantwoordelijkheid en georganiseerde solidariteit van werkgevers en werknemers zijn. Nee, zegt het kabinet, het mes moet in deze verantwoordelijkheidsverdeling. Met de mensen met salarissen tot zo'n ƒ 75.000 gaat de overheid zich meer bemoeien. Er zal sprake zijn van solidariteit via de overheid en daarboven: commercialiseren. Het wordt een zaak voor de individuele werknemer en commerciële verzekeraars.

Mijnheer de voorzitter! He CDA is tegen deze uitholling van verantwoordelijkheden van de sociale partners. Het mes zetten in deze goed georganiseerde solidariteit levert een ''Kok-tail'' op die bestaat uit meer overheid, meer markt en minder gemeenschapsverantwoordelijkheid. Die mix tast de Nederlandse identiteit aan, een identiteit die door generaties is opgebouwd. De Nederlandse samenleving zal er in mijn ogen niet vriendelijker en gelukkiger door worden. Als de pensioenplannen van dit kabinet doorgaan, dan zullen de gevolgen op termijn groot zijn. Laat het pensioen, ook het aanvullend pensioen, bij de werkgevers en de werknemers, via het arbeidsvoorwaardenbeleid.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Voorzitter! Ik ben het natuurlijk met de heer Heerma eens dat de kwestie van de pensioenafspraken tot de verantwoordelijkheid van de sociale partners behoort. Is hij het met mij eens dat het misschien tijd wordt om de ouderen als derde sociale partner in dat overleg te erkennen?

De heer **Heerma** (CDA): Als mevrouw Nijpels naar mijn verhaal luistert, dan zal zij op het eind concluderen dat ik een oproep doe om de samenleving te mobiliseren als het om dit soort vraagstukken gaat, inclusief de ouderen.

Ik kom bij de rechtsstaat. De zomer was dit jaar misschien wat minder dan wij hoopten, maar voor de Nederlandse justitie was het het hele jaar guur weer. Je kon de krant bijna geen dag openslaan of er stonden negatieve berichten in over de Nederlandse rechtspleging. Dat is heel ernstig. De Nederlandse rechtsstaat heeft een zware deuk opgelopen.

Op 1 februari jl. verscheen het rapport van de parlementaire enquêtecommissie over ontsporingen bij politie en justitie. Kort daarna kwam er nog een rapport van de rijksrecherche. Aan die rapporten kan niet zwaar genoeg worden getild, want er werden twee feiten onbarmhartig blootgelegd. Er waren ernstige fouten gemaakt bij justitie en politie. Net zo erg was de andere conclusie, namelijk dat de zware criminaliteit in ons land een grote vlucht heeft genomen. Met andere woorden, delen van de samenleving lijken geheel in de greep te komen van de zware misdaad. Daartegenover staat een overheidsapparaat dat de problemen niet aankan, met elkaar ruzie maakt, de regels hier en daar zelfs overtreedt en te vaak misdadigers moet laten lopen, omdat er vormfouten worden gemaakt. Dat is een onthutsend beeld dat bij veel burgers het vertrouwen in de rechtsstaat heeft aangetast. Daarmee werd de rechtsstaat in zijn hart geraakt.

Wij zijn nu ruim zeven maanden verder. Het duurde wel erg lang voordat er een begin werd gemaakt met het aanspreken van de verantwoordelijken op al die gemaakte fouten. De Kamer heeft zich zelfs eerst boos moeten maken voordat de verantwoordelijke ministers in actie kwamen. De rechtsstaat stond zwaar op de tocht, maar het gehele apparaat, inclusief het kabinet, keek aanvankelijk de andere kant uit. ''Wij kunnen er ook niets aan doen. Wij hebben heus ons best gedaan. Het lag aan niemand.'', was de weinig zelfkritische boodschap.

Het was een gênante vertoning in mijn ogen. Het kabinet is de profeet van de flexibiliteit: korte arbeidscontracten en veel en snel van baan wisselen moet mogelijk worden in verband met de broodnodige vooruitgang. Ja, ja, maar er gelden kennelijk andere regels als men kijkt naar de banen van de verantwoordelijken voor het IRT. Het herstel van vertrouwen in de rechtsstaat bij de burger moet in het kabinetsbeleid en in de uitvoering de allerhoogste

prioriteit hebben. Hier moet Nederland weer gidsland worden, zoals het hoort. Wij komen daar uitgebreid op terug bij de behandeling van de nadere brief over het IRT en bij de behandeling van de begroting van Justitie en politie.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Ik wil de woorden van de heer Heerma enigszins relativeren. Hij zegt dat wij op het gebied van de rechtsstatelijkheid weer gidsland moeten worden. Wil de heer Heerma daarmee suggereren dat wij op dit moment ver achterlopen bij landen om ons heen, zoals België en Frankrijk? Ik neem aan dat hij zich herinnert dat op het ogenblik in België een discussie gaande is over de vraag of men daar niet als de sodemieter een enquête moet opzetten, zoals die in Nederland heeft plaatsgevonden?

De heer **Heerma** (CDA): Wat hier te lande gebruikelijk is, zou ik tot maatstaf willen maken...

De heer **Wolffensperger** (D66): Dan moet de heer Heerma het woord ''rechtsstaat'' niet in de mond nemen.

De heer **Heerma** (CDA): ...en dat de rechtsstaat onbesproken is, dat die functioneert in vertrouwen. Ik voeg eraan toe: ''zoals het hoort''. Ik heb het echter over de deuken die zijn opgelopen. Ik acht het van het allerhoogste belang dat die snelstens worden hersteld. Ik denk dat dit gevoelen voor de gehele Kamer geldt.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! In mijn oren klinken nog de woorden van de heer Heerma na dat je in de politiek niet moet polariseren. Ik had het in dat kader correct gevonden als de zware medeverantwoordelijkheid van het CDA voor de gegroeide situatie in ons land onder bijvoorbeeld de minister van Justitie in de vorige periode gewoon als een evenwichtig onderdeel van zijn betoog had geklonken in plaats van dat de heer Heerma zijn pijlen richt op een minister die deze kwestie twee jaar lang probeert op orde te brengen.

De heer **Heerma** (CDA): Ik loop niet weg voor verantwoordelijkheden die wij in het verleden gehad hebben. Ik constateer dat het huidige kabinet langer dan twee jaar zit en dat het verantwoordelijk is voor zijn eigen daden, ook op dit punt. Ik refereerde aan het debat dat hier is gevoerd na het verschijnen van het rapport van de rijksrecherche en het rapport van de commissie-Van Traa en de wijze waarop daarop is gereageerd. Mij in de stijlfiguur van het gidsland uitdrukkend zeg ik: het hoort een vanzelfsprekendheid te zijn. Maar daarover zullen de heer Wolffensperger en ik het wel eens zijn. Wij hadden hoge standaarden. Dat was onbesproken. En moeten zo snel mogelijk daarheen terug tot herstel van vertrouwen.

Voorzitter! Het antidrugsbeleid van dit kabinet is inmiddels veel minder liberaal dan aanvankelijk bedoeld. Zie de verkiezingsprogramma's van D66 en de Partij van de Arbeid. Wij tellen onze zegeningen op dit punt. De andere coalitiepartij, de VVD, deed ook water bij de wijn, maar wel in de verkeerde kruik. Ze riep bij het drugsdebat het afgelopen jaar ''het moet strenger'' en stemde vervolgens in met een veel milder regime ten aanzien van drugs. In mijn ogen niet goed te begrijpen en niet geloofwaardig.

Het huidige antidrugsbeleid gaat het CDA niet ver genoeg. In het kabinetsbeleid zijn nog vele tegenstellingen ingebouwd. Ik noem de XTC-voorstellen: zwaardere aanpak productie van XTC. Aan de andere kant denk ik aan meer mogelijkheden om de pillen te laten testen. Wat is nu de lijn? Hoe leggen we in Europa uit dat we de productie aanpakken en bij de houseparty's de pillen testen? Waarom beperkt het kabinet ten aanzien van XTC zich niet tot handhaving van het verbod, ontmoediging van het gebruik en voorlichting?

Met wat voor gemeentelijke overheden hebben we dan van doen? Ik denk aan de gemeenten Delfzijl, Heerhugowaard en Emmen. Overigens erkentelijkheid aan het kabinet dat het in de persoon van de minister van Justitie heeft toegezegd te komen met een nota over gedoogbeleid en het tegengaan van gedoogbeleid. Wij komen daarover nader te spreken. Verkoop van softdrugs is strafbaar, er is een gedoogbeleid, maar daarin past niet dat gemeentebesturen eigen coffeeshops gaan exploiteren, laat staan eigen kwekerijen. Dit alles, terwijl het kabinet in de voortgangsrapportage drugsbeleid, vandaag aan de Kamer aangeboden, juist voorstelt om de grootschalige productie van nederwiet strenger te gaan vervolgen. Ook hier de vraag aan de minister-president: wat is nu de lijn? Moet ik bij softdrugs vaststellen dat dit gaat bestaan uit ''gedogen, stimuleren en produceren''?

Tijdens de internationale conferentie ''Seksueel geweld tegen kinderen'' in Stockholm zijn een aantal aanbevelingen gedaan. Een daarvan is het strafbaar stellen van het in bezit hebben van kinderpornografie. Is de regering van plan deze aanbevelingen over te nemen? De CDA-fractie heeft eerder bij monde van mevrouw Soutendijk aangedrongen op versterking van de jeugd- en zedenpolitie, zodat vervaardigers en verhandelaren zwaarder kunnen worden aangepakt. Hoe staat het hiermee?

Overigens pleit ik hierbij voor meer aandacht voor de slachtoffers van misdrijven. Een groep mensen die wat betreft de hulpverlening vaak in moeilijke omstandigheden, een soort niemandsland komt te verkeren. Is de regering voornemens de positie van de slachtoffers van dit soort misdrijven te verbeteren?

Over seks en geweld op de televisie is in mei jongstleden een convenant gesloten tussen het ministerie van VWS, de film- en videobranche en de media.

De heer **Schutte** (GPV): In deze discussie past ook de discussie over de vraag of de wetgeving ten aanzien van de strafbaarstelling van seksuele handelingen met minderjarigen nog adequaat is, met name de vraag of handhaving als klachtdelict in de leeftijd van 12 jaar tot 16 jaar nog een goed antwoord is op de huidige situatie. Wat is daar de mening van de CDA-fractie over?

De heer **Heerma** (CDA): Ik wil mij graag aansluiten bij die vraag aan het kabinet. Als ik kijk naar Stockholm en naar het debat dat wij hier over de zedelijkheidswetgeving hebben gevoerd, vind ik dat er reden is om die discussie voort te zetten.

De heer **Schutte** (GPV): U heeft er zelf geen mening over?

De heer **Heerma** (CDA): U mag uit mijn antwoord afleiden dat ik vind dat die discussie voortgezet moet worden en dat deze punten onder ogen gezien moeten worden.

De heer **Janmaat** (CD): Neemt het CDA afstand van de wetgeving, zoals die door Hirsch Ballin, een CDA-minister, is ingevoerd inzake het uit het strafrecht halen van seks met 12-jarigen? Heeft u daar nu uw bedenkingen over of vindt u dat dat toch wel een goede wet was?

De heer **Heerma** (CDA): Ik heb in antwoord op vragen van de heer Schutte gezegd dat, als ik kijk naar de aanbevelingen van het symposium in Stockholm, naar het convenant – ik zal daar straks nog meer over zeggen – naar de positie van de jeugd- en zedenpolitie, naar de zorg die er is en naar het rapport van het Sociaal en cultureel planbureau, er reden is om een aantal punten die in eerdere wetgeving zijn afgewogen, opnieuw onder ogen te zien en wellicht tot andere conclusies te komen. Of daar dan geestverwante ministers bij betrokken zijn of niet, is voor mij niet van relevante betekenis.

De heer **Janmaat** (CD): Dat lijkt mij een goede toezegging, maar ik wil er toch aan toevoegen dat regeren ook een beetje vooruitzien is en dat de conclusies die nu in die rapporten zijn getrokken, ook in het jaar van invoering van die wetgeving hadden kunnen worden getrokken, maar dat is u en uw fractie natuurlijk nauwelijks kwalijk te nemen.

De heer **Heerma** (CDA): Als het gaat om de stelling ''regeren is vooruitzien'' of ''regeren is achteruitzien'', verschillen de heer Janmaat en ik wezenlijk van mening over de inrichting van de samenleving.

De heer **Janmaat** (CD): Wij mogen dan van mening verschillen over de inrichting van de samenleving, maar het blijft regeren. De gevolgen van dat soort wetgeving heeft de regering toen niet gezien, hoe u ook naar de samenleving kijkt.

De heer **Heerma** (CDA): Ik denk dat wij van mening zullen blijven verschillen over het punt dat regeren in mijn ogen vooruitzien is en niet achteruitzien.

Voorzitter! Over seks en geweld op de televisie is in mei jongstleden een convenant gesloten tussen het ministerie van VWS, de film- en videobranche en de media. Is het kabinet bereid de Kamer vóór Prinsjesdag volgend jaar te informeren over de effectiviteit van de gemaakte afspraken, alsmede over de vraag of verdergaande maatregelen nodig zijn? Vele Nederlanders storen zich aan verloederingsverschijnselen, zoals seksfilms op de televisie.

Ik kom nu bij de politie. Hoofdvraag voor mij is, net als verleden jaar, hoe het staat met de toegezegde uitbreiding van de politiesterkte. Het is ronduit irritant dat in de begrotingsstukken in de veelheid van cijfers, deze cijfers opnieuw ontbreken. Het moet toch mogelijk zijn dat het kabinet de Kamer jaarlijks ordentelijk informeert over de feitelijke sterkte van de Nederlandse politie. Ik wil de minister van Binnenlandse Zaken aanraden een keer met de staatssecretaris van Volkshuisvesting, de heer Tommel, te gaan praten over de vraag hoe dat moet. De staatssecretaris van Volkshuisvesting kan per maand meedelen hoeveel bouwvergunningen er zijn verleend. Hij kan dat zelfs in categorieën opsplitsen. Hij kan ook meedelen hoeveel woningen er in aanbouw zijn en hoeveel woningen er zijn voltooid. Het is niet zo, dit om misverstanden te voorkomen, dat de heer Tommel die woningen zelf bouwt. Het is mij bekend dat de Nederlandse politie gedecentraliseerd is. Wellicht zijn er echter mogelijkheden om periodiek op een normale wijze de Tweede Kamer te informeren over de feitelijke politiesterkte. Ik zal mijn irritatie niet verder uitwerken.

Ik spreek opnieuw de vrees uit dat er aan het eind van deze kabinetsperiode minder agenten beschikbaar zijn – ik spreek dan over agenten op straat – dan aan het begin van deze kabinetsperiode. Bij het doorgaan van de overgang naar een 36-urige werkweek komen 2000 formatieplaatsen te vervallen die voor slechts 70% worden herbezet. Per saldo gaat het om een vermindering met 600 agenten op straat. Daarbij komt dat het onduidelijk is of deze 1400 agenten, die op tijd moeten zijn opgeleid, op tijd beschikbaar zullen zijn. Om op 1 januari 1998 tot herbezetting te komen, hadden de aspirant-agenten op 1 april jl. al op het opleidingsinstituut moeten zitten. Tot zover de arbeidsduurverkorting.

Op 1 januari treedt de nieuwe Arbeidstijdenwet in werking. Uit de kranten begrijp ik dat deze nieuwe Arbeidstijdenwet voor de politie opnieuw een reductie inhoudt van 1000 à 2000 formatieplaatsen. Dan heb ik het nog niet eens over de opleidingscapaciteit die het natuurlijk verloop moet opvangen. Er gaan bijvoorbeeld politieagenten met pensioen of naar de private sector en er worden politieagenten afgekeurd. Naast de opleidingscapaciteit voor dit natuurlijk verloop is er bovendien opleidingscapaciteit nodig voor de uitbreiding met de enkele duizenden toegezegde extra agenten.

Het gaat er af en toe vrolijk aan toe in het kabinet. Dat gun ik het kabinet graag, maar ik moet zeggen dat ik niet vrolijk word van deze cijfers en van het moeten trekken aan deze cijfers, daar waar de Kamer toezicht heeft te houden en het regeringsbeleid moet controleren. De kiezer en de Nederlandse burger, aan wie duizenden extra agenten zijn toegezegd, worden er al helemaal niet vrolijk van. ''10.000 extra agenten erbij'' riep de VVD van minister Dijkstal twee jaar geleden. Minister Dijkstal van Binnenlandse Zaken, verantwoordelijk voor de politie, schiet qua beleid en uitvoering tekort en de kiezer voelt zich bij de neus genomen, terwijl de Nederlandse burger veiligheid en criminaliteitsbestrijding het belangrijkste thema vindt. De burger spreekt de overheid daar terecht op aan. Ik wil van het kabinet graag een klip en klaar antwoord. Het moet niet zo zijn dat er, zoals vorig jaar, in de loop van de beantwoording bij de algemene beschouwingen een brief komt over de politiesterkte, waaruit de cijfers en conclusies niet te halen zijn.

Voorzitter! Ik kom toe aan het gezins- en familiebeleid. Nederland is bepaald geen gidsland in Europa te noemen waar het gaat om een actief gezins- en familiebeleid. Op dit punt kan Nederland leren van ervaringen elders. Het was interessant om kennis te nemen van de inleiding die de Noorse minister van gezins- en familiebeleid Grete Berget onlangs hield op uitnodiging van de Nederlandse Gezinsraad. Twee punten sprongen er wat mij betreft uit: de verplichte bemiddeling bij echtscheiding zolang er kinderen zijn onder de 16 jaar en het aan het gezin toekennen van betaald ouderschapsverlof.

Wat het eerste punt betreft – het versterken van de positie van het kind bij echtscheiding – vraag ik de regering om dit ''Noorse punt'', bemiddeling bij echtscheiding als er

kinderen onder de 16 jaar zijn, te betrekken bij de adviesaanvraag aan de commissie-de Ruiter. Wat het tweede punt betreft: in Nederland bestaat een wettelijke kaderregeling voor onbetaald ouderschapsverlof. De overheid heeft er veelal een betaalde verlofregeling van gemaakt, dit in tegenstelling tot de marktsector. Is het kabinet bereid om de mogelijkheden van betaald ouderschapsverlof voor het gezin met de sociale partners te bespreken?

De heer **Schutte** (GPV): Ik heb een vraag over de verplichte bemiddeling bij echtscheiding. Daar kun je je allerlei varianten bij voorstellen. Is het de bedoeling dat als er kinderen in het geding zijn, de echtscheiding voor alle betrokkenen zo ''soepel'' mogelijk moet kunnen verlopen? Of bedoelt de heer Heerma dat, mede vanwege het feit dat er kinderen zijn, de bemiddeling ook het instellen van pogingen moet kunnen inhouden om te voorkomen dat het daadwerkelijk tot echtscheiding komt?

De heer **Heerma** (CDA): De Noorse ervaring leert dat je bij echtscheidingszaken moet differentiëren tussen gevallen waarbij er kinderen zijn en gevallen waarbij er geen kinderen zijn of waarbij er oudere kinderen zijn. Nu de regering toch een advies over bemiddeling aan de commissie-De Ruiter heeft gevraagd, zou de CDA-fractie het zeer op prijs stellen om die elementen en de Noorse ervaringen daarbij te betrekken.

De heer **Schutte** (GPV): Het is echter een groot verschil of men dit doet vanuit het oogpunt dat er kennelijk gekozen is voor een echtscheiding, maar dat er kinderen bij betrokken zijn en dat het dus zaak is om de belangen van de kinderen daarbij zo goed mogelijk uit te laten komen, of dat men dit doet vanuit het oogpunt dat echtscheiding als zodanig een maatschappelijk kwaad is, zeker als er kinderen in het geding zijn. In dat laatste geval zou de bemiddeling, als het even kan, ertoe moeten strekken om echtscheiding te voorkomen.

De heer **Heerma** (CDA): Mijn invalshoek hierbij is de positie van het kind. Dat is in belangrijke mate ook überhaupt mijn invalshoek bij gezins- en familiepolitiek. Bij een echtscheiding gaat het om twee volwassenen. Daarbij zijn de belangen van het kind in het geding. De vraag is hoe die belangen in de procedure versterkt kunnen worden. Daarbij kan bemiddeling of counseling, zie ook de ervaringen in Amerika, ertoe bijdragen dat je tot een inhoudelijk proces komt met de betrokkenen om te bekijken of er alternatieven voor echtscheiding zijn. Ik wil graag dat de elementen die het belang en de positie van het kind raken en daarmee ook de vraag wat het beste is voor het opgroeiende kind, in de procedure opgenomen zien in het kader van de adviesaanvraag van de commissie-De Ruiter.

De heer **Schutte** (GPV): Dan wil ik dat element graag ondersteunen. Dit is immers conform de motie die ik vorig jaar op dit punt heb ingediend en waarvan is toegezegd dat die meegenomen zou worden in de reactie van de regering.

De heer **Heerma** (CDA): Wij hebben die motie toen ook gesteund, naar ik het mij herinner.

De heer **Wolffensperger** (D66): De heer Heerma vroeg het kabinet de mogelijkheid te onderzoeken voor betaald ouderschapsverlof voor het gezin. Ik vraag de heer Heerma het volgende. Ik mag toch hopen dat hij in die zinsnede het woord ''gezin'' zo ruim mogelijk opvat en dat, bijvoorbeeld, daar ook een alleenstaande met een kind onder valt?

De heer **Heerma** (CDA): Mag ik de heer Wolffensperger herinneren aan de vele vragen die mij gesteld zijn sinds, precies, een jaar geleden? Ik heb die vragen steeds duidelijk beantwoord.

De heer **Wolffensperger** (D66): Daarom geef ik de heer Heerma de gelegenheid het hier, om met zijn eigen woorden te spreken, klip en klaar uit te leggen. Het antwoord is dus ''ja'', op die wijze interpreteert de heer Heerma het gezin?

De heer **Heerma** (CDA): Ik wil deze vraag niet kwalificeren. Als de heer Wolffensperger mijn volstrekt heldere antwoorden kent, het afgelopen jaar op vele plaatsen in woord en geschrift gegeven, dan moet hij deze vraag niet stellen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Wat is het antwoord dan?

De heer **Heerma** (CDA): Dat is klip en klaar. Waar kinderen opgroeien en waar het kind centraal staat, is in mijn benadering sprake van de opvoedingssituatie van een gezin, een familie.

De heer **Wolffensperger** (D66): Dat is klip en klaar.

De heer **Heerma** (CDA): Dit is vragen naar de bekende weg. Ik laat mij niet meetrekken in de suggestie van de vraag. Ik herinner mij het gelach van vorig jaar nog.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik vind dit een onheuse opmerking!

De heer **Heerma** (CDA): Mijnheer de voorzitter!...

De heer **Wolffensperger** (D66): Nee, laat mij even uitspreken! Als de heer Heerma in een betoog over gezinspolitiek uitdrukkelijk aankomt met het woord ''gezin'', dan is het juist na de daarover gevoerde discussie heel verheugend om van hem heel helder te horen dat het gezin door hem zo geïnterpreteerd wordt als ik denk dat juist is voor deze regeling. Ik vind dat een stap vooruit in de discussie.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzover ik zelfs maar een element van onheusheid in mijn antwoord heb laten doorklinken, is dat niet zo bedoeld. Daarvoor is de collega Wolffensperger mij te dierbaar. Na het vele wat er gezegd en geschreven is, probeerde ik echter in het Nederlands uit te drukken dat ik de vraag enigszins ongepast vond. Wellicht dat de heer Wolffensperger straks aan de eigen minister van Justitie gaat vragen wat zij in het hoofdstuk Justitie in de memorie van toelichting bedoelt met ''een preventief gezinsbeleid'', net zoals hij nu aan mij heeft gevraagd wat ik onder ''gezin'' versta.

De heer **Wallage** (PvdA): Mag ik collega Heerma vragen om de reikwijdte van zijn visie...

De heer **Heerma** (CDA): De heer Wallage komt de heer Wolffensperger te hulp?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik vraag u iets anders. Mag dat ook?

De heer **Heerma** (CDA): Nou, dan

vind ik het plezieriger als de heer Wolffensperger en ik de dialoog even voortzetten.

De heer **Wallage** (PvdA): U bent bijna een gezinnetje zo! Gaat rustig uw gang.

De heer **Heerma** (CDA): Er wordt bij dit onderwerp gelukkig weer gelachen hier.

Mijn vraag aan de heer Wolffensperger was of hij straks aan de hand van de memorie van toelichting op de begroting van Justitie aan de minister van Justitie gaat vragen wat zij bedoelt met de uitdrukking ''een preventief gezinsbeleid''.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik kan nu eenmaal niet uitsluiten dat de heer Heerma een andere opvatting over het begrip ''gezin'' huldigt dan mevrouw Sorgdrager. Ik ben blij dat dit niet zo is. Het verbaast mij zeer dat gezegd is dat mijn vraag ongepast zou zijn. Ik probeer helderheid te krijgen. Ik constateer dat de heer Heerma en ik daarover hetzelfde denken. Welnu, dat verheugt mij. Wat daarin ongepast is, ontgaat mij ten enenmale.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik was geïnteresseerd in de reikwijdte van de visie als het gaat om verplichte counseling. De heer Heerma gaat uit van kinderen en dat vind ik terecht. Ik denk na over wat hij daarover zegt. Als een kind op school zo in de knoei zit omdat het thuis moeilijk is – en dat gebeurt heel veel – dan probeert de school daar wat aan te doen. Stelt de heer Heerma voor om ook als de ouders niet van plan zijn te scheiden, de overheid in die situatie verplichte counseling moet voorschrijven?

De heer **Heerma** (CDA): Als een kind in een opvoedingssituatie in de knoei komt dan moet tot een afweging van waarden worden overgegaan. Er is sprake van een botsing van waarden. Dat is de waarde van het primaat van de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van de ouders en de waarde van het kind dat nog niet volwassen is. Daarin heeft de overheid een taak. In het kader van die botsing van waarden moet zij een afweging maken. De Nederlandse wetgeving kent instrumenten om in te grijpen. Ik denk aan advisering en een gesprek. Gelukkig is de kwaliteit van het Nederlandse onderwijs van dien aard, dat ik die categorie bepaald niet wil uitsluiten. Het meest vergaande is ontzetting uit de ouderlijke macht. Het antwoord is ja.

De heer **Wallage** (PvdA): Oké. Als een kind in de knoei komt omdat het thuis moeilijk gaat, kan de overheid zeggen: verplichte counseling. In neem aan dat dit bij het openbaar en bijzonder onderwijs door de overheid aan ouders kan worden opgelegd.

De heer **Heerma** (CDA): Ik sprak over alle kinderen.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik wil serieus nadenken over de gedachte dat er momenten kunnen zijn waarop de overheid inderdaad kinderen te hulp moet komen. Dat vind ik in de argumentatie van de heer Heerma het allerbelangrijkste. Als dat zo is, mag dat nooit geconcentreerd worden op de situatie dat het zo mis is in het gezin dat ouders willen gaan scheiden. Waarom roept de heer Heerma in die situatie waarin nog niet aan scheiding wordt gedacht maar wel sprake is van grote opvoedingsproblemen, de beschermende overheidshand niet in?

De heer **Heerma** (CDA): Dat is het verschil tussen de benadering van de heer Wolffensperger en de heer Wallage. De heer Wallage vat de kern van het gezins- en familiebeleid samen. Ik pleit er niet voor om te wachten totdat de echtscheiding een feit is. Ik verwacht het mobiliseren van verantwoordelijkheden. De minister van Justitie schrijft terecht in de begroting dat je ouders op verantwoordelijkheden mag aanspreken om kinderen op te voeden tot verantwoordelijke burgers. Ik ben het daarmee eens. In het voorwaardenscheppende beleid van de overheid hebben ouders de eigen verantwoordelijkheden te respecteren. Dat geldt ook voor situaties waarin kinderen in de knoei komen. Het kind kan met justitie in aanraking komen, het kan in de onderwijssituatie zijn. Dat is de kern van mijn betoog verleden jaar over gezins- en familiepolitiek.

Voorzitter! Ik bepleit een gezinseffectrapportage in het beleid van de departementen. Is het kabinet bereid deze gedachte in overweging te nemen? Ik merk nu weer enige commotie in de hoek van D66. Als mevrouw Versnel een vraag aan mij heeft wil ik die graag beantwoorden. Uit een recente studie naar de mogelijkheid van een preventief gezins- en jeugdbeleid blijkt dat een preventief gezinsbeleid niet alleen door justitie, maar ook door instanties op het gebied van welzijn, gezondheid, onderwijs en sociale zaken gedragen zal moeten worden. Niet één minister is de minister voor gezinszaken. Bij meerdere departementen spelen die aspecten een rol, in de zin zoals collega Wallage daarover zo-even sprak. Voor het antwoord op de vraag of wij een minister voor gezinszaken krijgen, moeten wij de volgende formatie of een van de volgende formaties afwachten. Laat ik deze nuancering aanbrengen in mijn formulering. In de tussentijd kan wellicht tot een dergelijke gezinseffectrapportage gekomen worden.

Voorzitter! Ik ben het kabinet erkentelijk voor de brief die mij vanmorgen heeft bereikt over de positie en de functie van het gezin in onze samenleving. Ik heb die brief niet echt kunnen bestuderen, maar deze komt nog op de agenda te staan. Ik ben graag bereid om die brief in het belang van de condities waaronder kinderen opgroeien en in het belang van hoe gezinnen en families een rol kunnen spelen in de sociale samenhang van onze samenleving, zoals vermeld in de Troonrede, nader te bespreken. Ik ben blij dat het kabinet het initiatief heeft genomen om aan het Sociaal en cultureel planbureau te vragen verkennend onderzoek te doen. Ik ben het kabinet er verder erkentelijk voor dat het bereid is tweejaarlijks een signalement aan de Nederlandse Gezinsraad te vragen en daarover aan de Kamer te rapporteren. Wij zullen een en ander bestuderen en er nader op terugkomen in het debat met de regering.

Mijnheer de voorzitter! Ik heb bij eerdere gelegenheden gezegd de bezuinigingen op de kinderbijslag buitensporig te vinden. De inkomensgevolgen hiervan zijn onverantwoord groot. Ik citeer uit het recente rapport van het Sociaal en cultureel planbureau: ''De veranderingen die in 1995 zijn ingevoerd in de Kinderbijslagwet leiden tot forse inkomensgevolgen. Huishoudens met kinderen gaan er ten opzichte van het oude systeem gemiddeld ƒ 910 per jaar op achteruit; bij huishoudens met meer dan drie kinderen van wie het oudste 12 tot

17 jaar is, loopt dit op tot ruim ƒ 2700 (gemiddeld 8% van het inkomen).'' Vooral voor gezinnen met kinderen die van een minimuminkomen moeten rondkomen, zijn de gevolgen groot. De gevaren van een sociale isolement voor deze opgroeiende kinderen is levensgroot. Daarom overweeg ik in tweede termijn met een motie te komen die ertoe strekt tot een kindertoelage te komen bij minimuminkomens voor ouders met kinderen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Kan de heer Heerma mij vertellen hoeveel dit kabinet in totaal heeft bezuinigd op de kinderbijdrage?

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Als ik afga op de cijfers van het regeerakkoord dat hier besproken is op 30 augustus en 1 september 1994, gaat het om 1400 mln.

De heer **Bolkestein** (VVD): Tot nu toe is 895 mln. omgebogen op die post. Kan de heer Heerma mij vertellen hoeveel volgens zijn verkiezingsprogramma zou moeten worden omgebogen op deze post?

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Die vraag heb ik eerder beantwoord en ik wil het graag nog een keer doen. Ik neem de verkiezingsprogramma's van de vier grote partijen. D66 en het CDA zaten op zo'n 700 à 800 mln., de VVD zat ook in die buurt, de PvdA zat op 1000 mln. en het regeerakkoord zat op ruim 1400 mln.

De heer **Bolkestein** (VVD): En nu graag het verkiezingsprogramma van het CDA.

De heer **Heerma** (CDA): Dat heb ik net gezegd.

De heer **Bolkestein** (VVD): Volgens mijn informatie ging het om 900 mln.

De heer **Heerma** (CDA): Het antwoord moet zijn: 700 à 800 mln. voor CDA, D66 en VVD – ik kan er 50 mln. naast zitten – en 1000 mln. voor de PvdA.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik houd het erop dat uw partij wilde ombuigen tot 900 mln. en dat het kabinet tot nu 895 mln. heeft omgebogen. U komt bepaald niet tekort.

De heer **Heerma** (CDA): Ik kan met deze gedachtegang niet instemmen. Ik laat mij daar ook niet in meetrekken. Ik constateer in de eerste plaats dat het regeerakkoord het dubbele aangeeft van de laagste cijfers uit de verkiezingsprogramma's – daar hoort ook het cijfer van het CDA bij –, in de tweede plaats dat dit aanmerkelijk meer is dan het hoogste cijfer van de verkiezingsprogramma's van de vier grote partijen en in de derde plaats dat die verkiezingsprogramma's uitgaan van een zeer somber beeld van de economie over de periode 1994-1998. Daarop was onder meer de inspanning gebaseerd bij de kinderbijslag. Er zijn nog wel een aantal uitkeringen te noemen, maar die laat ik rusten. Ik herhaal dat het financiële kader de achtergrond was. Nogmaals, ik laat mij niet meetrekken met de zojuist verwoorde gedachtegang. Ik blijf bij mijn conclusie dat het kabinet in het regeerakkoord buitensporig bezuinigt op de kinderbijslag.

Wij vinden dus dat er een correctie moet komen voor gezinnen met kinderen op minimuminkomensniveau, en wel ter grootte van 1% koopkracht. Ik verneem hierop graag de reactie van het kabinet en de collega's.

De heer **Wallage** (PvdA): Mag ik ervan uitgaan dat wanneer collega Heerma spreekt over mensen op het minimumniveau, van zijn kant geen voorstellen worden gedaan om het minimum zelf te verlagen, bijvoorbeeld door verlaging van het minimumloon?

De heer **Heerma** (CDA): Ik meen hier een politieke partij te vertegenwoordigen. Ik heb daarin wel een eigen verantwoordelijkheid zonder last of ruggespraak. Dat weet de heer Wallage ook. Ik acht mij overigens niet geautoriseerd door mijn partij om te doen wat hij vraagt. Voorts heb ik persoonlijk geen enkele neiging om dergelijke voorstellen te doen.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat vertelt u dus ook aan die collega's die in het land wél praten over verlaging van het minimumloon?

De heer **Heerma** (CDA): Dat komt een enkele keer voor. Het voorbeeld waarop de heer Wallage duidt, is evenwel incorrect. Ik begrijp wel wat hij bedoelt. De desbetreffende collega heeft gesproken zoals ook de partijraad heeft gedaan op 31 mei en 1 juni van dit jaar.

Voorzitter! Ik kom te spreken over de zorgsector. De CDA-fractie stelde verleden jaar voor om meer geld uit te trekken voor de thuiszorg. Het voorstel om de thuiszorg meer prioriteit te geven, werd toen verworpen. Het kabinet komt nu zelf met extra geld voor de thuiszorg. Ook stelden wij toen voor ''meer handen aan het bed'' in verpleeghuizen en dergelijke. Dat werd eveneens verworpen. Wij vinden dat extra aandacht nodig is voor ''meer handen aan het bed'' in de zorgsector om wachtlijsten in de zorgsector, onder andere geestelijke volksgezondheid, verpleeghuis- en zwakzinnigenzorg, terug te dringen. Ik overweeg om ook hierover in tweede termijn een voorstel te doen.

Nog iets over de lastenontwikkeling. Verleden jaar speelden bij de begrotingspresentatie de handhaving van de koopkracht en de lastenverlichting een grote rol. Veel reden voor vrolijkheid. Maar ik moet constateren dat veel burgers het lachen inmiddels is vergaan. Zij hebben extra moeten betalen voor de ziektekosten en vanwege de sterke stijging van de gemeentelijke lasten. Na sterk aandringen van een deel van de Kamer, waaronder de CDA-fractie, heeft minister Melkert een correctie moeten toepassen van ƒ 50 per persoon. In dit licht is het verbijsterend dat het kabinet, zoals verleden jaar, voor volgend jaar weer uitgaat van koopkrachtbehoud. Dit geldt temeer daar deze vrolijkheid over de ontwikkeling van de koopkracht mede is ontstaan nadat er op een zonnige achternamiddag nog eens op een ''muis'' gedrukt is, waardoor de lonen meevielen.

Wij maken ons ernstig zorgen over de stijging van de gemeentelijke lasten in het komende jaar. Net als dit jaar heeft het Rijk deze lasten niet in de hand. De lasten op het eigen huis bijvoorbeeld komen op verschillende manieren onder zware druk te staan. Ik noem de onroerendezaakbelasting en het huurwaardeforfait. Dit geldt ook voor de huurstijgingen. Mijn vraag aan het kabinet is dat het toch mogelijk moet zijn dat de minimale huursomstijging naar beneden gaat bij een aanhoudend lage inflatie.

Ik voel me enigszins gegeneerd om vandaag te moeten spreken over de ministeriële verantwoordelijkheid.

Heerma

In ons staatsbestel staat de ministeriële verantwoordelijkheid centraal. Onze Grondwet stelt klip en klaar: de Koning is onschendbaar. De minister-president, de ministers en de staatssecretarissen individueel en de raad van ministers als geheel, hebben er actief zorg voor te dragen dat het ook zo functioneert. Het is dan ook ongepast, onjuist en betreurenswaardig dat opvattingen van het staatshoofd óf feitelijk óf via horen zeggen object van publieke discussie zijn.

Ik hoop niet dat de minister van Buitenlandse Zaken, de heer Van Mierlo, door publiekelijk aan de opvattingen van de Koningin te refereren waar het een diplomatieke vestiging in Jordanië betreft, een trend heeft gezet. Anonieme ambtelijke bronnen van ditzelfde ministerie kom ik de laatste paar weken tot mijn ongenoegen tegen in publicaties. Mijn vraag aan de minister-president is wat hij heeft gedaan en wat hij voornemens is te doen om de ministeriële verantwoordelijkheid ten volle te herstellen en ten volle te laten functioneren.

Het rapport van de tijdelijke commissie Klimaatverandering toont aan dat er wel degelijk sprake is van een broeikaseffect. Een niet te onderschatten gevaar voor Nederland is hierbij de stijgende zeespiegel. De CDA-fractie onderschrijft de aanbeveling van de klimaatcommissie dat het voorzorgbeginsel als richtsnoer voor beleid moet dienen. Een intensivering van het beleid is op de eerste plaats een Europese en mondiale aangelegenheid. Dit ontheft Nederland niet van zijn plicht om zelf op korte termijn met een pakket maatregelen te komen, gericht op een forse reductie van uitstoot van gassen die bijdragen aan het broeikaseffect. Het CDA is van mening dat alle mogelijkheden daartoe bespreekbaar moeten zijn. Het aanstaande voorzitterschap van de Europese Unie geeft Nederland de gelegenheid om zich in te zetten om tot Europese initiatieven te komen op dit punt van de aanbevelingen van de commissie Klimaatverandering. Ik hoor daarover graag de opvattingen van de minister-president.

Nederland heeft een traditie hoog te houden in het hanteren van de voorzittershamer van de Europese Unie in jaren die cruciaal zijn voor de ontwikkeling van de Europese Unie. Dat was zo in 1991, met als resultaat dat de naam Maastricht overal in de wereld bekend is. De top van Amsterdam werpt nu reeds zijn schaduwen vooruit. Deze top wordt wat de CDA-fractie betreft om drie redenen belangrijk.

De Economische en monetaire unie moet niet alleen in de steigers worden gezet zonder te tornen aan de criteria, ook de EMU na de start verdient de volle aandacht. Hoe wordt bijvoorbeeld inhoud gegeven aan het zogenaamde stabiliteitspact?

De Intergouvernementele conferentie, de IGC, toont tot nu toe een bleek gezicht. Het CDA hoopt op een slagvaardiger Europese Unie. Dat is essentieel om de uitbreiding te realiseren. Hoe ziet de regering het risico van het in elkaar overlopen van de Intergouvernementele conferentie en de onderhandelingen over een nieuw financieel protocol, het zogenaamde pakket-Santer?

Tijdens de top in Amsterdam zullen over de financiering van de Europese Unie al duidelijke oriëntaties op tafel moeten liggen. Wij mogen als Tweede Kamer niet voor voldongen feiten worden gesteld. Immers, zes maanden na de IGC beginnen al de toetredingsonderhandelingen met de aspirantleden van de Europese Unie.

Mijnheer de voorzitter! Het kabinet is halverwege de rit. Ik heb eerder het regeerakkoord er een genoemd voor twee jaar. Signalen van de zijde van de VVD dit voorjaar om vervolgafspraken te maken met de PvdA en D66 wezen ook in die richting.

Het kabinet staat voor belangrijke opgaven. Wij verwachten van het kabinet daadkracht, ook in de resterende twee kabinetsjaren. Daadkracht in het niet alleen beleidsmatig doorhakken van knopen, maar ook in de daadwerkelijke uitvoering en de kwaliteit van de uitvoering. Dat geldt bijvoorbeeld voor ontwikkelingen rond het vliegveld Beek tot aan het toezicht op de sociale zekerheid en alles wat daartussen zit. Overigens over de kwaliteit van de uitvoering gesproken, het CTSV-debat en het aftreden van staatssecretaris Linschoten ligt mij nog vers in het geheugen. Wanneer mag overigens de Tweede Kamer en wanneer mag Limburg een kabinetsbesluit over het vliegveld Beek tegemoetzien? Ik zou graag een datum van de minister-president horen. Dit niet om flauw te zijn, maar nu het maand op maand op maand is uitgesteld, heeft de Kamer er recht op om van het kabinet een indicatie te krijgen wanneer die beslissing valt. Ik roep het kabinet op tot daadkracht, ook bij dit punt. Regeren kan toch niet zijn vooruitschuiven. En misschien helpt het, zeg ik tegen de voorzitter van de ministerraad, om een datum te noemen om de ministerraad zover te krijgen dat er een knoop wordt doorgehakt. Dan is dat bevorderlijk voor de besluitvorming.

De financieel-economische macrocijfers mogen dan slecht zijn... Sorry, voorzitter, ik laat mij te veel meeslepen in de kwalificatie van mijn vorige vraagstelling! Ik begin opnieuw: de financieel-economische macrocijfers mogen dan niet slecht zijn – in de landstreek waar ik oorspronkelijk vandaan kom, zouden wij zeggen: het kon slechter – maar hoe is het met die ruim 15 miljoen Nederlanders? Het vorige week verschenen rapport van het Sociaal en cultureel planbureau houdt de spiegel voor. De politiek heeft tot taak de samenleving bijeen te houden. In onze CDA-visie vraagt dat om meer dan alleen overheid en markt. Het vraagt om het investeren in een verantwoordelijke samenleving. Dan gaat het om sociale cohesie, om sociale samenhang, waarover gisteren in de Troonrede terecht is gesproken. Het vraagt, juist nieuwe impulsen te geven aan de overlegeconomie op internationaal, landelijk, regionaal en plaatselijk niveau, in plaats van het af te breken, dus te slopen. Het vraagt om het mobiliseren van mensen, het tot bloei laten komen van menselijk talent en het benutten van goede kansen, in de vorm van sociale-vernieuwingsprojecten. Dus geen bezuinigingen, zoals het kabinet nu doet, van 30 à 40 mln. bij de sociale vernieuwing, want dat is het verkeerde signaal.

Het vraagt om een versterking van de positie van het gezin, als broedplaats van de verantwoordelijkheid voor elkaar en voor de samenleving. Het gezin als een instituut, waarin waarden worden beleefd en overgedragen, en als een plek waar de mensen leren, solidariteit voor elkaar te beleven. Ik weet het niet beter te verwoorden dan een Belgische collega het eens zei: waar solidariteit wordt verankerd.

Het vraagt om ruggensteunen van vrijwilligers in tal van maatschappe-

lijke organisaties, zoals in de sport en andere verenigingen. Het vraagt ook om erkenning van de betekenis die regio en streek hebben voor mensen. Ook daaraan ontlenen mensen een identiteit die een onmisbare basis is voor betrokkenheid van mensen. Respecteer dat.

Het vraagt het in het oog houden van de menselijke maat, in allerlei samenlevingsverbanden, zoals in het onderwijs en de gezondheidszorg. Het vraagt om vergroting van de betrokkenheid van mensen bij hun leef- en woonomgeving door bevordering van het eigenwoningbezit, door een minder eenzijdige samenstelling van wijken, door binnengemeentelijke decentralisatie en door erkenning van de eigen rol van kleine kernen.

Het vraagt om het benutten van aanwezige kennis en ervaring en het kiezen van publiek-private samenwerking bij het oplossen van knelpunten. Betrek mensen en organisaties bij het vinden van nieuwe wegen.

Het vraagt om het voorkomen dat mensen door het ijs van de maatschappij zakken en langdurig in de kou staan. Neem de woorden van bisschop Muskens serieus en ga daar niet aan voorbij. Het Sociaal en cultureel planbureau zei immers al: een duurzaam laag inkomen is vanuit het oogpunt van armoede wellicht ernstiger dan incidenteel onder het sociaal minimum verkeren. Dat vraagt om het onderkennen van grenzen aan de markt en de marktwerking, maar ook aan die van verstatelijking. Het vraagt om investeren in gemeenschapszin. Het vraagt, ten slotte, om het steunen van waardeoriëntaties die burgerschapszin bevorderen en die de samenleving ten goede komen.

De heer **Wallage** (PvdA): Nu ik de laatste woorden van de heer Heerma hoor, kan het niet anders dan dat het een echte vergissing is dat in de voorstellen van het CDA banen voor langdurig werklozen worden geschrapt. Dat mag dan ook niet!

De heer **Heerma** (CDA): Ik kan daar in de afronding van mijn bijdrage uitgebreid op ingaan. Ik wijs enerzijds op het gewisselde van de trekkende schoorsteen om op te komen voor de mensen aan de onderkant. Dat debat hebben wij hier vorig jaar centraal gesteld bij de algemene beschouwingen. Ik wijs erop dat ook wij vinden dat er geld moet zijn om daar dynamiek in aan te brengen. Wij vinden echter de maatvoering bij de Melkertbanen – daar slaat de opmerking van de heer Wallage op – te ruim bemeten.

Ik wil niet flauw doen, voorzitter, maar ik heb wel te maken met krantenberichten – eergisteren nog in Het Parool – dat het problemen oplevert om in Amsterdam conducteurs op lijn 3 te krijgen om het zwartrijden tegen te gaan. Ik zie dat er een verdringing is van 70%. Dat hoor ik als ik naar mensen uit de praktijk luister. Wij kiezen dan inderdaad voor vaste banen en wij zijn ons bewust van die keuze. Het betekent, in termen van rekenmodellen, dat je qua aantal banen lager uitkomt. Dat bedoelde de heer Wallage toch?

De heer **Wallage** (PvdA): Niet alleen is het zo dat het totale pakket aan voorstellen van de kant van het CDA rekenkundig, even ruw gezegd, zo'n 5000 arbeidsplaatsen kost in plaats van oplevert; ook zou ik graag willen dat de heer Heerma niet alleen uitgaat van wat hij in kranten leest aan kritiek, maar dat hij ook leest, bijvoorbeeld in Het Parool dezer dagen, wat het betekent voor iemand die langdurig werkloos is, dat hij een kans krijgt bij de overheid. Wat ik echt onbegrijpelijk vind, is dat de CDA-fractie, met het sociale verhaal van de heer Heerma zojuist, kennelijk heeft besloten om duizenden langdurig werklozen feitelijk dat perspectief niet te bieden.

De heer **Heerma** (CDA): Nee, voorzitter, het is een volstrekte karikatuur die de heer Wallage er nu van wil maken. Het is dit kabinet – ik zal straks horen of de PvdA-fractie dat verdedigt – dat 30 à 40 mln. bezuinigt op de sociale vernieuwing. Ik wijs bijvoorbeeld op het volgende. Het betreft de buurten in Den Haag en het voetbalstadion van FC Den Haag, in samenhang met het appèl aan organisaties, aan burgers, om op maat mensen weer aan de slag te krijgen om dat stadion te schilderen, met de mogelijkheden die er zijn vanuit de sociale vernieuwing en soms ook met het instrumentarium van minister Melkert van Sociale Zaken. Als ik dan zeg: een zwaarder appèl doen op de sociale partners, daar waar het gaat om de instroom van allochtonen, dan maakt de heer Wallage er een karikatuur van. Ik heb niet gezegd: Melkertbanen weg.

Wij geven een en ander aan in de dekking van ons plan van aanpak, dat ik overigens graag bij dezen aan u overhandig, voorzitter, met het verzoek om het te voegen bij de stukken. Ik heb het, anders dan vorig jaar, vanmorgen rond laten delen bij alle fracties.

De **voorzitter**: Ik neem aan, dat tegen het opnemen van een noot in de Handelingen geen bezwaren bestaan.

(De noot is opgenomen aan het eind van deze weekeditie.)[1]

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! De heer Wallage maakt er een karikatuur van. Ik zeg dat wij de maatvoering te ruim vinden. Men kan dat op de punten die ik noem – daar waar het vraagt om investering in de sociale infrastructuur en waar het gaat om de cohesie en de samenhang in de samenleving – niet op de manier afdoen waarop de heer Wallage dat probeert te doen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Het gaat inderdaad om een stuk dat ons geworden is, maar waarover de heer Heerma in zijn betoog niet had gesproken. Mijn vraag aan de heer Heerma is: hebt u dan een alternatief, vanuit de wetenschap dat het niet alleen om geld gaat, maar ook om mensen en dat er nu eenmaal mensen zijn waarvan blijkt dat zij in de marktsector niet aan de bak komen? Hoeveel banen je daar ook met hoeveel geld schept, zij zullen aangewezen zijn op een gesubsidieerde baan in de collectieve sector. Als de heer Heerma zegt dat hij dit afbouwt – en dat zegt hij – heeft hij dan voor die mensen een alternatief?

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Ik wil daar graag uitgebreid op ingaan, maar dat is niet in een wisseling van één of twee vragen te doen.

De heer **Wolffensperger** (D66): U kunt ja of nee zeggen; dat is al heel wat.

De heer **Heerma** (CDA): Nee, ik wil de fundamentele discussie met u aan. Dat komt in het najaar wel.

Ik constateer dat er bij Melkert 1 sprake is – over de duim weg, zo leren wij van deskundigen – van 70%

verdringing, waarbij bij Parkeerbeheer in Amsterdam, dat uitbesteed is, mensen ontslagen worden en vervolgens weer instromen via Melkertbanen. Ik zeg niet dat dit het hele verhaal van de Melkertbanen is, maar dit kom ik tegen. De heer Wallage heeft gelijk, als hij opmerkt dat het voor sommigen een zegen is. Wij bouwen ook niet alle Melkertbanen af; het gaat om de maatvoering en wij zeggen bij de politie en bij ''handen aan het bed'': wij hebben dan liever vaste banen, als alternatief. Dan zul je rekenkundig wel anders uitkomen, maar dan wijs ik op de weerbarstige praktijk. U hebt met mij in Het Parool van eergisteren gelezen, dat het gemeentevervoersbedrijf in Amsterdam er niet in slaagt die honderden conducteurs te krijgen die broodnodig zijn om althans het zwartrijden op sommige lijnen bij dit bedrijf weer onder controle te krijgen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ja, maar mijn verwijt aan u is dat u bij de redenering kijkt naar de banen: u moet ook kijken naar de mensen. Er zijn mensen die voor een baan in de marktsector niet geschikt zijn. U bouwt af; u sluit de Melkertregeling in uw voorstel. Het betekent dat u mensen naar de marktsector wilt overhevelen die daar niet geschikt voor zijn. Ik vraag u wat uw alternatief voor die groep mensen is.

De heer **Heerma** (CDA): Ik raad de heer Wolffensperger aan het toch nog maar eens goed te lezen. Wij sluiten de Melkertbanenregeling niet af, wij hebben het ook niet over Melkert 3 en Melkert 4 maar over Melkert 1 en Melkert 2 en de maatvoering daarvan.

De heer **Wolffensperger** (D66): Verdere uitbouw ervan beperken, zo staat hier!

De heer **Heerma** (CDA): Ja, de maatvoering!

Voorzitter! Ik kom tot de afronding.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Alvorens u dat doet, wil ik u hierover toch nog een vraag stellen. U financiert uw alternatieven voor bijna tweederde uit de Melkertgelden, dat wil zeggen 400 mln. De conclusie kan toch niet anders zijn, dan dat u politiek gezien kiest voor de mensen die iets meer kans hebben ten opzichte van de mensen die behoren tot de groep langdurig werklozen, waarvan wij nu moeten constateren dat een heel lichte daling in gang is gezet, maar waarvan wij allemaal vinden dat het hier nog een van de belangrijkste vraagstukken is.

De heer **Heerma** (CDA): Die argumenten moeten wij dan nog maar nader bij de financiële beschouwingen wisselen, maar ik zal het antwoord geven. Wij proberen met onze accenten in het plan van aanpak tot vervangende maar dan reguliere banen te komen. Daaraan kleven naar onze mening niet die bezwaren, die wij wel aan de Melkert-1- en Melkert-2-banen zien. Dat is inderdaad aan de benedenkant van de arbeidsmarkt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dan zegt u dus tegen die meneer of mevrouw die mogelijk in 1998 in aanmerking komt voor een Melkertbaan, dat de financiering voor die baan niet meer aanwezig is, terwijl u tegen iemand anders die misschien korter werkloos is, zegt dat u voor hem nog een baan bij de politie hebt.

De heer **Heerma** (CDA): Of inderdaad in de zorg. Dat is niet uitgesloten.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat is dus een keuze. Het gaat dan ook niet om een financieel vraagstuk – en daarom moet het ook niet bij de financiële beschouwingen bespreken – maar om een politiek vraagstuk. Het is dus een keuze – dat kan, maar ik ben daar niet voor – om de iets minder kansrijken minder perspectief te geven ten gunste van de mensen die die stap naar de arbeidsmarkt, naar het reguliere werk wel wat gemakkelijker zouden maken. Dat is een politieke keuze, die u hier maakt.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Wij hebben die keuze zeer weloverwogen gemaakt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat mag ik aannemen!

De heer **Heerma** (CDA): Dat is duidelijk. Wij zijn ons bewust van de gevolgen van deze keuze. De moeilijkheid hierbij is dat je van theoretische effecten kunt spreken en of die theoretische effecten zich in de praktijk ook altijd zullen voordoen. Als je je namelijk verdiept in de werking van de Melkertbanen en je je bij het GVB in Amsterdam oriënteert – en dus niet alleen op krantenberichten – door naar de achtergronden te vragen, blijkt er in toenemende mate weerstand bij die mensen zelf en bij de mensen in de organisatie te zijn, omdat zij voor hetzelfde werk een verschillend regime hebben. Ik wil niet zeggen dat ik me daarbij neerleg, maar het heeft wel gevolgen voor de maatvoering. Om die reden en om dynamiek aan te brengen, willen wij bekijken hoe via reguliere banen – meer handen aan het bed, bij de politie of elders – een solidere oplossing kan worden gevonden. Door de maatvoering en de genoemde de weerstanden is dat de keuze die wij maken. Ik spreek dan nog niet eens over de rapporten van de Algemene Rekenkamer over de Melkertbanen. Ik houd mij overigens graag beschikbaar om daar nog uitgebreid bij stil te staan.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik houd mij daarvoor beschikbaar, maar ik hoop dat de heer Heerma zich ook beschikbaar houdt voor een mogelijke wijziging van het plan van aanpak. De conclusie kan namelijk niet anders zijn dat je 400 mln. minder besteedt voor langdurig werklozen als je 400 mln. schrapt voor de Melkertbanen, terwijl het een van de grootste maatschappelijke vraagstukken is! Ik voeg er bovendien aan het adres van de CDA-fractie aan toe dat die mensen niet aan de slag komen op het moment dat je voor meer handen aan het bed kiest of voor meer politie op straat. Daar is het probleem te ingewikkeld voor.

De heer **Heerma** (CDA): Het is complex, daar zijn we het over eens. De heer Rosenmöller is ingegaan op mijn uitnodiging om daarover verder te praten en ook wij houden ons daar graag voor beschikbaar. Ik wil bij onze accenten die wij in het plan van aanpak leggen bij wat wij graag willen veranderen: bij die kindertoelage voor mensen met een minimuminkomen, bij het punt van politie en bij het punt van meer handen aan het bed. Als er inderdaad betere dekkingsvoorstellen zijn, zijn wij beschikbaar voor het overleg maar wij hebben deze niet kunnen vinden. Ik wil de wereld niet op zijn kop hebben en ik vind het jammer dat de heer Wallage daarover begint. Wij

zijn beschikbaar voor die dialoog; er valt met ons over een betere dekking te praten. In een recent artikel in Elsevier ''Zonder succes geen individuen'' schrijft Henri Beunders: ''Het leek er even op dat individualisme gelijkheid bracht, inmiddels weten we beter. Het schrikbewind van het individualisme zorgt voor ongelijkheid.'' Tot slot de balans opmakend, concludeert Henri Beunders: ''Het nieuwe aan de huidige revolutie binnen het westerse kapitalisme is de gelijkstelling van individualisme, succes en geld. Tel uit je winst.''

Voorzitter! Voor ons is het zonneklaar: de menselijke maat, het overleg, de betrokkenheid bij de omgeving, de ruimte voor identiteit en waarden, de vitale samenleving; het heeft vele generatie geduurd voordat die het kenmerk zijn geworden van de Nederlandse identiteit. Dát is wat Nederland zo de moeite waard maakt. Laat Nederland onderweg naar de volgende eeuw zijn kracht ontlenen aan de sterkte van zijn eigen identiteit, zoals die in de lage landen is opgebouwd. Voor dát Nederland willen wij ons inzetten. Dat is ons verhaal!

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): De heer Heerma heeft met instemming het rapport van de klimaatcommissie aangehaald. Mag daaruit afgeleid worden dat hij de kabinetsplannen met betrekking tot de accijnzen op diesel, benzine en LPG steunt? Ik heb hem daarover niet horen spreken.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Het programma op basis waarvan de CDA-fractie hier met 34 personen zit, spreekt ook over accijnsverhoging. Mijn vertrekpunt bij de klimaatverandering was dat wij dat onderwerp serieus te nemen hebben. Wij zullen dat overigens verder bespreken in de fractie. Er komt nog een debat. Ik heb gezegd wat ik daarover wilde zeggen.

Als de heer Rosenmöller vraagt naar de concrete plannen van het kabinet met betrekking tot de accijnsverhoging, zitten wij met twee punten. Allereerst is er sprake van grote grenseffecten. Het gaat daarbij om minimaal 20% verschil. Dat kan misschien zelfs oplopen tot 30% à 40%. Dat heeft dus invloed op de opbrengst.

Vervolgens is de verhoging bedoeld om selectiever te gaan rijden, dus minder kilometers te maken. Er is sprake van een verschuiving van lasten van vaste kosten van de auto naar het autorijden zelf.

Wij vinden de effectiviteit van dit middel laag. De grenszone valt er sowieso buiten. Daar is namelijk sprake van een reductie van vaste kosten én men kan goedkoper tanken over de grens. Als de effectiviteit zo laag blijft, vinden wij dit instrument symbolisch. Dan zullen wij tegenstemmen. Misschien is het mogelijk de effectiviteit op te voeren. Ik denk in dit verband aan het wegnemen van de grenseffecten. Ik begrijp dat er in België enige bereidheid bestaat om mee te doen. Ik ben benieuwd wat de oriëntaties in Bonn concreet zullen opleveren. Ik begrijp dat bondskanselier Kohl met enige begrotingsproblemen zit. Als in dezen iets bereikt wordt, is het voorstel met ons bespreekbaar.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het klopt toch dat het CDA in 1991 voor een accijnsverhoging met 25 cent was?

De heer **Heerma** (CDA): Dat klopt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Weet de heer Heerma dat door de huidige accijnsverhoging exact dezelfde prijsverschillen ten opzichte van het buitenland zullen ontstaan als met het kwartje van het vorige kabinet? Weet de heer Heerma dan ook dat de bezwaren die hij nu uit met betrekking tot de effectiviteit en de grenseffecten, dezelfde zijn als vijf jaar geleden en dat enige mate van consistentie eigenlijk zou moeten leiden tot instemming met deze plannen van het kabinet?

De heer **Heerma** (CDA): Wij hebben nog eens goed gekeken naar de argumenten die mevrouw Jorritsma destijds naar voren bracht!

De heer **Wallage** (PvdA): Heeft de heer Heerma ook gekeken naar zijn eigen verkiezingsprogramma? Daarin staat een accijnsverhoging die niet wordt teruggegeven door middel van een verlaging van de motorrijtuigenbelasting. Dat laatste is wel van enige betekenis. Als de heer Heerma zich nu al monter opmaakt om tegen de kabinetsvoorstellen te zijn, zou hij in de eerste plaats moeten uitleggen waarom hij ooit heeft voorgesteld wél de benzineprijs te verhogen maar niet de motorrijtuigenbelasting te verlagen.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Ik vind het jammer dat de heer Wallage slecht naar mij luistert. Ik ben bij de beantwoording van de opmerking van de heer Rosenmöller juist begonnen met te herinneren aan het CDA-verkiezingsprogramma. Daarin wordt gesproken over accijnsverhoging.

Voorzitter! Ik heb gezegd dat als in het nader debat met betrekking tot de effectiviteit van het instrument en de grenseffecten geen wijzigingen zullen optreden, wij tegen zullen stemmen. Echter, als over deze punten te praten valt en de effectiviteit verhoogd kan worden en wij zicht krijgen op de grenseffecten zal dat anders dan bij de afweging vijf jaar geleden ons bij een andere conclusie brengen. We wegen dan mee de zeer indringende argumentatie van de toenmalige VVD-fractie bij monde van mevrouw Jorritsma.

□

De heer **Wallage** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! De negatieve spiraal is doorbroken. De pijnlijke maatregelen uit het verleden, waarvoor de Partij van de Arbeid voluit verantwoordelijkheid heeft genomen, hebben resultaat. Zij waren niet voor niets. Het gaat beter. Het is waar, de samenleving heeft in de afgelopen jaren haakse bochten genomen. De laatste twintig jaar zijn gemiddeld ieder jaar 100.000 mensen meer afhankelijk geworden van een uitkering. Nu gaat deze lijn niet meer omhoog, maar naar beneden en komen er elk jaar meer mensen die voluit mee kunnen doen. Natuurlijk is dat een trendbreuk. Die geeft het verschil aan tussen vooruit- of achteruitgaan. Volgend jaar komen er meer dan 100.000 arbeidsplaatsen bij en de werkloosheid daalt reëel met 35.000 mensen. Maar dezelfde dynamiek die de groei doet aantrekken, veroordeelt veel jonge mensen tot tijdelijke contracten. Werk hebben is nog geen werk houden. Jongeren bouwen daarmee te weinig zekerheden op. Diezelfde dynamiek betekent voor veel oudere werknemers teveel stress.

Volgend jaar zijn 60.000 mensen niet langer afhankelijk van een uitkering. Daardoor kan opnieuw de koppeling worden toegepast. Het herstel van de koppeling – dat wil

zeggen: wij betrekken de uitkeringen bij de loonontwikkeling – nu voor het tweede jaar achtereenvolgend, heeft niet alleen grote betekenis voor de koopkracht, maar het is ook een signaal van de overheid aan de burger: we hebben het stuur weer in handen en we rijden niet meer op de afgrond af. Voor het volgende jaar is koopkrachtbehoud het uitgangspunt. De modale werknemer gaat er weer wat op vooruit. Dat geldt ook voor alleenstaande ouderen met AOW en een klein pensioen. Mogen we er overigens van uitgaan dat het kabinet voldoende middelen heeft gereserveerd om de koopkrachtontwikkeling voor de ambtenaren gelijke tred te laten houden met die in de rest van de samenleving, uiteraard rekening houdend met de overige arbeidsvoorwaarden?

Door lagere belastingen wordt de koopkracht ondersteund. Dat heeft zeker bijgedragen aan de gematigde loonontwikkeling die op haar beurt weer meer werk heeft gegenereerd. Maar heel veel mensen, ook mensen in de middengroepen, maken al jaren pas op de plaats. Ze horen de cijfers over groei en winsten, de geluiden over salarissen en de afkoopsommen aan de top en ze willen er zo langzamerhand ook wel wat meer op vooruitgaan.

Jarenlang kon de overheid maar mondjesmaat investeren, terwijl de nood in onderwijs, gezondheidszorg en milieu groot was. Het kabinet-Kok ziet nu kans om de investeringen weer op te voeren, met name daar waar door een Randstadinfarct de toekomst van mens, milieu en werk gevaar loopt. Dat geeft morgen in de file nog weinig soelaas. Maar het is hoopvol dat na jaren bezuinigen vanwege het verleden nu wordt overgegaan tot investeren in de toekomst.

Meer flexibiliteit rondom het werk, gerechtvaardigde wensen van ouders om beiden te kunnen werken en beiden voor kinderen te kunnen zorgen: dat vraagt veel. Van ieder mens wordt een scholingsinspanning gevraagd. Dat vraagt om goede gemeenschapsvoorzieningen. Veiligheid, onderwijs, zorg en zekerheid zijn voorwaarden voor dynamiek. In de visie van de Partij van de Arbeid staat het sociale het dynamische niet in de weg, maar het maakt het mogelijk. Als wij willen dat mensen zich goed kunnen aanpassen aan nieuwe ontwikkelingen, zullen we de onzekerheid die de nieuwe ontwikkelingen met zich brengen, effectiever moeten tegengaan. Hoe vaak is er de afgelopen jaren, ook in deze Kamer, niet laatdunkend gesproken over de stroperigheid, ja zelfs het ondemocratische karakter van de overlegeconomie? Nu mag toch wel worden vastgesteld dat een belangrijk deel van het herstel te danken is geweest aan de volgehouden loonmatiging, waartoe een verantwoordelijke vakbeweging zich heeft ingezet. Het is nu wellicht tijd om te erkennen dat er resultaten zijn te boeken als de sociale partners en de overheid hun beleid op elkaar afstemmen. Laten wij daar zuinig op zijn.

Wat nu goed loopt, gaat niet vanzelf zo verder. De fractie van de PvdA ziet ook risico's. Kunnen werknemers langdurig genoegen nemen met een beheerste loonontwikkeling? Dat zal alleen zo zijn als de koopkracht van de modale werknemer nog wat meer in de plus kan komen. Dat vraagt in 1998 opnieuw lagere belastingen voor de gewone mensen. Het kabinet zal in 1998 een terugloop in de consumptieve bestedingen moeten voorkomen. Werkgevers zullen het de bonden mogelijk moeten maken om CAO's af te sluiten, waarin werk, arbeidstijdverkorting en scholing worden gecombineerd met een gematigde loonontwikkeling.

Tegen deze achtergrond vond ik het voorstel van collega Bolkestein voor belastingverlaging voor de hoogste inkomens ronduit onbegrijpelijk. Heeft de fractie van de VVD nu echt besloten om voor de volgende periode een inzet te kiezen ten behoeve van de bovenste 4% van de belastingbetalers? Deze mensen mogen hun koopkracht met *f* 5000 per jaar verbeteren, terwijl de modale werknemer nog maar net in de plus zit. Met de daarnaast voorgestelde afschaffing van de vermogensbelasting, waarvan slechts 0,5% van alle belastingbetalers profiteert, kiest de fractie van de VVD er kennelijk voor om 3,2 mld. te bezuinigen – dat bedrag is er nu niet – niet ten behoeve van de modale werknemer in dit land, maar ten behoeve van de hoogste-inkomensgroepen. Ik acht dat onverantwoorde uitspraken, omdat die het draagvlak onder een gematigde loonontwikkeling kunnen wegslaan. Hoe kan de fractie van de VVD nu nog met droge ogen over loonmatiging spreken voor de modale werknemer als men zich met zulke bedragen inzet voor de best betaalden in dit land? Eén ding weet ik zeker: als wij de komende jaren al zoveel ruimte zouden kunnen vinden voor lagere lasten, dan zal een kabinet-Kok die ruimte eerlijker verdelen dan de heer Bolkestein nu voorstelt.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Mijn partij is in de eerste plaats voor een verlaging van alle belastingtarieven, hoog, midden en laag. De heer Wallage keert zich met zijn opmerking tegen het beleid van staatssecretaris Vermeend. Staatssecretaris Vermeend heeft namelijk gezegd dat de vermogensbelasting een vreemde eend in de bijt van de Nederlandse belastingwetgeving is. Geen enkel land om ons heen heeft een dergelijke belasting. Daarom heeft de staatssecretaris ook gezegd dat de vermogensbelasting op termijn moet worden uitgefaseerd. Dat is precies hetzelfde als wat wij zeggen.

In zijn boek ''De achterkant van het belastingbiljet'' heeft de staatssecretaris voorts gezegd dat ons hoge toptarief een negatieve uitstraling heeft ten opzichte van buitenlandse investeerders. Dat is zonder twijfel de reden dat een collega van de heer Wallage, prof. Van der Ploeg, tegen de Amerikaanse kamer van koophandel heeft gezegd dat hij broedt op een plan voor een forse verlaging van het toptarief. Als deze collega van de heer Wallage, prof. Van der Ploeg, tegen Amerikaanse kapitalisten mooi weer speelt met een forse verlaging van het toptarief, dan zie ik niet in waarom de VVD dat niet ook zou kunnen zeggen.

Daarnaast heeft staatssecretaris Vermeend wetgeving geïntroduceerd die erop neerkomt dat zelfstandigen met een BV geld aan die BV kunnen onttrekken tegen een tarief van 51,25%. Ik weet niet of dat de heer Wallage al is geworden – ik wil het hem wel voorrekenen – maar hij kan van mij aannemen dat zelfstandigen met een BV geld aan die BV kunnen onttrekken tegen een tarief van 51,25%. Ik zie niet in, als zelfstandigen met een BV dat kunnen doen, waarom gewone mensen als de heer Wallage en ik dat niet zouden kunnen. Het derde punt is dat de heer Wallage... Ik zie hem vragend kijken. Is dit al mijn vierde punt?

De heer **Wallage** (PvdA): Ja,

absoluut. Soms kunt u niet goed tellen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Nou, dat is maar heel soms. Mijn vierde punt is dat de heer Wallage zich niet alleen keert tegen het beleid van staatssecretaris Vermeend – dat is nog tot daaraan toe, want daarom hebben wij het dualisme – maar ook tegen het buitenland. Het is waar, in Duitsland is het toptarief 58%, maar dat begint pas te gelden bij ongeveer tweeënhalve ton. Daar wil ik ook voor tekenen. Ook in Parijs wordt nagedacht over verlaging van het toptarief. Het toptarief in Engeland is 40%. De heer Tony Blair, de leider van de Engelse socialisten of sociaal-democraten – ik weet niet meer hoe je het moet zeggen dezer dagen – heeft zich gekeerd tegen verhoging van de tarieven. Hij passeert de VVD dus ruimschoots aan de rechterkant.

Voorzitter! Wij zijn allen gekeerd...

De **voorzitter**: Ik heb het gevoel dat u met een betoog bezig bent.

De heer **Bolkestein** (VVD): Neen, ik geef een heel normaal antwoord op de kritische opmerking...

De **voorzitter**: Wij zouden wat beperkt zijn in de interrupties.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik beperk mij dus tot een laatste punt. Wij willen ons allen keren tegen de fiscale vlucht naar België. Dat wilt u, dat wil ik, dat wil iedereen. Het is beter zich daartegen te keren door hier de omstandigheden aantrekkelijker te maken dan door een fiscaal hek om Nederland te plaatsen. Er zijn dus allerlei redenen waarom de uitspraak die ik heb gedaan en die u op enigszins demagogische wijze tegemoet bent getreden, verdedigbaar is. Staatssecretaris Vermeend wil het, de minister van Financiën wil het, het buitenland wil het, u bent de enige die het niet wil.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Het is in de eerste plaats goed dat de heer Bolkestein zich aangesproken voelt. In de tweede plaats heb ik wellicht een beetje een fout gemaakt; ik heb de heer Bolkestein gewoon op zijn woord genomen. Ik ben er namelijk gewoon van uitgegaan dat als hij in een toespraak buiten dit huis zegt van 60% toptarief naar 50% toptarief te willen en de vermogensbelasting kwijt te willen, hij dat ook wil. Hij zegt er zelfs bij: ik wil dat de volgende periode. Als je dat doet, kost dat ongeveer 3,2 mld. Als je voor het buitenland met een lager tarief wilt werken of als je vindt dat de vermogensbelasting technisch niet klopt en je er iets van af wilt doen, moet je er wel bij zeggen waar je dat geld vandaan haalt. Dat doet de heer Bolkestein niet. Dus ik ben ervan uitgegaan, de positie van de VVD een beetje kennende, dat zijn benadering er een is dat het gaat om belastingverlaging voor de hoogste inkomens – dat betreft echt een paar procent van alle belastingbetalers – die óf wordt opgebracht door bezuinigingen op collectieve voorzieningen, zoals onderwijs, cultuur en zorg, óf wordt opgebracht door mensen met een lager inkomen. Als sommige mensen over datzelfde onderwerp filosoferen, weet ik één ding zeker, namelijk dat als de belasting voor de hoogste inkomens wordt verlaagd, de aftrekposten worden afgeschaft en andere maatregelen worden genomen waardoor de betrokkenen zelf hun verlaging betalen. En dát heb ik de heer Bolkestein niet horen zeggen. Ik heb hem betrekkelijk gemakkelijk horen bepleiten wat hij wil de komende jaren. Als nu wordt gezegd ''neen, wij willen de belasting verlagen voor iedereen'', mag ik er dan in ieder geval van uitgaan dat het in de ogen van de heer Bolkestein zo is dat als de mensen met de hoogste inkomens minder belasting behoeven te betalen, ze de gevolgen daarvan dan zelf betalen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Dit gehele debat is enigszins prematuur.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat vond ik eigenlijk niet.

De heer **Bolkestein** (VVD): Het is prematuur omdat dit onderwerp pas aan de orde komt bij het volgende regeerakkoord. Verder vind ik het een beetje zwak om mij aan te vallen op wat ik niet heb gezegd. Ik blijf bij de stelling dat verlaging van het hoge tarief, het middentarief en het lage tarief belangrijk is om de redenen die ik al uiteengezet heb. Het is iets wat moet gebeuren. Ik voel mij gesteund door de uitlatingen van staatssecretaris Vermeend en natuurlijk door de waardevolle opmerkingen van prof. Van der Ploeg. Ik kom op tegen de teneur van de opmerking van de heer Wallage alsof de VVD alleen maar opkomt voor de rijken, dat is onzin. Belastingverlaging is goed voor iedereen.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik denk niet dat het debat prematuur is. Ik heb zelf het gevoel dat het precies op tijd is. Misschien stimuleert het het denken nog even over de kwestie dat, als je buiten deze zaal belastingverlaging toezegt aan mensen, de bovenste 4% van de inkomensverdeling in dit land, en je zegt er niet bij dat ze dat zelf moeten betalen, een ander het moet betalen. De heer Bolkestein zou de hele discussie over dit onderwerp in één keer weg kunnen nemen door het eerlijkdelenbeginsel zodanig toe te passen dat hij kan zeggen: als de VVD voorstellen doet om de vermogensbelasting af te schaffen en het toptarief van 60% naar 50% te laten gaan, spreken wij natuurlijk niet de mensen met een lager inkomen aan of de zorg, het onderwijs of de cultuur, maar dan moet de bovenste 4% van de belastingbetalers het zelf betalen. Als hij dat gewoon zo zegt, is het debat over.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik ben nog helemaal niet toe aan de dekking van het voorstel. Het zou bijvoorbeeld ook kunnen komen uit een verlaging van de rentebetaling op de nationale schuld. Er zijn allerlei mogelijkheden om dit te doen. Wij komen daar in de toekomst aan toe. Ik maak echter bezwaar tegen de wijze waarop de heer Wallage mij op dit punt tegemoet is getreden. Het is zeer lang geleden dat de VVD uitsluitend in Wassenaar de grootste partij was.

De heer **Wallage** (PvdA): Zeker. In ieder geval is het van groot belang dat iedereen buiten Wassenaar weet dat u tot op dit moment niet weet hoe u die belastingverlaging voor de hoogstbetaalden in dit land denkt te financieren. Dan kan iedereen namelijk nadenken over de vraag: zou hij het mij misschien laten betalen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Daar komen wij nog wel aan toe.

De heer **Heerma** (CDA): Hier wordt een debat van het afgelopen weekeinde voortgezet. Dat is heel boeiend. Ik begrijp dat het betrekking heeft op de regeerperiode van het

volgende kabinet, paars II of Kok II. Wellicht zouden wij vandaag echter terug kunnen gaan naar wat de Nederlandse burger bezighoudt. Laten wij de discussie tussen professor, collega Van der Ploeg en Bolkestein over wat er gebeurt in de volgende periode, laten rusten en teruggaan naar wat de mensen nu bezighoudt, de lastenstijging, de veiligheid, de politie. Het is niet goed om deze discussie nu te voeren. Daar krijgen wij straks nog de gelegenheid voor, buiten deze Kamer en in de verkiezingstijd. Verder moeten wij maar aan de kiezers overlaten wat voor volgend kabinet er zal komen.

De heer **Wallage** (PvdA): De beste methode om dat te doen, is voort te gaan waar ik was gebleven.

De heer **Marijnissen** (SP): De discussie die zich zojuist ontspon, gaat in de richting van de inbreng van de VVD, althans de heer Wallage moet zich verdedigen. Ik wil het even van de andere kant benaderen. In een interview op 25 augustus voor Radio 1 had u het over de protserige rijkdom die in ons land toeneemt. Wij weten allen hoe het aantal miljonairs toeneemt in ons land. Wij zitten al boven de 100.000. Zou de PvdA-fractie ervoor te porren zijn het hoogste tarief niet te verlagen van 60% naar 50%, maar in overweging te nemen het plan-Oort terug te draaien, zodat wij weer op 72% komen? Dan zou u bijvoorbeeld die punten die u noemde met betrekking tot de zorg en de mensen met lage inkomens, kunnen oplossen. Wilt u daar eens op ingaan?

De heer **Wallage** (PvdA): Een kritische analyse, bijvoorbeeld door deze Kamer, van degenen die al dan niet profijt hebben gehad van Oort, zou ik zeer interessant vinden.

De heer **Marijnissen** (SP): Dit is toch een gelegenheid dat je eens door kunt vragen. Ik probeer u te helpen in uw strijd tegen Bolkestein. Maar nu zegt u hooghartig: wij komen daar nog wel over te spreken en ik ben geïnteresseerd in een evaluatie van Oort. Ik vraag u recht op de man af of u ervoor zou voelen om die protserige rijkdom – dat woord heeft u gebruikt, hoewel ik dat ook gebruikt zou kunnen hebben – in ons land aan te pakken en dat geld te brengen naar die mensen die al die jaren in de min of ternauwernood op de nul hebben gezeten. Dat is een directe vraag aan u, als leider van de sociaal-democratische fractie.

De heer **Wallage** (PvdA): U kreeg een heel direct antwoord, namelijk dat ik het idee om eens goed te kijken naar de effecten van Oort, echt een goed idee vind. Dat was mijn antwoord.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik wil niet vervelend doen, maar u kunt het blijven herhalen. U bent geïnteresseerd in hoe Oort heeft uitgepakt. Dat is echter geen antwoord op mijn vraag. Mijn vraag aan u is of u bereid bent er iets aan te doen, zodat die protserige rijkdom kan worden aangewend, via de belastingen, voor mensen met lage inkomens.

De heer **Wallage** (PvdA): Mijn probleem is dat ik niet zozeer hulp nodig heb tegen de heer Bolkestein, maar dat ik u moet helpen om mijn antwoord een beetje naar u toe te halen. Als de voorzitter van de PvdA-fractie in deze Kamer zegt dat de manier waarop mensen meer of minder van Oort hebben geprofiteerd, inderdaad een aanknopingspunt zou kunnen bieden voor een meer principieel debat over de inrichting van onze belastingen – dat was de strekking van mijn opmerking; misschien was mijn opmerking iets te kort om uw winst onmiddellijk te incasseren, maar ik help graag, zelfs u – dan denk ik dat u daar even tevreden mee moet zijn in die zin dat ook de PvdA-fractie absoluut geïnteresseerd is in de vraag hoe wij voor de langere termijn tot een eerlijker verdeling van lasten kunnen komen.

Voorzitter! Nu het fundament van onze economie steviger wordt, kunnen wij weer nadenken over wat wij daar eigenlijk op willen bouwen. Orde op zaken stellen is onvermijdelijk, maar geleidelijk kunnen wij ''terug naar de toekomst''. Dat vraagt om een sterke overheid die luistert, maar zichzelf niet weggooit, die vanuit zelfrespect handelt en die niet bang is om burgers af en toe een spiegel voor te houden.

Veel mensen eisen een veilige straat voor de kinderen, maar willen wel met de auto tot vóór de deur kunnen rijden. Niemand wil de Betuwelijn door zijn achtertuin en toch begrijpt iedereen dat het goederenvervoer beter per spoor kan. De meeste mensen begrijpen dat er een grens is aan de groei van Schiphol en dat de hogesnelheidslijn daarbij kan helpen. Het vinden van een goede route brengt de overheid in een gespannen relatie met grote groepen mensen, maar uiteindelijk accepteert iedereen dat de overheid die knoop doorhakt.

Er groeien in de samenleving fundamentele vragen bij de gedachte van de terugtredende overheid, bij de ''vermarkting'' van publieke taken en bij de beperking van overheidsbescherming. De risico's van ''de eigenrisicosamenleving'' komen in zicht. Het is nodig om de verhouding tussen risico dragen en solidariteit opnieuw te doordenken. Tal van belangrijke publieke voorzieningen zijn inmiddels op afstand van het kabinet en de Kamer geplaatst, maar het simpele ''hoe minder overheid hoe beter'' is niet langer de mode van de dag. Bij de Algemene Rekenkamer, maar ook in deze Kamer is er ondertussen een groeiende ongerustheid. Publieke taken marktconform organiseren begint helaas vaak met het marktconform belonen van de top: menig directeur van een instelling die geheel uit gemeenschapsgeld wordt betaald, verdient inmiddels een veelvoud van een ministerssalaris. Vervolgens is er in nogal wat gevallen onduidelijkheid over de ministeriële verantwoordelijkheid. Waar kan de Kamer de minister nu wel of niet op aanspreken? Uit in dit geval onverdachte, namelijk liberale bron zag ik dat onlangs helder onder woorden gebracht. Onze collega Blauw zei daarover in Trouw: ''Staatsbosbeheer wordt op afstand geplaatst van het Rijk en dus ook van de volksvertegenwoordiging. De controle wordt minder, terwijl je op je vingers kunt natellen dat 90% van de inkomsten van Staatsbosbeheer wel uit de staatskas blijft komen. Wie moet ik daar straks op aanspreken?'' Dat bedoel ik dus.

Over de hoofden van de reizigers heen ontwikkelde zich tussen de minister van Verkeer en Waterstaat en de NS een bizar pingpongspel over onrendabele lijnen, waar burgers weinig meer van begrijpen. Hoopgevend vond ik overigens dat de baas van de NS, ook in Trouw, waarschuwt voor doorschietende privatisering. Van echte concurrentie verwacht hij vooral een uitgekleed spoorboekje. Dat roept nieuwe vragen op over de

verantwoordelijkheidsverdeling bij zo'n publieke kerntaak.

Dat de grens tussen privaat en publiek domein vervaagt blijkt ook uit het CTSV-rapport. Er ontstaan tal van zakelijke relaties – handel dus – op basis van publieke middelen. Er ontstaan ongewenste verstrengelingen.

Niet alleen bij burger en politiek groeit het onbehagen, ook vanuit de markt neemt de kritiek toe. Er wordt nogal gezondigd tegen de regel dat er geen privatisering hoort te zijn zonder echte concurrentie. Algemeen wordt nu ingezien dat de overheid beter toezicht moet uitoefenen op wat op afstand is geplaatst. Er ontstaat tussen overheid en markt een schemerzone die op termijn grote gevolgen kan hebben voor het functioneren van de parlementaire democratie.

Ook de deregulering loopt tegen grenzen aan. Ik geef slechts één voorbeeld. Wij hebben ons scherp...

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voordat de heer Wallage overgaat naar het onderwerp van de deregulering vraag ik hem het volgende. Moet ik uit deze verhandeling en benadering afleiden dat misschien ook dit kabinet doorgeslagen is in zijn pleidooi, benadering en beleid om de overheid op een aantal essentiële terreinen, zoals gezondheidszorg en sociale zekerheid, terug te laten treden en bevoegdheden over te hevelen naar de markt, met ongewenste consequenties voor mensen?

De heer **Wallage** (PvdA): Wat in het regeerakkoord is afgesproken, is afgesproken. De Partij van de Arbeid staat daarvoor. Ik geef hier echter aan dat de grenzen van de privatisering en de marktwerking in zicht komen. Ik zeg vooral tegen het kabinet dat bij al de maatregelen die men moet voorbereiden, ook voor een volgende kabinetsperiode, de fractie van de Partij van de Arbeid een wat fundamenteler debat over die grenzen noodzakelijk vindt. Ik kom daar dadelijk nog aan toe.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Juist omdat het hier zo'n fundamenteel vraagstuk betreft en wel de verhouding tussen taken van de overheid en taken van de markt, mag het toch niet zo zijn dat wat in het regeerakkoord staat op de automatische piloot wordt uitgevoerd? Ik geef één voorbeeld: de privatisering van de WAO, in feite het vervolg van de maatregelen met betrekking tot de Ziektewet. Is de Partij van de Arbeid, nadat het kabinet twee keer tot uitstel is gekomen over deze privatisering, nog in voor een debat? Dat debat moet dan gaan over de vraag of die privatisering nu eens niet in deze kabinetsperiode gedaan moet worden, maar dat dit onderwerp bijvoorbeeld bij de kabinetsformatie in 1998 opnieuw besproken kan worden?

De heer **Wallage** (PvdA): Het is andersom. Juist om de groeiende zorg die er bij de fractie van de Partij van de Arbeid bestaat, is het voorstel zodanig aangepast dat er een collectieve regeling blijft en dat een aantal risico's die in het opting-outconcept in het regeerakkoord zaten in het wetsvoorstel inmiddels zijn weggewerkt. De zorgen die ik hier in het algemeen verwoord, hebben in het wetsvoorstel WAO van het kabinet in zekere zin reeds van tevoren tot verbetering geleid. Dit is dus niet het goede voorbeeld. Ik wil wel een ander voorbeeld geven.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik vond het eerlijk gezegd wel het goede voorbeeld. Wij hebben in de sociale zekerheid de Ziektewet geprivatiseerd. Daaraan lijken nu een fors aantal ongewenste ontwikkelingen vast te zitten. Het is daarom zeer logisch om met betrekking tot de vervolgstap, de WAO, pas op de plaats te maken en, los van het wetsvoorstel dat er ligt, goed na te denken over de vraag of deze taak naar de markt overgeheveld moet worden.

De heer **Wallage** (PvdA): De heer Rosenmöller spreekt altijd met grote bezorgdheid over de privatisering van de Ziektewet, terwijl dat idee hem toch bekend moet voorkomen. Het stond immers in het programma van GroenLinks.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dan moet de heer Wallage dat nog maar eens goed lezen. Dat heb ik met mevrouw Adelmund gewisseld. Misschien kan de heer Wallage daar de Handelingen nog eens op nakijken.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik houd nog even staande dat de heer Rosenmöller niet aldoor zo bezorgd moet kijken als hijzelf met exact dezelfde gedachte heeft gespeeld.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dit is een suggestie die ik werkelijk verre van mij werp. In het debat over de Ziektewet is de positie van het kabinet, de positie van de fractie van de heer Wallage en de positie van mijn fractie helder besproken. Er wordt hier door deelnemers aan het debat instemmend geknikt. De heer Wallage was er niet bij. Ik kan hem niets verwijten. Lees echter nog even na wat er gebeurd is.

De heer **Wallage** (PvdA): Als u de heer De Hoop Scheffer nodig heeft om hier uw gelijk te halen, gaat dat wel heel ver hoor!

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het was mevrouw Bijleveld.

De heer **Wallage** (PvdA): Oh, pardon. Ik keer terug naar de kern van de opmerking.

Men mag de privatisering van de Ziektewet en de maatregelen van de WAO absoluut niet over één kam scheren. Het interessante is immers dat het gewijzigde voorstel inzake de WAO volledig uitgaat van een collectieve regeling. Dat zou de heer Rosenmöller ook vanuit zijn eigen positie wel eens een beetje als winst mogen beschouwen. Weliswaar kunnen werkgevers een eigen risicoverantwoordelijkheid nemen, maar de polisvoorwaarden en het gehele systeem van verzekering tegen arbeidsongeschiktheid blijft collectief. In relatie tot wat ik hier nu zeg, vind ik het belangrijk dat de zorgen die wij hebben over de risico's van marktwerking in dit geval serieus zijn genomen door het kabinet. De oorspronkelijke afspraak in het regeerakkoord is bijgesteld in de richting van een meer gemeenschappelijke voorziening.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Mijn laatste vraag op dit punt is de volgende. De parallel tussen de Ziektewet en de arbeidsongeschiktheidsregeling ligt in de vraag of deze vorm van wetgeving de positie van de mensen die mogelijkerwijs voor de regelingen in aanmerking komen, wel verbetert. Dat was immers de bedoeling. De eerste signalen met betrekking tot de Ziektewet lijken echter op het tegendeel te wijzen. Dat moet toch ook de heer Wallage

te denken geven met betrekking tot de vervolgstap om de risico's voor vijf jaar bij de markt te leggen in plaats van bij de collectiviteit?

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is toch precies de reden waarom wij tot een grondige evaluatie van de Ziektewet hebben besloten en waarom die hier besproken wordt om vervolgens met elkaar te bekijken hoe het verder moet? Dat is toch geen gesloten boek?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Juist omdat, helaas, voor veel mensen de Ziektewet de voorpost is van de WAO, vraag ik de heer Wallage nog eens stil te staan bij het volgende. De privatisering van de WAO zou eerst per 1 januari 1996 plaatsvinden. Dat werd toen 1 januari 1997 en daarna 1 januari 1998. De mogelijke effecten van de privatisering zijn bekend: risicoselectie, positie van mensen met een handicap en chronisch zieken. Is dit dan wel de goede wetgeving en moet dit niet behandeld worden bij een kabinetsformatie, in een periode dat er een fundamenteel debat gevoerd kan worden?

De heer **Wallage** (PvdA): De inbreng van de heer Rosenmöller geeft precies aan waarom ik zorgvuldig formuleerde toen het ging over gemaakte afspraken in regeerakkoorden. Ik vind dat de fractie van de PvdA de ruimte moet hebben het fundamentele debat over de risico's van marktwerking en privatisering hier te voeren zonder dat onmiddellijk de gedachte ontstaat dat je met terugwerkende kracht verantwoordelijkheden die je op je hebt genomen naast je neerlegt. Zo heb ik het hier ook gebracht. Met het oog op de optelsom van maatregelen uit het verleden, maar ook van processen die in de samenleving plaatsvinden, is voordat wij verdergaan naar de volgende periode een fundamenteel debat noodzakelijk, met name omdat het toezicht van het parlement op datgene wat zich tussen markt en overheid gaat ophouden, drastisch verminderd dreigt te worden. Daar slaat mijn waarschuwing op. Het is ook nodig om datzelfde te doen terzake van de deregulering.

De heer **Heerma** (CDA): Het verhaal van de heer Wallage is duidelijk op het punt van de privatisering en deregulering. Als hij zijn waarschuwing toepast op de beleidsvoornemens van het kabinet voor 1997, waarop heeft hij dan precies het oog?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik meen dat algemene beschouwingen niet alleen een behandeling van de begroting zijn. Het gaat ook over de vraag hoe het overheidsbeleid zich in de komende jaren zal moeten ontwikkelen. In dit geval was ik niet bezig met het leggen van een meetlat naast de voorstellen voor het volgende jaar. Ik wil voor de iets langere termijn markeren dat de PvdA meent dat de ontwikkelingen rond dit vraagstuk van marktwerking en privatisering het noodzakelijk maken om tot een fundamentele afweging te komen.

De heer **Heerma** (CDA): Dat begrijp ik best. Het zou van mij wat flauw zijn een volledige opsomming aan de heer Wallage te vragen. Aan welke beleidssectoren denkt de heer Wallage in het bijzonder?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik zal een voorbeeld geven. Wij hebben ons scherp opgesteld toen minder regels op de arbeidsplaats meer risico's voor de gezondheid van werknemers bleken op te leveren. Daarom is de voorgenomen afschaffing van het zandstralen- en zandsteenverbod met succes teruggedraaid. De overheid moet ook niet aarzelen nieuwe regels te stellen als dat nodig is om nieuwe ziekten op het werk te voorkomen. In de dereguleringsmachine wordt soms al te makkelijk veiligheid van werknemers op de werkplaats ondergeschikt gemaakt aan de drang tot deregulering. Voorstellen van het kabinet om minder regels te stellen terzake van de veiligheid op de werkplaats zullen door de PvdA uiterst kritisch worden bezien.

De heer **Heerma** (CDA): Mijn vraag was vooral gericht op het leerstuk van de privatisering en dat afgezet tegen de voornemens van het kabinet in 1997.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb daarop een antwoord gegeven, toen ik de heer Rosenmöller beantwoordde.

De heer **Van Dijke** (RPF): Het komt mij sympathiek over, als de heer Wallage zegt dat wij fundamenteel over de toekomst van ons stelsel moeten nadenken. Had het niet meer voor de hand gelegen om bij het opgaan van deze weg die fundamentele discussie in dit huis te voeren? Waarom heeft hij daarop niet aangedrongen bij het aantreden van het paarse kabinet?

De heer **Wallage** (PvdA): Wij hebben bij de formatie van dit kabinet een vrij fundamenteel debat gevoerd. Dat heeft geleid tot een evenwicht tussen het brengen van meer dynamiek in de overheidsorganisatie – mensen meer eigen verantwoordelijkheid laten dragen – en ervoor zorgen dat zaken ook efficiënter worden door marktprikkels. Wij hebben daarin een evenwicht gezocht. Wij hebben daarvoor getekend en dat voeren wij ook uit. Nu zijn wij een paar jaar verder. In de samenleving nemen de zorgen omtrent die risico's toe. Nu wij deze ervaringen hebben moet worden bekeken hoe verdergegaan moet worden.

De heer **Van Dijke** (RPF): Het is ongetwijfeld waar dat u bij de formatie van dit kabinet in die hete zomer met elkaar diepgaand hebt nagedacht over de toekomst van de sociale zekerheid. Had het niet meer voor de hand gelegen om dit in dit huis te doen?

De heer **Wallage** (PvdA): Op basis van de regeringsverklaring van dit kabinet is zeer grondig in deze Kamer gesproken over dat evenwicht tussen collectieve verantwoordelijkheid, marktwerking en individuele verantwoordelijkheid. Ik meen dat grenzen in zicht komen. Juist omdat de PvdA zich de afgelopen jaren op een ondogmatische wijze heeft opgesteld en niet krampachtig alles bij het oude heeft willen laten, wil zij het kabinet kritisch volgen wanneer het een kader voor toekomstige verzelfstandiging, marktwerking en deregulering uitwerkt.

Zoals gezegd: omdat wij er sterker voor staan, kunnen wij de toekomstvragen beter aan. Daarbij is het zaak tussen generaties een eerlijke verdeling te vinden op het gebied van lusten en lasten. De generatie waaruit velen in deze Kamer voortkomen, die van vlak na de oorlog, heeft daarbij een zware verantwoordelijkheid, want er dreigt een groeiende spanning tussen de 65-plussers en de mensen beneden de 25. Voor de ouderen geldt dat zij de crisis hebben meegemaakt, evenals een wereldoorlog en een

sobere wederopbouw. Het leven heeft hen genoeg te dragen gegeven en zij vragen nu terecht de zekerheid van een welvaartsvaste AOW. Zij vragen terecht dat de gezondheidszorg voor hen toegankelijk blijft en dat er voldoende geld wordt uitgetrokken voor de thuiszorg. De jongste generaties hebben niet meer zoals de vijftigers van nu een onbezorgde studietijd; zij rollen niet snel in een vaste baan maar moeten, áls er al werk is, genoegen nemen met langdurig tijdelijke contracten.

Wanneer wij deze toekomstvragen nú niet goed oplossen, draaien de jongeren van nu straks ook nog op voor de extra kosten die de geboortegolfgeneratie met zich brengt. Dan loopt hun AOW-premie als zij straks tussen de 30 en de 40 zijn, volstrekt uit de hand.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Mag ik de heer Wallage vragen of hij vindt dat de kabinetsplannen voldoende zekerheid geven?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik kom daaraan nog toe.

Voorzitter! De grootouders van vandaag kunnen rekenen op een welvaartsvaste AOW. De ouders van vandaag moeten ervoor zorgen dat hun oudedagsvoorziening niet eenzijdig op de jongeren van vandaag wordt afgewenteld. Dat is ook de belangrijkste reden waarom de PvdA-fractie zich – met Jan van Zijl op kop – gewaagd heeft aan een grondig debat over de AOW. Niet om zoals dat soms in de krant heet ''rijke bejaarden te pakken'', maar allereerst omdat wij het recht op AOW voor iedereen willen veiligstellen en de lasten tussen de generaties eerlijk willen verdelen.

Het kabinet kiest ervoor de AOW-premie niet verder te laten oplopen en via de belastingen iedereen naar draagkracht aanvullend te laten bijdragen. Wij waarderen die aanpak. In onze voorstellen hebben wij bepleit in de jaren dat de geboortegolfgeneratie nog geen 65 is, geld opzij te zetten voor de jaren dat zij dat wél is. Ik wil dit debat niet laten verdwalen in de techniek van dat opzijzetten, maar één ding is zeker: naarmate nu – in goede tijden – nadrukkelijker wordt gereserveerd zal het vertrouwen bij jongeren dat er straks voor hen ook nog AOW is toenemen.

Het is waar: naarmate meer mensen aan de slag komen, de staatsschuld beter onder controle komt en de rentelast meer beheersbaar wordt, kunnen de problemen met de kosten van de vergrijzing later beter worden opgelost. Maar voorkom onnodige spanning tussen generaties door van iedereen nu naar draagkracht een bijdrage te vragen voor later, zet die zo opzij dat er vertrouwen van uitgaat voor het veiligstellen van de AOW en geef zo aan dat de jongeren van nu geen verloren generatie mogen worden.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Dit was het, neem ik aan.

De heer **Wallage** (PvdA): Op dit onderdeel, ja.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): U spreekt over in goede tijden iets opzijzetten. Die goede tijden zijn misschien nu aanwezig, maar goede tijden kunnen vrij snel slechte tijden worden. Welke zekerheid, was de essentie van mijn vraag, geven de kabinetsplannen dat ook in minder goede tijden die reservering gestand kan worden gedaan?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik wil een onderscheid maken tussen de kabinetsplannen en wat ik hier namens de PvdA-fractie zeg. Het kabinet heeft in ieder geval de premieoploop voor het volgende jaar weten te voorkomen en heeft aanvullend geld uit de belastingmiddelen gezocht voor de AOW. Nu de opvatting van de PvdA-fractie. Wij zeggen: het is mooi dat u dat voor volgend jaar doet en wij denken dus wat dat betreft langs uw lijn, maar het moet de komende jaren zo gebeuren dat er veiligheid van uitgaat, dat met andere woorden de politiek, het kabinet van de dag, of een minister niet van jaar tot jaar aan die op te bouwen veiligheid voor de AOW kan komen. Dat is de essentie van de aanvullende vraag die ik nu stel. Als wij uit de belastingmiddelen de komende jaren het gat opvullen – en dat kan; dat is in ieder geval naar draagkracht en dat is echt winst in dit debat – gaat daar, is de benadering van de PvdA-fractie, daarvan onvoldoende houvast uit. Vandaar de vraag aan het kabinet hoe het dat opzijzetten zou willen regelen.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): U zegt dat voorkomen kan worden dat de premie volgend jaar oploopt door die nu vast te leggen. Gisteren heeft u kunnen horen en lezen dat in de Troonrede staat dat de pensioenuitgaven dalen, ondanks de vergrijzing. De premie hoeft dus volgend jaar helemaal niet omhoog. Er zijn dan namelijk niet meer pensioengerechtigden. Dat probleem manifesteert zich pas over ongeveer twintig jaar. Ik begrijp dan ook niet waarom u zo vreselijk blij bent dat de premie nu vastgelegd wordt. Die hoeft de komende jaren niet te stijgen.

De heer **Wallage** (PvdA): De premieberekening van de verschillende regelingen komt tot stand op basis van de ruimte van een fonds op enig moment. Als er niets gebeurt, loopt de AOW-premie op. Dat is een feit. Welnu, door de maatregelen van het kabinet wordt dat oplopen voorkomen. De principiële discussie, waar u terecht naar verwijst, is daarmee niet volledig gevoerd. Daarom heb ik mijn opmerkingen zo gemaakt.

De heer **Heerma** (CDA): Wat is de mening van de PvdA-fractie over de plannen van het kabinet om in de aanvullende pensioenen in te grijpen? Het gaat zich ook bemoeien met het arbeidsvoorwaardenbeleid van werkgevers en werknemers.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik ben niet gelukkig met de samenvatting die u geeft van de kabinetsbenadering. Zo is het woord ''ingrijpen'' niet zo op zijn plaats. Als ik het goed begrijp, wordt flexibiliteit door het kabinet beoogd, dus ruimte voor eigen keuzes. Ik geef daar vandaag geen eindoordeel over. Wij beginnen namelijk pas aan die discussie. Eén ding is wel zeker: iedereen moet de komende jaren nadenken over de vraag hoe je de keuzes maakt, bijvoorbeeld over het moment van pensioen. Daarbij spelen de volgende vragen ook een rol: hoe vroeg treed je uit, hoelang werk je door en hoe ga je om met de verhouding tussen basispensioen, staatspensioen, AOW en aanvullende pensioenen? Het kabinet heeft hieromtrent zeer terecht een aantal fundamentele vragen op tafel gelegd. De PvdA-fractie zal die net als iedereen hier grondig bestuderen en

vervolgens met het kabinet bespreken.

De heer **Heerma** (CDA): Maar u vindt het principieel aanvaardbaar dat het kabinet ingrijpt in het arbeidsvoorwaardenbeleid? Dat is toch een discussie over uitgesteld loon? Tot nu toe is in deze Kamer daarover breed beleden dat de politiek zich daar niet mee bemoeit.

De heer **Wallage** (PvdA): Een deel van een maatschappelijk heel belangrijk fenomeen, namelijk aanvullende pensioenen, voltrekt zich in de verhouding tussen werkgevers en werknemers. Dus moet een kabinet behoedzaam omgaan met die verantwoordelijkheid. Als dat uw punt is, ben ik het met u eens. Maar er is ook een heel belangrijke relatie tussen het basispensioen en de aanvullende pensioenen, wat in een land gespaard wordt en de macro-economische consequenties daarvan. Een kabinet heeft dus wel degelijk een relatie met het aanvullende-pensioenvraagstuk. U moet daar niet te krampachtig mee omgaan. Het is van groot belang dat in een open debat nagegaan wordt op welke wijze wij in een land met een gigantisch spaaroverschot en met grote problemen inzake (vervroegd) uittreden en soms willen doorwerken en een gebrek aan flexibiliteit, zoeken naar betere vormen en samenhangen. Nogmaals, ik vind uw reactie erg defensief. De PvdA-fractie doet dat niet. Die kijkt geïnteresseerd naar deze ideeën. Uw weergave van de ideeën komt de start van de discussie niet ten goede.

De heer **Heerma** (CDA): Ik ben kennelijk in goed gezelschap. Ik verwijs naar de reactie op de Troonrede en de Miljoenennota van de FNV van gisteren. Daarin worden onoverkomelijke bezwaren geuit tegen deze pensioenplannen.

De heer **Wallage** (PvdA): Bij een overlegeconomie hoort ook dat je die signalen hoort, dat je daarnaar luistert, dat je eens iets terugzegt en dat je daarover gaat praten. Dat hele proces moet nog beginnen. Laten wij dus geen toon zetten aangaande iets wat ontzettend belangrijk is. Dat is de vraag hoe wij in ons land een flexibeler pensioenbeleid tot stand kunnen brengen. Die toon moet dus niet zo defensief gezet worden.

De heer **Heerma** (CDA): Tenzij het over jarenlang geaccepteerde grondslagen gaat van de inrichting van het sociale huis.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter!...

De heer **Janmaat** (CD): Voorzitter!...

De **voorzitter**: U hebt het woord niet. Het woord is aan de heer Rosenmöller.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Collega Wallage zei dat de mensen van ons terecht een welvaartsvaste AOW verwachten. Dat gebeurt eigenlijk niet elk jaar. Ook de AOW is namelijk weer afhankelijk van de ontbindende voorwaarden in de koppelingswet. Vindt hij dat de AOW, het basispensioen, te allen tijde gekoppeld moet zijn aan de loonontwikkeling? Dat verstaan wij namelijk onder ''welvaartsvast''.

De heer **Wallage** (PvdA): U heeft in de nota die door onze collega Van Zijl is uitgebracht, precies aangegeven gezien hoe wij denken om te gaan met het niveau van de AOW. Ik vind het van het grootste belang dat in de discussie over de betaalbaarheid eerst wordt vastgesteld voor welk niveau je kiest. En dan kiezen wij voor een fatsoenlijk niveau. De techniek is in feite afgeleid van de financieringsdiscussie hier. Ik vind het dus niet wezenlijk om nu met u de techniek van de koppeling in te duiken. Veel wezenlijker vind ik het, waar sommige mensen veel soberder willen koppelen dan de PvdA en dus een deel van het probleem willen oplossen door een lagere AOW in het vooruitzicht te stellen, om vast te stellen dat de PvdA daar niet voor heeft gekozen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik stel die vraag, omdat ook onder uw verantwoordelijkheid de AOW een aantal jaren bevroren is geweest. Nu u terecht het gevoelen van de samenleving verwoordt dat men een welvaartsvaste AOW verwacht, vraag ik u of u tot in lengte van jaren het standpunt wilt innemen dat die AOW gekoppeld zal zijn aan de loonontwikkeling. Dat is in essentie de vraag. Het gaat dus niet over de techniek van de koppeling.

De heer **Wallage** (PvdA): Nee, dat begrijp ik. Het is de PvdA geweest die heel nadrukkelijk ook die vraag aan de orde heeft gesteld toen zij haar nota uitbracht. Voor het overige geldt dat ik het erg plezierig zou vinden als in deze discussie niet alleen zou worden verwezen naar wat een probleem is geweest, maar ook naar het feit dat nu voor het tweede jaar achtereen door middel van de koppeling dat probleem is aangepakt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat doe ik dus niet, want ik heb wel degelijk oog voor dat evenwicht van én bevriezen én koppelen. De essentiële vraag is echter, als u zegt dat de mensen een welvaartsvaste koppeling verwachten, of de PvdA dan ook zegt dat dit betekent dat in de toekomst de inzet van die partij zal zijn om de AOW te koppelen aan de loonontwikkeling. Dat is de essentie. Als u daar nu ''ja'' op zegt, zijn wij zo klaar.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is dus een bizarre vraag als u de inhoud van de nota kent. Het antwoord is ''ja'' en dat wist u ook.

De heer **Verkerk** (AOV): Ik ben erg blij dat de PvdA in elk geval de discussie begonnen is over de AOW.

De **voorzitter**: Daar is een interruptie niet voor. Wilt u uw vraag stellen?

De heer **Verkerk** (AOV): De heer Wallage spreekt over fondsvorming. Wat denkt hij dan over het echt apart zetten van de reserveringsgelden, speciaal voor de mogelijkheid dat de AOW niet toereikend is? Ik zou dat een bufferfonds willen noemen. Wij hebben daar verleden jaar een motie over ingediend.

De heer **Wallage** (PvdA): Mijn inbreng ging over een ander vraagstuk. Dat ging over het vraagstuk hoe je, wetende dat in 2010 of 2015 veel meer AOW uitbetaald zal worden, de financiering daarvan eerlijk kunt verdelen over generaties. Daar heb ik een paar opmerkingen over gemaakt.

De heer **Janmaat** (CD): Het kabinet praat alleen over versobering van de pensioenen. Nu zullen toch veel mensen op het moment dat dit beleid gerealiseerd wordt, dit een soort onteigening van overheidswege vinden van door hen betaalde premies. Als dat beleid wordt

De algemene politieke beschouwingen

gewijzigd, is de PvdA er dan voorstander van om de tot op dat moment geregelde pensioenen buiten beschouwing te laten en dus onder het nieuwe beleid nieuwe pensioenregelingen te treffen, of zegt zij dat met terugwerkende kracht iedereen die in een andere situatie zijn pensioenpremie heeft betaald, ondanks – en de CD vindt dat een beetje in strijd met de regels van de rechtsstaat...

De **voorzitter**: Uw vraag is helder.

De heer **Wallage** (PvdA): Wie de pensioennota van het kabinet leest, zal zien dat dit vraagstuk op een volstrekt fatsoenlijke wijze is weergegeven.

Mijnheer de voorzitter! Zomin als wij onze kinderen willen belasten met een hoge staatsschuld, zomin behoort er een milieuschuld op hen te rusten. Het gaat dus om de waarde van de natuur en om de effecten van vervuiling op onze gezondheid. Het gaat er ook om dat wij arbeidsplaatsen alleen op termijn kunnen veiligstellen als zij aan ecologische voorwaarden voldoen. Het versneld aflossen van de milieuschuld vraagt om het opvoeren van de investeringen in schone infrastructuur, schone technologie en natuuruitbreiding.

Milieubeleid dwingt tot een kabinetsbrede inzet. Beheerste economische groei blijft nodig, maar is alleen verantwoord als tegelijk de belasting van het milieu daalt. Voor veel stoffen is dat ondanks voortgezette economische groei gelukt. Het kan dus wel, maar voor energiegebruik en wegverkeer betekent meer groei nog steeds meer belasting van het milieu. Het geeft vertrouwen dat de CO_2-problematiek door het kabinet niet alleen met een nota wordt beantwoord, maar ook met een stevig bedrag van 750 mln. voor aangescherpte maatregelen. Wie zijn doelstellingen niet wil verlagen, moet zijn beleidsinzet verhogen. De PvdA vraagt het kabinet nog wel een open debat over de inzet van die middelen.

Wij zullen in de toekomst het vervuilen van het milieu nog zwaarder moeten belasten in ruil voor een verlaging van de belasting op arbeid en inkomen. Het kabinet-Kok heeft daar een belangrijke start mee gemaakt door de invoering van 4 mld. aan milieubelastingen die via een verlaging van de inkomstenbelasting zijn teruggegeven. Het prikkelt om zuiniger om te springen met water, energie en het storten van afval. Wij zullen secuur bekijken of die terugsluizing via de eerste schijf wel voldoende werkt, want anders tast het het draagvlak voor dit beleid aan. Vervolgens vraag ik het kabinet de milieuheffingen te indexeren, want anders holt de prijsstijging dit beleid uit. Het is onvermijdelijk ons belastingstelsel verder te ''vergroenen'', maar dan wel op een manier die de mensen zelf kunnen beïnvloeden door hun gedrag. Bij vaste tarieven, zoals de afvalstoffenheffing en de rioolrechten, wordt minder vervuilen niet beloond. Bovendien is het slecht sociaal beleid. De hoge lasten drukken nu onevenredig zwaar op de laagste en middeninkomens. Wij willen toe naar een sluitend systeem van ''de vervuiler betaalt''. Slechts op het variabele deel moeten de huishoudens individueel worden aangesproken. Wie meer afval levert, moet meer betalen. Het vaste deel van de kosten zal voortaan uit de algemene middelen moeten worden gedekt, zodat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen. Ik hoor graag het oordeel van het kabinet over deze benadering.

De heer **Van Dijke** (RPF): De heer Wallage heeft de besteding van de impuls van 750 mln. extra voor de bestrijding van de CO_2-uitstoot een open discussie genoemd. Vindt hij dat in dat kader de Energienota opnieuw ter discussie moet worden gebracht en dat de beleidsinspanningen op dat punt van de minister van Economische Zaken opnieuw tegen het licht moeten worden gehouden?

De heer **Wallage** (PvdA): Als het rapport dat de Kamer heeft gemaakt, en de reactie daarop van de regering beschikbaar zijn en als wij in volle ernst met elkaar die conclusies doorspreken, dan lijkt het mij dat elk onderdeel van het regeringsbeleid aan de orde is.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): In het debat over de regeringsverklaring sprak de minister-president over het feit dat dit kabinet niet voornemens was voort te gaan op het pad van de traditionele economische groei. Toch hebben wij in de Milieubalans de stand van het milieu in Nederland kunnen zien. De heer Wallage heeft er behartigenswaardige woorden over gesproken. Vindt hij toch niet dat het milieubeleid van dit kabinet met een onvoldoende moet worden gekwalificeerd op dit moment en dat het dus om verdere aanscherping en keuzes vraagt, ook in de structuur van de economie?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik kom nog

terecht bij het hoofdstuk mobiliteit, waarbij belangrijke vraagstukken aan de orde zijn die daarmee samenhangen. Het antwoord op de vraag is: nee, ik vind van niet. Als het kabinet, op basis van het CO_2-rapport van de Kamer, het rapport van het RIVM en andere signalen, in deze begroting alleen maar tekst had teruggegeven, was misschien iets van het risico dat de heer Rosenmöller hier schetst, en de beoordeling daarvan redelijk geweest. Echter, een kabinet dat kans ziet om zijn Europese monetaire doelstellingen én zijn werkgelegenheidsdoelstellingen te realiseren, in combinatie met zulke forse nieuwe investeringen om de CO_2-uitstoot tegen te gaan en om de mobiliteit milieuvriendelijker te maken, mag de heer Rosenmöller niet op deze manier met een onvoldoende benaderen. Dat staat dan nog los van het feit dat cijfers geven in het onderwijs langzamerhand een beetje ouderwets is geworden.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het kan tegenwoordig ook met een o'tje. Dat moet de heer Wallage, als onderwijsdeskundige, aanspreken.

De heer **Wallage** (PvdA): Nauwelijks.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): U wierp de stelling op dat beperkte economische groei eigenlijk alleen maar aanvaardbaar is op het moment dat die groei bijdraagt aan een duurzame ontwikkeling. Welk meningsverschil er tussen ons ook mag zijn, maar de economische groei die zich vandaag, morgen of volgend jaar manifesteert zal daar niet toe bijdragen. Dat blijkt immers uit de Milieubalans. Dan moet er toch ingegrepen worden?

De **voorzitter**: U moet uw interruptie niet ombouwen tot een betoog, dat u pas straks mag houden.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik beschouw het een beetje als een herhaling van zetten. Wij komen er nog op terug.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik had liever gezien dat u het als een vraag had beschouwd. Dat was het namelijk.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik ben nog maar halverwege mijn betoog over dit onderwerp.

De **voorzitter**: De heer Wallage kan zijn betoog vervolgen.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Techniek en belastingstelsel alleen zijn bij het terugdringen van de mobiliteit niet voldoende. Hoe hoogwaardiger het openbaarvervoersaanbod des temeer kans de verdeling tussen auto- en openbaarvervoerskilometers ten gunste van bus, tram en trein te beïnvloeden. Met name voor de zogenaamde lightrailverbindingen in de Randstad zullen grote bedragen nodig zijn. Dit is een van de weinige kansen om de milieubalans in het woon-werkverkeer te verbeteren. Het besluit van het kabinet-Kok om ruim 2 mld. te investeren in bereikbaarheid getuigt van een daadkracht waar wij respect voor hebben. Het is prima dat het overgrote deel van die middelen milieuvriendelijk vervoer ten goede komt. In het geheel van de mobiliteit is de aanwezigheid van parkeerruimte in de steden te lang behandeld als iets wat vanzelf spreekt. Het is onvermijdelijk, nationaal en lokaal principiëler af te wegen voor welk soort autoverkeer nog in parkeerruimte kan worden voorzien. De tariefstelling van het openbaar vervoer is natuurlijk een factor van betekenis. De eerder aan de bedrijven opgelegde bezuiniging blijkt voor een belangrijk deel niet realistisch. Het zou het kabinet sieren niet van jaar tot jaar deze onhaalbare afspraken met zich mee te slepen, maar een structurele nieuwe afspraak te maken.

De PvdA wil er nog eens grondig met het kabinet over spreken of het niet beter is om met het bezuinigde geld de exploitatie van nieuwe lijnen te subsidiëren. Nieuwe lijnen vormen nu een groot probleem. 100% kostendekkend zijn ze nooit; er moet dus geld bij uit de toch al krimpende exploitatie. Een budgettaire prikkel, akkoord. Maar door het te bezuinigen bedrag te gebruiken voor nieuwe lijnen rond de grote steden en voor nieuwe vervoerssystemen op het platteland, krijgt het openbaar vervoer de kans een kwaliteitssprong te maken. Ik vraag met klem aan het kabinet om te bezien of de irreëel ingeboekte bezuiniging uit het verleden niet gewoonweg moet verdwijnen.

Het is onvermijdelijk brandstof voor auto's duurder te maken. Daarbij is het van groot belang dat door de verlaging van de motorrijtuigenbelasting mensen die weinig rijden, bijvoorbeeld 10.000 of 12.000 kilometer per jaar, er niet op achteruitgaan. Totdat er rekeningrijden is, waarbij de gemaakte maatschappelijke kosten rechtstreeks en precies in rekening kunnen worden gebracht, is dat de minst slechte aanpak. Niemand wordt er vrolijk van; steeds meer mensen beseffen dat het onvermijdelijk is.

De PvdA-fractie meent dat de lastige keuzes die moeten worden gemaakt voor milieu en mobiliteit, een veel duidelijker ruimtelijk toekomstbeeld vragen. Niet alleen voor de Randstad, maar voor het hele land. Als we in het westen van het land veel selectiever met de ruimte zullen moeten omgaan, vraagt dat een geleidelijke toedeling van nationale functies aan regio's op afstand van de Randstad.

De kabinetsnota's over Randstad en bereikbaarheid zijn belangrijk. Ze laten zien dat niet meer alles kan. De PvdA-fractie vraagt het kabinet te werken aan een vijfde nota ruimtelijke ordening, waarin ook de verhouding tussen landsdelen nadrukkelijker in het teken van het dichtslibben van de Randstad wordt geplaatst.

Voor de PvdA is de kernvraag voor de komende eeuw en, op weg daar naartoe, voor de komende jaren: hoe willen we eigenlijk die nieuwe eeuw in, alleen met een kopgroep of met het hele peloton? Dan gaat het om meer dan economische groei alleen: mensen wonen niet in een economie, ze wonen in een samenleving. Sommigen vinden snel werk; anderen staan lang aan de kant. Sommigen kunnen elke medische hulp direct krijgen; voor anderen is er de wachtlijst. Sommigen beveiligen hun huis met muren en camera's, en huren particuliere beveiliging in. Bij anderen liggen de spuiten in het portiek en moet je het hebben van de wijkagent. Sommigen kunnen door hun eigen opleiding hun kinderen veel meegeven; anderen zitten zelf in de knoei en zien hun kinderen vastlopen. Sommigen regelen de aankoop van hun volgende huis met één telefoontje aan de bank; anderen kunnen niet verhuizen en besteden nog steeds 30% of 40% van hun inkomen aan huur.

Bij de bestrijding van maatschappelijke ongelijkheid hangt veel af van de strijd tegen de langdurige werkloosheid. Wie eenmaal een paar

jaar aan de kant staat, komt maar heel moeilijk weer aan de slag. Dat het nu wel begint te lukken, is met name te danken aan de afspraken in het regeerakkoord om voor 40.000 langdurig werklozen tot blijvende banen te komen. ''Blijvend'', zo zeg ik tegen de heer Heerma, die volkomen ten onrechte, sprekende over banen voor langdurig werklozen, over tijdelijk sprak. Melkert-1-banen, zoals ze in het jargon heten, banen voor langdurige werklozen, zijn blijvende, gewoon betaalde banen bij de overheid: voor de zorg, het buurtbeheer en de veiligheid. Wie in die baan aan het werk gaat, is net zo goed een gewone werknemer van de overheid als iedere agent en iedere onderwijsgevende.

De kritiek op deze banen voor langdurig werklozen, vooral de kritiek uit kringen van het bedrijfsleven, vind ik nogal hypocriet. Juist omdat een keiharde selectie in de bedrijven mensen langdurig buiten de poort houdt, heeft de overheid zich genoodzaakt gezien zelf werk aan te bieden. Nuttig werk, vast werk. Voor mensen uit de WAO, mensen met een handicap, mensen die niet zijn opgegroeid met onze taal en cultuur, jongeren die hun school niet hebben afgemaakt; kortom, mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Als het bedrijfsleven zich echt zou inspannen ook voor hen een plek te vinden, dan zou de overheid deze kar niet alleen hoeven te trekken.

Heel belangrijk is dat ook dit jaar bedrijven weer minder sociale lasten hoeven te betalen, als ze op of vlak boven het minimum mensen in dienst nemen.

De heer **Heerma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Ik zou over het voorgaande de volgende vraag willen stellen. Hoe loopt het dan rond in dit, met stelligheid gebrachte, verhaal van de heer Wallage dat, zoals bij Parkeerbeheer in Amsterdam, aan de ene kant mensen, in dienst van werkgevers, ontslagen worden, terwijl voor dezelfde werkzaamheden vervolgens via Melkertbanen weer mensen aangetrokken worden? Is de conclusie die de heer Wallage trekt, niet een beetje zwart-wit?

De heer **Wallage** (PvdA): Het is in ieder geval aanzienlijk kleurrijker dan de grijze en ongecommitteerde wijze waarop sommige mensen op dit ogenblik over dit vraagstuk in de samenleving spreken. Ik heb echt schoon genoeg van de manier waarop ongestraft allerlei dingen kunnen worden gezegd over banen voor langdurig werklozen bij de overheid. Als ik de uitspraak van de voorzitter van het midden- en kleinbedrijf – de heer Heerma citeerde hem zojuist – in de krant lees, namelijk dat 70% uit verdringing bestaat, vervolgens betrokkene wordt gebeld met de vraag of hij kan vertellen op welke gegevens hij dit baseert en niets anders wordt losgekregen dan de mededeling dat hij dit uit zijn achterban hoorde, is dit een vervuiling van de discussie waartegen ten dienste van de strijd tegen de langdurige werkloosheid echt stelling moet worden genomen.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Over de noodzaak daarvan twisten wij niet. De heer Wallage heeft mij de oproep horen doen om het kabinet te steunen om de sociale partners in het najaarsoverleg op te roepen als het gaat om de instroom en opleiding van jeugdige allochtonen. Ik blijf echter zitten met het volgende punt in de microsfeer en dat is niet om de ernst af te leiden van de indringendheid van het vraagstuk. In zijn conclusie zet de heer Wallage de overheid tegenover de werkgevers. Hoe moet ik met zo'n voorbeeld uit de voeten?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik sluit helemaal niet uit dat er in verschillende bestaande regelingen en in het opstarten van deze banen voor langdurig werklozen, dingen binnensluipen die inderdaad anders kunnen. Maar dat was niet de discussie. De discussie en nota bene uw voorstel om gewoon te snijden, gaan over heel wat anders en wel over de vraag of de overheid steeds bekritiseerd moet worden over het feit dat zij werk schept en waarom het bedrijfsleven zelf niet wat meer doet. Ik wil daar graag nog even op ingaan.

De heer **Heerma** (CDA): Ik wacht uw dekkingsvoorstellen af!

De heer **Wallage** (PvdA): Ik ben voorlopig nog steeds bezig iets te verdedigen tegen een aanslag door het dekkingsplan van het CDA!

Voorzitter! Het is heel belangrijk dat de bedrijven dit jaar weer meer geld krijgen, waardoor de sociale lasten verlaagd worden voor banen op of vlak boven het minimumloon. Dat verlaagt de loonkosten maar drukt de werknemers niet onder de vloer van het minimumloon. Voor de langere termijn is het, ook bij meer economische groei, de vraag of zo'n 150.000 mensen die op grote afstand van de arbeidsmarkt zijn komen te staan in de markt wel werk zullen vinden. Er is echt een verbond nodig tussen de welwillenden, bedrijven die ook zien dat ze een maatschappelijke taak vervullen en de overheid die met de belastingheffing ruimte biedt aan bedrijven die hun verantwoordelijkheid waarmaken. Lukt dat verbond niet, dan staat de overheid de komende jaren voor de vraag of ze niet 40.000 maar 80.000 of wellicht nog meer functies moet aanbieden, landelijk te financieren met inzet van uitkeringsgeld. Niet omdat we zo graag de overheid uitbreiden, maar omdat de markt niet bereid blijkt te zijn om echt medewerking te geven. Het is van belang dat het kabinet, juist bij een goed draaiende economie, in een fundamenteel gesprek met sociale partners deze keuzes eens grondig doorneemt. In een land met veel lastenverlichting en met een goed draaiende economie, moet er of een verifieerbare inzet komen om ook mensen op afstand van de arbeidsmarkt in de markt aan het werk te brengen – en dan is het ook reëel dat de overheid daar fiscaal bij helpt – of de overheid moet dat voor groeiende aantallen langdurig werklozen doen en dan is het reëel dat een deel van de rekening daarvan naar het bedrijfsleven wordt gestuurd. Het is van tweeën één: óf het verbond van welwillenden wordt zo in elkaar gezet dat daar ook voor de toekomst fiscale faciliteiten aan worden gekoppeld, óf de samenleving blijft met het vraagstuk zitten en dan mag en moet de overheid daarop worden aangesproken, maar dan zit er een prijskaartje aan waarop het bedrijfsleven vervolgens ook mag worden aangesproken.

Voorzitter! Ik kom te spreken over de lokale praktijk en het doet mij pijn dat de heer Heerma knelpunten in de praktijk – die zeker moeten aangepakt – hier nu in het licht zet en niet wat ik nu ga zeggen. Hij had namelijk ook kunnen zeggen dat de inzet van voormalig langdurig werklozen voor de veiligheid en het leefklimaat in buurten fantastisch is. Als kritische buurtbewoners in Amsterdam zelf uitspreken dat zij zich dan minder onveilig voelen, komt dat niet alleen

doordat de wijkagent terug is op straat maar ook doordat langdurig werkloze jongeren als buurtwacht meehelpen. Er zijn klusjesbureaus ontstaan die helpen woningen te beveiligen tegen inbraak. In Rotterdam heeft burgemeester Peper een duidelijk antwoord gegeven in de strijd tegen spuiten in de portiek en overlast van coffeeshops.

De heer **Heerma** (CDA): En de voornemens van het kabinet om volgend jaar 30 tot 40 mln. te bezuinigen op de sociale vernieuwing?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik kom daarover te spreken, mijnheer Heerma.

De problemen van onveiligheid zijn nog lang niet opgelost, maar de buurt en de overheid vechten wel samen terug. Het begint te werken.

Het kabinet-Kok is er steeds meer voor iedereen en dus ook voor de kwetsbaarste kant van Nederland. Er wordt meer geïnvesteerd in de grote steden dan ooit tevoren, niet alleen in beton maar ook in maatschappelijke hulpverlening en activering. Daarom begrijpt de fractie van de PvdA niet waarom de bezuiniging op de rechtshulp en op de slachtofferhulp niet ongedaan gemaakt wordt door het kabinet. Het gaat om een beperkt bedrag, maar het ondermijnt de kans op gelijke behandeling in onze rechtsstaat.

Eenzelfde soort twijfel hebben wij bij de aangekondigde bezuiniging op de sociale vernieuwing. Ik denk niet dat de regering die aan de fractie van de Partij van de Arbeid kan slijten. Als het om grote steden gaat, ligt opvoeren van de investeringen – ook in de stadsvernieuwing waar nu een tijdelijk gat valt in de cijfers – méér voor de hand. Ik hoor dan ook graag het oordeel van het kabinet over de indringende brief van de vier grote steden.

Niet elke ongelijkheid is herleidbaar tot geld, maar koopkracht is voor veel mensen een echt probleem. Koopkrachtbehoud bij ruim 2,5% economische groei is niet te veel gevraagd. Het is van groot belang dat de modale werknemer ten minste op papier in de plus komt. Weet het kabinet dit jaar te voorkomen dat, net zoals vorig jaar, de loonstrookjes tegenvallen? Zijn nu de ziekenfondspremies wel goed ingeschat? Ik weet het, er zijn geen gouden garanties, maar de inzet van het kabinet is hopelijk dat men zich sterk zal maken voor de koopkrachtcijfers in deze begroting.

Voor een van de kwetsbaarste groepen is er een plusje in de koopkracht. De alleenstaande oudere gaat er zo'n ƒ 160 op vooruit. Dat is voor de mensen die alleen van hun AOW of van hun AOW plus een klein pensioen moeten leven ook echt nodig. Goed nieuws is ook dat er meer geld wordt uitgetrokken voor de individuele huursubsidie. Wel verbaast het de fractie van de Partij van de Arbeid dat het kabinet geen middelen heeft gereserveerd om de door de Kamer aanvaarde motie-Duivesteijn uit te voeren. Die beoogde de eigen huurbijdrage voor alleenstaanden te verlagen van ƒ 318 naar ƒ 300. Graag verkrijg ik opheldering waarom dit niet is gebeurd.

Voor mensen met een lage uitkering en de zorg voor kinderen zou een verdere verbetering van de kindertabel in de IHS met doorwerking naar huiseigenaren met een laag inkomen redelijk zijn. Mag ik het kabinet nog eens vragen zorgvuldig af te wegen of het, op het geheel van de plannen gezien, niet redelijk zou zijn hierin enige verbetering tot stand te brengen? Wij hebben het voor elkaar gekregen voor de alleenstaande oudere, wij zouden het in onze gedachtewisseling van deze dagen ook voor elkaar moeten kunnen krijgen voor mensen met de zorg voor kinderen op het minimum.

Twee voorgestelde maatregelen van het kabinet roepen bij de Partij van de Arbeid ernstige twijfel op, juist vanwege de hardnekkige maatschappelijke ongelijkheid. Dat is het voornemen te bezuinigen op de studiefinanciering in het MBO. Wij willen de toegankelijkheid veiliggesteld zien. Dat wordt dus nog een zeer indringend debat. Diezelfde zorg hebben wij bij de lesgeldinning vanaf het 16de jaar. Het kabinet heeft er terecht voor gekozen onderwijs, kunsten en wetenschappen te zien als investeringsdepartement. Zo had dat departement natuurlijk moeten heten, want onderwijs en wetenschappen zijn ook cultuur. Bijna 300 mln. extra voor 1997! Tal van knelpunten worden gericht aangepakt. Het siert de bewindspersonen – ik zeg hen daarvoor ook dank – dat zij het mogelijk hebben gemaakt de impuls in het basisonderwijs, waar de Kamer vorig jaar om vroeg, tot stand te brengen. Dat hebben wij namelijk niet alleen hier gedaan, maar daarvoor is ook nog met de ''collectebus'' rondgegaan. Het is een begin. Zowel de preschoolse fase als de onderbouw zal met name vanuit het perspectief van gelijke kansen verdere impulsen nodig hebben.

Op weg naar een volgend kabinet moet 1997 naar het oordeel van de fractie van de PvdA ook gebruikt worden om op basis van het rapport van de commissie-Van Eyndhoven zorgvuldig na te gaan, wat kan en wat moet. Niemand kan het soort bedragen waar het bij de klassengrootte om gaat, zo uit zijn mouw schudden. Iedereen begrijpt echter dat een verdere kwaliteitsverbetering, met name in de onderbouw, nodig is. De fractie van de Partij van de Arbeid vraagt het kabinet om in 1997 een stappenplan te ontwikkelen met een draagvlak in het onderwijs en in de politiek, met de uitvoering waarvan nog in het laatste kabinetsjaar kan worden begonnen.

De heer **Heerma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Ik hoor de heer Wallage een aantal wensen uiten. Die zijn voor een deel dezelfde als die ik geuit heb ten aanzien van de kabinetsplannen voor 1997. Ik realiseer mij dat bij de algemene beschouwingen niet ten volle de begroting behandeld kan worden. Over veertien dagen krijgen ook nog de financiële beschouwingen. Wellicht kan ter voorbereiding op die beschouwingen de heer Wallage een indicatie van de dekking aangeven. Ik vraag dit uiteraard voorzichtig.

De heer **Wallage** (PvdA): Dit is een herhaling van de discussie van vorig jaar.

De heer **Heerma** (CDA): Nee, dit is niet een herhaling van de discussie van vorig jaar. Ik wil een andere maat hanteren dan de heer Wallage zelf deed met zijn opmerkingen aan mijn adres.

De heer **Wallage** (PvdA): Gelet op uw beginselen is dat gepast. Wat is het punt? De Kamer is nu bezig met de eerste ronde van de gedachtewisseling met de regering. Ik breng nu gewoon een aantal vragen en opmerkingen ter tafel. Voorzover het kabinet niet aan onze wensen tegemoet kan komen en wij toch willen dat het gevraagde gebeurt, zullen wij, net als iedereen,

voorstellen moeten doen. Vorig jaar, toen wij dezelfde discussie hadden, had de heer Heerma ook een boekhouding bijgehouden. Hij had toen zeven punten geteld. Graag zou ik zien dat hij nu, voordat wij verdergaan, nagaat welke van die punten niet gerealiseerd zijn. Als hij dat doet, zal hij zien dat ze allemaal zijn gerealiseerd, of doordat het kabinet geleidelijk is gaan doen wat we gevraagd hebben of doordat wij bij de begrotingsbehandeling dekking hebben aangegeven. Wat ik nu hoop is dat iets wat in de afgelopen jaren in de algemene beschouwingen is geslopen, namelijk bij iedere discussie met elkaar terugvallen op de financiële vraag, wordt afgeschaft. Ik hoop dat wij de financiële vraag zullen behandelen op het moment dat die aan de orde is. Op één punt na: als wij heel grote verschuivingen in begrotingen gaan bepleiten, mag gevraagd worden: waar kan volgens u het geld grosso modo vandaan gehaald worden? En, mijnheer Heerma, ik heb u niet gevraagd om uw voorstellen van een blaadje te voorzien waarin de werkgelegenheid wordt aangetast en de aanpak van langdurig werklozen zeer ter discussie wordt gesteld. Als u op dat punt een probleem hebt, moet u niet proberen dat bij mij neer te leggen.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Dat zal ik niet doen, gelet ook op de beginselen waaraan de heer Wallage refereert. Het is echter opmerkelijk dat aangezien deze ontroerende filosofie bij dit debat wordt toegepast, het toch de heer Wallage is geweest die over dekking is begonnen zonder daar eerst naar te kijken. Wat is de achtergrond van mijn vraag? De heer Wallage verwijst naar de financiële beschouwingen en het debat met de regering. Een indicatie van een dekking kan wellicht de bezwaren van de heer Wallage ten aanzien van onze dekking wegnemen. Dan steek je gelijk over. Dan heb je een debat en een dialoog, maar nu zie ik zelfs het begin van die dialoog niet. Daarom vraag ik nog een keer: geef een indicatie van de dekking die de Partij van de Arbeid voor ogen heeft, zodat ook met mijn fractie een dialoog tot stand kan komen.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Wat we van elkaar mogen vragen is dat wanneer we na de gedachtewisseling voor onszelf een conclusie trekken en een voorstel doen – zover zijn we nog niet, geen van allen – wij op dat moment het voorstel aan de bedoelde eisen laten voldoen. Verder is belangrijk dat we allemaal in het debat de gelegenheid krijgen met de regering te spreken en daarna pas conclusies trekken. Ik zal in dit verband een voorbeeld geven, collega Heerma.

Ik vind dat het kabinet ten aanzien van de maatregelen voor het openbaar vervoer niet met de Kamer over dekking behoort te praten. Er staat namelijk gewoon een irreële bezuiniging. Dan is er dus sprake van een ander soort discussie dan die met minister Ritzen. Tegen hem heb ik nu gezegd dat wij zeer ernstig nadenken over zijn voorstellen voor studiefinanciering MBO. Als de onderwijsbegroting hier wordt behandeld en de minister kan ons dan niet overtuigen van het feit dat de toegankelijkheid van het onderwijs buiten schot blijft, is de fractie van de Partij van de Arbeid gehouden om in overleg met de minister na te gaan hoe het probleem binnen de onderwijsbegroting moet worden opgelost. Met andere woorden: ten aanzien van al deze onderwerpen gaan wij aan het eind van dit debat gezamenlijk de balans opmaken. De heer Heerma kiest voor speerpunten en zegt grosso modo welke dekking hem voor ogen staat. Dat mag; dit is een methode. De andere methode is die ik volg. Ik houd mij het recht voor om over sommige voorstellen van het kabinet te zeggen: op dat punt heeft u ons nog niet overtuigd. Ten aanzien van een ander voorstel zeg ik: zou u daar nog niet eens grondig naar kijken? Als die normale, open gedachtewisseling al niet meer kan, zijn wij een eind weggezakt.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Nu is de heer Wallage op een verkeerde manier bezig. Onze methode is: een solide dekking aangeven. Onze ambitie is geweest zodanige voorstellen te doen dat de minister van Financiën straks zegt: uw voorstellen hebben een solide dekking. Dat is ons vertrekpunt. Dat is geen andere methode dan die van de heer Wallage. Hij mag onze manier van dekking aangeven zien als het begin van een dialoog. De methodes lopen in elkaar over. Ik vraag de PvdA echter wel om het begin van die dialoog ook te starten als het gaat om de dekking, in plaats van kritiek uit te oefenen op de start van de dialoog door het CDA.

De heer **Wallage** (PvdA): De heer Heerma heeft op één punt gelijk. Doordat hij op deze wijze werkt, is hij gemakkelijker vatbaar voor kritiek op die onderdelen. Doordat ik echter op mijn wijze werk, is dat wat mij betreft minder het geval. Dat is correct. Ik houd wel een pleidooi om algemene beschouwingen ook nog een beoordeling van het regeringsbeleid te laten zijn. De regeringspartijen moeten voorts in de positie blijven dat zij van sommige voorstellen kunnen zeggen: kan dat niet nog een slag anders? Op een enkel onderdeel vraag ik het kabinet ook waarom niet meer is gedaan. Aan het eind van de dag geldt voor mijnheer Heerma en voor ons dat als je formeel een wijziging wilt aanbrengen, je uiteraard de financiële randvoorwaarden moet stellen.

De heer **Heerma** (CDA): Ik zal die methode in de dialoog met de regering in de toekomst ook vaker toepassen, maar het geldt niet alleen voor de regering. De dialoog over de dekking moet ook tussen fracties plaatsvinden. Je wilt een aantal accenten leggen. Een aantal voorstellen van de heer Wallage loopt gelijk met een aantal van mij, maar op het punt van de dekking moeten wij ook tot een uitwisseling van gedachten komen, in plaats van tot veroordelingen en terechtwijzingen.

De heer **Wallage** (PvdA): De troostrijke gedachte zou moeten zijn dat de heer Heerma en ik ervaring hebben met dat vraagstuk.

De heer **Heerma** (CDA): Laten wij het daar maar op houden.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! Bij deze algemene beschouwingen zitten wij in een proces. Wij hebben allemaal voor ogen dat wij morgenavond conclusies kunnen trekken. Ik prijs het in de heer Wallage dat hij met een wensenlijst komt, maar wij moeten daarmee verder. Met betrekking tot de prioriteiten die hij stelt, zou het passen – hij hoeft niet te millimeteren over de financiën – dat hij ook de posterioriteiten van een en ander aangeeft. Daarnaast kan hij de

thema's noemen, waarbij sprake is van enige ruimte in het jasje. Dan kunnen wij met elkaar het denkproces volgen.

De heer **Wallage** (PvdA): De Kamer is de afgelopen jaren misschien iets te veel bezig geweest met het spelen van regerinkje. Misschien hebben wij de afgelopen jaren te weinig ons normale werk gedaan. Ons werk is het beoordelen van de vraag of wij het eens zijn met de voorstellen van de regering, of dat wij het anders willen en of wij andere ideeën hebben. Dat is het karakter van de eerste ronde van de algemene beschouwingen. Nadat de minister-president morgen heeft gesproken, hebben wij een tweede termijn. Dan moeten wij als fractie afwegen welke voorstellen wij nu willen doorzetten, welke voorstellen wij bij de financiële beschouwingen, in het kader van een belastingplan, goed kunnen laten landen en welke voorstellen binnen de begrotingsbehandelingen tot een pijnlijke afweging moeten leiden. In het interne debat in onze fractie heb ik ervoor gewaakt dat wij al van tevoren doen alsof er een minister van financiën aan tafel zit die het debat op die manier voert. De Kamer mag open debatteren over prioriteiten. Zo doe ik het.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Zeker, voorzitter. Het wordt morgen dus een drukke en intensieve dag, want er moet heel wat worden geregeld. De heer Wallage noemde dit keer zes punten. Vorig jaar waren het er zeven. Voor enkele van die punten heb ik sympathie. Eigenlijk vind ik daarvan dat die zouden moeten. Tegelijkertijd wil ik daarvan vernemen welke prijs ik daarvoor moet betalen. Dat is het punt.

De heer **Wallage** (PvdA): Daar heeft de heer Van der Vlies gelijk in. Als zijn fractie die afweging aan het eind moet maken, dan moet hij die prijs weten.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Deze discussie ontstond naar aanleiding van de opmerking van de heer Wallage over het basisonderwijs. Een meer inhoudelijke vraag daarover. De heer Wallage vraagt de regering om met een stappenplan te komen in de loop van volgend jaar. Moet ik daaruit afleiden dat hij niet voornemens is om voor de begroting 1997 extra gelden te reserveren, zodat in het lesjaar 1997-1998 een eerste stap kan worden gezet met het verkleinen van de klassen, bijvoorbeeld in de eerste klassen van het basisonderwijs?

De heer **Wallage** (PvdA): Dat klopt. Vorig jaar hebben wij 100 mln. uitgetrokken, althans dat hebben wij geprobeerd uit te trekken, maar uiteindelijk hebben de bewindslieden dat aangevuld. Niet alle scholen hebben die kwestie echter opgelost op een manier die de Kamer toen beoogde. De incidentele aanpak van vorig jaar leidde meteen al tot ruis. Er komt zeer binnenkort een rapport van de commissie-Van Eyndhoven, waarin de fundamentele discussie terzake wordt beoordeeld. Het kabinet heeft om dat advies gevraagd. Ik vind dat 1997 in het teken moet staan, niet alleen van de vraag of wij kleine klassen willen en uit hoeveel kinderen die klassen dan moeten bestaan – dat klinkt vrij eenvoudig – maar ook van de vraag wat wij verwachten van de verbetering van het onderwijs in die kleine klassen. Dat is een onderwijsinhoudelijke discussie. Daarnaast speelt de vraag welke overige maatregelen moeten worden genomen om zo'n geweldige injectie effectief te laten zijn. Ik zoek dus naar een contract tussen bonden, besturenorganisaties, onderwijs, de overheid en de politiek, waarin budgettair pas conclusies mogen worden getrokken als de inhoud van dat plan ook zodanig is dat klassenverkleining ook effect gaat krijgen.

Het helpt alleen maar als er ook een heleboel andere dingen gebeuren, dingen die de gemeenschap van het onderwijs vraagt, maar ook dingen die het onderwijs van ons zal vragen. Wie zo'n plan goed in elkaar wil zetten, heeft daar echt een jaar voor nodig. Ik heb mij vorig jaar toen het om dit vraagstuk ging, medeschuldig gemaakt aan incidentalisme. Ik ben ervan overtuigd dat als wij de komende jaren echt willen dat de onderbouw van de basisschool wezenlijk anders gaat functioneren, je een plan de campagne moet hebben dat niet alleen bestaat uit het beschikbaar stellen van geld. Ik zeg er eerlijk bij dat ik verwacht dat zo'n plan structureel iets in de orde van grootte van 750 mln. zal kosten. Die 750 mln. heeft niemand hier. Ik ben ervan overtuigd dat als wij al mijn voorstel zouden kunnen volgen, in het laatste jaar van deze kabinetsperiode een begin makend met de uitvoering van het stappenplan – het gaat dan om zo'n 100 mln. tot 130 mln. – je in de middellangetermijnramingen de zekerheid moet hebben dat je die volle 750 mln. binnenhaalt. Het onderwijs zal namelijk niet van de politiek accepteren dat gedaan wordt alsof hier een fundamentele verbetering wordt aangebracht als men geen zicht en zekerheid heeft dat die verbetering totstandkomt. Dat bedoel ik met incidentalisme. Er moet een goed stappenplan komen met draagvlak in het onderwijs. En wat het allerbelangrijkste is: kijken het komend jaar of het wel mogelijk is een middellangetermijndoorbraak van zo'n bedrag nog in het laatste jaar van deze kabinetsperiode te realiseren. Dat is mijn aanpak.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dank u zeer voor het zeer uitgebreide antwoord. Ik krijg voor het eerst de neiging om u te beschermen of te verdedigen. Ik vond dat er vorig jaar helemaal geen sprake was van incidentalisme. Ik denk dat wij toen op goede gronden hier 100 mln. hebben ingezet voor het basisonderwijs. Mijn vraag aan u is de volgende. U zegt zelf dat het gaat om een groot bedrag en u voegt er zelf aan toe dat bij verschuiving met een jaar het nog maar de vraag is of het laatste jaar van deze kabinetsperiode nog ruimte gevonden kan worden voor de eerste stap. Wij gaan het probleem dus voor ons uitschuiven. Denkt u dat mensen in de huidige situatie, waarin sprake is van een behoorlijke mate van economische groei, het begrijpen dat waar er een forse maatschappelijke discussie over dit vraagstuk is en er veel onderzoek naar is, dit jaar de eerste stap niet wordt gezet?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik zie dat ik daarin een risico neem. Dat is juist. Maar ik heb ook enige ervaring. Het vorige kabinet heeft uiteindelijk 750 mln. uitgetrokken voor de structurele verbetering van de positie van de lerarensalarissen. Ik weet nog heel goed hoe dat bedrag er uiteindelijk is gekomen. Ik weet ook heel goed wat er aan is voorafgegaan aan overleg met vakbonden en besturenorganisaties en hoe ook in het kabinet de bereidheid moest groeien om die structurele ruimte te maken. Ik waarschuw iedereen die eenvoudige, simpele politiek bedrijft met

klassenverkleining: als hij de eerste 100 mln. wel wil vrijmaken maar de volgende 650 mln. niet voor elkaar krijgt, zal dat een bittere illusie voor het onderwijs betekenen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat soort waarschuwingen heeft iedereen goed gehoord en begrepen. Echter, op het moment waarop je hier vandaag een eerste stap zet en je in overleg met het onderwijs gaat bekijken op welke wijze en op welke scholen je de gelden gericht kunt besteden ter verkleining van de grootste klassen, dus de eerste klassen in het basisonderwijs met meer dan 30 leerlingen, dan zet je ook daadwerkelijk een stap. Ik ben doodsbang dat u volgend jaar zegt: inderdaad, in 1996 heb ik het toch verkeerd gedaan.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik denk dat ik enig recht van spreken heb om te zeggen dat de laatste keer dat er een structurele verbetering van de positie van mensen in het onderwijs totstandkwam, gebeurd is op een wijze waarbij draagvlak was georganiseerd. Niet alleen in de politieke betekenis, in de zin dat iemand zegt ook voor klassenverkleining te zijn – dat wil iedereen – maar ook in de zin dat er een zodanig plan de campagne ligt dat iedereen ook ziet dat het tussen onderwijs en politiek tot afspraken kan leiden waarin iedereen gelooft. Bewindslieden van Onderwijs in een kabinet die alleen maar van jaar tot jaar van de Kamer te horen krijgen dat ze 100 mln. bij moeten plussen zonder dat er maatschappelijke consensus is over zo'n grootschalige verbetering, die komen daar niet uit. Dat is de reden waarom ik – politiek onaantrekkelijk, ik geef het toe – hier nu niet een stapje mee zet van x-miljoen gulden, maar ervoor pleit om 1997 te gebruiken voor het leggen van het fundament voor het structurele plan. Dat verplicht ons allemaal, ook de Partij van de Arbeid, maar laten wij er wel voor zorgen dat het een zodanig plan is dat je weet dat klassenverkleining ook tot kwaliteitsverbetering leidt. En dat is geen automatisme!

De heer **Wolffensperger** (D66): Het valt mij op dat de heer Wallage in hetzelfde spasme schiet dat ik voortdurend tegenkom als gepraat wordt over oplossingen, wellicht iets minder structureel van aard, voor dit probleem. Zijn redenering is een gaaf voorbeeld van ''het betere is de vijand van het goede''. Je kunt, gezien de problematiek waar wij voor staan en die door iedereen wordt onderkend, moeilijk zeggen dat wij niet anders kunnen dan naar structurele oplossingen zoeken die pas in het midden of aan het eind van de volgende kabinetsperiode resultaat afwerpen. Je zult op zijn minst een poging moeten doen om te kijken of je op de korte termijn met minder omvangrijke middelen althans een stap in de goede richting kunt zetten en daar misschien ook dat draagvlak voor kunt verwerven dat u voor dat grote masterplan over acht of negen jaar zo graag wilt hebben.

De heer **Wallage** (PvdA): Wij zullen zien wat die kleine stap qua financieringsvraagstukken van de kant van D66 oplevert. Verder heeft het woord ''masterplan'' een cynische ondertoon. Het ingewikkelde is dat wie van de samenleving en van de politiek vraagt om dit soort bedragen vrij te maken, niet alleen moet weten waar hij begint, maar ook waar hij ongeveer uit zal komen. Voor welke scholen gaat dit gelden? Welke scholen krijgen welke klassen? Hoeveel is daarvoor nodig? Dat is nog maar de financiële kant. Ik wil een voorbeeld geven, waaruit blijkt in wat voor problemen wij terechtkomen. Er zijn in Nederland heel veel scholen met kleine klassen. Dat zijn de scholen waarop de kinderen zitten met de moeilijkste achtergronden. De resultaten op die scholen zijn kwetsbaar. Een van de dingen die wij moeten leren in het volgend jaar is daar waar wij ervaring hebben met kleine klassen maar kennelijk toch nog teleurstellende resultaten boeken, welke verbeteringen in werkwijze horen bij die afspraak voor kleinere klassen. Nogmaals, ik zal graag kijken wat de eerste kleine stap van D66 betekent in concrete financieringsvoorstellen, want daar moeten wij allemaal aan het eind van de dag onze conclusies op baseren.

De heer **Wolffensperger** (D66): Het is inderdaad het verschil tussen uw benadering en mijn benadering. U zegt: laten wij onderzoeken, laten wij ons de vraag stellen wat voor klassen wij uiteindelijk willen hebben. Ik steun die discussie, ik ben het met u eens dat wij daarover moeten discussiëren, maar is niet het mindere, dat wij op korte termijn proberen de ergste knelpunten die door iedereen worden gesignaleerd op zijn minst te verhelpen? Het gaat om de kwaliteit van het onderwijs, niet alleen na het jaar 2000, maar ook nu.

De heer **Wallage** (PvdA): Geen enkel lid van de PvdA-fractie zal bezwaar hebben tegen wat voor verbetering, investering in het onderwijs dan ook. Als je dat echter boekt onder het hoofdstukje ''klassenverkleining'', een wezenlijk nieuwe toerusting, dan is dat kleine stapje ook in het onderwijs niet geloofwaardig. Het is dus van tweeën één: óf de politiek kiest ervoor de komende jaren echt de onderbouw van de basisschool anders toe te rusten, en ik denk dat dat moet, maar dan moet je inhoudelijk een plan de campagne maken, waardoor je die enorme hoeveelheid geld ook goed gebruikt, óf het gaat inderdaad om de vraag of wij net als verleden jaar nog een stapje kunnen zetten. Als dat laatste aan de orde is, help ik u herinneren aan het feit dat dat ene stapje van verleden jaar een hoop motivatieverlies en een negatief debat heeft opgeleverd in het onderwijs. Wees daarom voorzichtig met het idee dat wie nu maar de portemonnee trekt ook inhoudelijk een stap zet.

De heer **Marijnissen** (SP): Kan de heer Wallage mij uitleggen hoe hij denkt dat het komt dat wij nu überhaupt moeten discussiëren over een stappenplan, dat naar zijn mening 750 mln. moet kosten? Hoe heeft het zover kunnen komen? Kan hij dat eens uitleggen?

De heer **Wallage** (PvdA): Dat komt omdat de afgelopen jaren iedere cent die wij extra beschikbaar konden maken, gebruikt is voor de scholen in de moeilijkste wijken van dit land. Verleden week was ik in de Pijp en op iedere school hebben de klassen daar 20 leerlingen. Doordat wij ons zo geconcentreerd hebben op de moeilijkste wijken in dit land, zijn wij inderdaad met de middelen die wij hebben niet door gaan groeien naar de andere scholen. Dat moet wel een keer gebeuren, maar gezien de moeilijke economische omstandigheden van de afgelopen tien jaar, ben ik altijd nog trots op het feit dat een onderwijsvoorrangsbeleid is gevoerd, waarbij ten minste de

kinderen met de grootste achterstanden in kleine klassen zaten. Dat is de reden.

De heer **Marijnissen** (SP): Volgens mij mogen wij vaststellen dat het achterstandenbeleid geenszins een succes is gebleken en dat de algemene benadering van het onderwijs in de afgelopen decennia op z'n minst het predikaat ''stiefmoederlijk'' verdient. Anders hadden wij nu immers niet gesproken over de klassen in Nederland, waarvan 25% meer dan 30 kinderen bevat. Dat is dus een duidelijke omissie, ook van dit paarse kabinet. Dit had onderkend kunnen worden bij de start van dit kabinet, maar dat is niet gebeurd.

De heer **Wallage** (PvdA): Maar dan is dit de fundamentele vraag: als het ons met zulke kleine klassen niet is gelukt om grotere verbeteringen tot stand te brengen, welke rol spelen kleine klassen dan? Daar heeft prof. Meijnen een goed antwoord op gegeven: als de klassen groter waren geweest, waren de problemen nog groter geweest. Dat is waar. Tot op de dag van vandaag verdedig ik in deze Kamer de gedachte dat je als je weinig geld hebt en als de economie tegenzit, de middelen moet gebruiken voor de mensen die dat het hardst nodig hebben. Dan komt de tweede vraag: nu er wat ruimte ontstaat en nu wij in de kwaliteit van voorzieningen kunnen investeren, is een van de lessen, ook uit 25 jaar ervaring in de onderwijspolitiek, dat het onderwijs niet zit te wachten op incidentele stappen, maar inhoudelijk en budgettair houvast wil hebben. Ik zeg heel eerlijk dat ik niet in staat ben om een dergelijke operatie van een dergelijke omvang op dit moment financieel rond te breien. Wel ben ik, net als ieder van ons, in staat om mee te helpen aan het bouwen van een draagvlak voor het in deze kabinetsperiode beginnen met een structurele aanpak. Dat is wat ik hier verdedig.

De heer **Marijnissen** (SP): Laat ik de heer Wallage op één punt bijvallen. Ook ik vind dat de gang van zaken van vorig jaar absoluut niet de schoonheidsprijs verdiende. Het had alle kenmerken van een politiek compromis en dan heb ik het nog niet eens over wat er uiteindelijk uitgekomen is. Op dat punt zijn wij het dus volledig met elkaar eens. Ik zal de heer Wallage ook steunen in zijn wens van een stappenplan in de komende jaren. Het gaat mij echter om de les die wij hier als politiek te trekken hebben: blijkbaar zijn wij niet in staat geweest om te anticiperen op ontwikkelingen die zich nu evident aandienen. Wij zijn nu in een situatie terechtgekomen waarin 25% van de klassen meer dan 30 kinderen heeft. In een moderne samenleving had het nooit zover mogen komen.

De heer **Wallage** (PvdA): Het is mogelijk om dat zo te zeggen, maar mag ik de heer Marijnissen aan één ding herinneren? Wij hadden vijf jaar geleden in het totaal van alle prioriteiten inderdaad kunnen zeggen: wij gaan de jonge leraar niet beter belonen. Dat hadden wij kunnen doen en dan hadden wij dat geld kunnen gebruiken voor klassenverkleining. In deze Kamer is een debat gevoerd en daarin is besloten dat er, nu er meer geld beschikbaar kon komen, moest worden begonnen met de positie van de jonge leraren. Dan moet je vervolgens niet zeggen dat wij het probleem van de grote klassen hebben verwaarloosd. Wij hebben er hier voor gekozen om de grootste nood het eerst aan te pakken, namelijk de schandalig lage salarissen van jonge leraren. De tweede stap was: als je geld hebt, besteed dat dan in de oudste wijken. Nu komt de derde stap.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik kan mij voorstellen dat de heer Wallage de behoefte heeft om zich te verdedigen.

De heer **Wallage** (PvdA): Nee, ik geef antwoord.

De heer **Marijnissen** (SP): Mag ik erop wijzen dat in deze begroting wederom een lastenverlichting zit? Met andere woorden: bij de start van dit kabinet is wel gesproken over 18 mld. lastenverlichting. Wilt u dat niet uitvlakken? U kunt de salarissen van onderwijskrachten niet tegenover de grootte van de klassen zetten. Dat is een oneigenlijke benadering van het probleem.

De heer **Wallage** (PvdA): Nu wij weer de totale begroting bij de kop hebben, is het misschien goed om verder te gaan met mijn betoog.

Voorzitter! Er is geen voorziening waar de toegankelijkheid en de eerlijke verdeling van rechten zo onder druk staat als in de volksgezondheid. De situatie in Amerika laat zien hoe het niet moet: teveel onverzekerde mensen en teveel verzekeringen die gekoppeld zijn aan je baan. Ben je je baan kwijt, dan ben je ook je verzekering kwijt. Dat leidt daar tot een groeiende immobiliteit en staat haaks op ons idee van een ziekenfonds en van onderlinge solidariteit. In Amerika geldt nu: hoe kwetsbaarder je arbeidsmarktpositie, hoe beperkter je ziektekostenverzekering. Voor ons ligt de oplossing niet buiten ons gezondheidssysteem – dat wil zeggen: minder gezamenlijk regelen, dus ieder voor zich – maar binnen datgene wat wij met elkaar hebben opgebouwd. Wij hebben in onze nota Gepaste zorg van de collega's Oudkerk en Van der Ploeg veel voorstellen ter verbetering gedaan die de solidariteit niet aantasten. Dat kan en dat blijkt ook uit het feit dat het kabinet voorstellen uit die nota overneemt. Daar zijn wij erkentelijk voor.

Heel blij zijn wij – dat zijn woorden die hier niet vaak worden gebruikt, maar het is gewoon echt waar – met het feit dat de komende jaren ouderen die, op grond van de wet-Van Otterloo, buiten het ziekenfonds terecht waren gekomen, nu weer onder die beschermende paraplu worden gebracht. De Partij van de Arbeid heeft zich sterk gemaakt voor die reparatie en zij dankt het kabinet dat het die mogelijk heeft gemaakt.

Meer dan 10.000 mensen staan op een wachtlijst voor thuiszorg. Er is steeds meer verpleegkundige hulp nodig, maar er zijn handen tekort.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Voorzitter!...

De **voorzitter**: Kan de heer Wallage niet beter eerst dit onderdeel afronden? Daarna kan mevrouw Nijpels een vraag stellen.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Mijn vraag gaat over een vorig onderdeel.

De **voorzitter**: Gaat uw gang.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Ik doel op de opmerking dat de Partij van de Arbeid zich sterk heeft gemaakt voor de reparatie van de wet-Van Otterloo. De PvdA is echter wel de laatste

fractie die zich daarvoor sterk heeft gemaakt! Een fractiegenoot van de heer Wallage, de heer Oudkerk, heeft een amendement willen indienen over de reparatie van de wet-Van Otterloo. Hij trok dat op het allerlaatste moment in. Dat amendement is toen overgenomen door het CDA en de Partij van de Arbeid heeft bij de stemming tegengestemd. De heer Wallage moet nu dus niet komen met het verhaal dat de fractie dat zich sterk heeft gemaakt voor reparatie.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik bestrijd dat. Wij hebben bij die gelegenheid geen overeenstemming bereikt in deze Kamer. Dat kan gebeuren. Ik bestrijd echter nadrukkelijk de stelling van mevrouw Nijpels. Wij hebben zowel in deze Kamer als in de gesprekken met de geestverwanten in het kabinet heel nadrukkelijk voor het volgende uitgangspunt gekozen. Dat uitgangspunt luidt dat de reparatie, als het kan dit jaar, mogelijk gemaakt moet worden. Nu is er een klein verschil tussen mevrouw Nijpels en mijzelf. Mevrouw Nijpels kan dit soort dingen zeggen, maar regeringspartijen – dit geldt dus ook voor D66 en VVD – moeten het waarmaken. Het is nu waargemaakt.

Meer dan 10.000 mensen staan op een wachtlijst voor thuiszorg. Er is steeds meer verpleegkundige hulp nodig, maar er zijn handen tekort. In veel verpleegtehuizen is volstrekt onvoldoende privacy en te weinig tijd voor verzorging. In het voorjaar is er 30 mln. gekomen om de ergste nood te lenigen. Ook toen was het al duidelijk dat het niet voldoende zou zijn. De Kamer heeft staatssecretaris Terpstra met klem gevraagd vanaf 1997 echt voldoende geld uit te trekken. De fractie van de Partij van de Arbeid moet nu vaststellen dat de Kamerbreed aanvaarde motie-Vliegenthart niet is uitgevoerd. De 55 mln. extra voor de thuiszorg en de 27 mln. voor de verpleeghuiszorg zijn echt onvoldoende.

Nu zien wij ook een oplossing voor dit probleem. Een van de ideeën uit onze nota is door de stichting CVA Nederland uitgewerkt. Door patiënten met een herseninfarct een goede behandeling te bieden, maar niet in het algemene ziekenhuis, is voor hen een betere kwaliteit zorg nodig tegen lagere kosten. Door deze aanpak kunnen nog in 1997 middelen worden vrijgemaakt voor de thuiszorg.

Het kabinet heeft al uitvoering gegeven aan een ander onderdeel van onze nota, de aanwending van reserves bij AWBZ-instellingen. Als het kabinet daarbij een waarborgfonds maakt, kan een aanzienlijk groter deel van die reserves gebruikt worden. Op deze wijze wil de Partij van de Arbeid nog het volgende jaar 75 mln. extra vrijmaken voor de thuiszorg en een extra investering mogelijk maken in de verpleeghuiszorg. Dit gaat om grote bedragen. Ik geef dus, mevrouw Nijpels, een indicatie hoe dit op te lossen.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): De motie-Vliegenthart ging over het voldoende middelen vrijmaken voor de totale ouderenzorg. De heer Wallage pakt daar twee onderdelen uit. Wat is zijn plan om voor de totale ouderenzorg voldoende middelen vrij te maken, afgezien van de vraag wat ''voldoende'' is?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik begrijp de vraag van mevrouw Nijpels. Ik heb echter, heel eerlijk gezegd, een beperkter en ander probleem. Ik zou het immers al fantastisch vinden als waar de nood het allerhoogst is, namelijk bij deze wachtlijst, wij door bijstelling van de hoofdrichting en door aanvullende ideeën te leveren, dekking zouden kunnen vinden. Wij proberen die dekking te vinden. Het debat over allerlei andere aspecten van de ouderenzorg zet zich dan voort. Als het ons zou lukken om voor de thuiszorg en de daaraan verbonden verplegingskanten echt ruimte te maken – meer dan het kabinet nu doet – vind ik dat wij een heel belangrijke stap zetten.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): De heer Wallage kan wat dat betreft op onze steun rekenen. Ik hoop dat hij nog iets verder komt.

De heer **Wallage** (PvdA): Voor die grotere stappen geldt dat er voor iedere stap een oplossing moet zijn. Hier moet de oplossing gevonden worden in doelmatiger werken. Wij zijn blij met de steun uit de samenleving van tal van andere organisaties, die dit hebben uitgewerkt en binnenkort aan minister Borst zullen aanbieden.

Er zijn in ons eigen land nog onaanvaardbare verschillen. In Europa is Nederland deel van de kopgroep. Ons land is in staat zonder aanvullende bezuinigingen te voldoen aan de afspraken die in Maastricht zijn gemaakt. Dat geeft onze ministers een goede kans gezamenlijk op een geloofwaardige manier het voorzitterschap van de Unie te bekleden. Hoe belangrijk de monetaire unie ook is voor de PvdA, voor ons ligt de historische uitdaging van het voorzitterschap in de noodzaak de landen in Midden- en Oost-Europa meer en definitiever aan de Unie te binden. Er moeten in het midden van Europa onomkeerbare feiten worden geschapen opdat in Boedapest, Praag en Warschau democratie en zelfbeschikking nooit meer vervreemd kunnen worden. Het Europese huis moet democratisch op orde komen, maar potentiële nieuwe toetreders mogen niet tot de wachtkamer worden veroordeeld. Het is goed bij de verdere eenwording van Europa te bedenken dat de landen in Europa meer handel met elkaar drijven dan dat zij in concurrentie zijn met lagelonenlanden. Wanneer die binnen-Europese concurrentie ontaardt in de vraag wie de meeste afwenteling op het milieu accepteert, wie de verzorgingsstaat het meest vergaand wil afbreken, wie het meest enthousiast de vloer uit het loongebouw wil slopen, dan zal dat op termijn het einde van de Europese samenwerking zijn. Eén Unie met één munt vraagt onherroepelijk om een ordening waarbij wij elkaar beconcurreren op kwaliteit, op vindingrijkheid, op intelligent energiegebruik, maar waar het als het om de belastingen gaat, het milieu, de sociale randvoorwaarden een grotere gezamenlijkheid ontstaat. Het is jammer voor de onversneden aanhangers van de vrije markt, maar het concept ''free for all'' schept teveel sociale uitsluiting, teveel milieuverspilling, teveel ongelijkheid om het te accepteren. Wie een gemeenschappelijke markt wil, uiteindelijk met één munt, en de voordelen daarvan wil plukken, zal moeten accepteren dat wij elkaar in Europa dan niet langer de tent uit kunnen vechten als het om belastingen, milieu en sociale randvoorwaarden voor de productie gaat. Wie economisch gezien toe wil groeien naar één Europa, behoort ook internationaal te investeren in

moderne medezeggenschapsverhoudingen voor werknemers.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer Wallage heeft zo-even gezegd dat het Europese huis op democratische wijze op orde moet komen. Ik ben dat geheel met hem eens. Een commissie van zijn partij, onder voorzitterschap van de heer Van Traa heeft geconcludeerd – ik citeer –: ''Gesteld voor de keuze: eerst meer democratie of eerst meer beleid in Europa, dan kiezen wij voor het laatste.'' Mag ik aannemen dat de heer Wallage het daar niet mee eens is?

De heer **Wallage** (PvdA): De vorm waarin de opmerking is gegoten in het rapport is er een van: pistool-op-de-borstvraag, namelijk als je moet kiezen. Ik heb geleerd mij die vragen zomin mogelijk te stellen. Beide doelstellingen zijn zo belangrijk, dat het heel erg de moeite waard is te proberen in de Intergouvernementele conferentie, in de omgang met de landen in Midden- en Oost-Europa parallellie, evenwicht te houden.

De heer **Bolkestein** (VVD): De vraag is zeer reëel en belangrijk. Er is inderdaad een dilemma tussen die besluitvaardigheid van de Europese Unie en de democratische controle daarop. De commissie van uw partij kiest voor het eerste, de besluitvaardigheid. Als het moet, moet die democratische controle maar eventjes op een zacht pitje. Is de heer Wallage het daarmee eens?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik kan de vraag zo niet beantwoorden, omdat de heer Bolkestein niet meer een correcte analyse geeft van wat er staat. Het is natuurlijk niet de bedoeling om democratie op een laag pitje te zetten.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik probeer het nog eens. Ik citeer: ''Gesteld voor de keuze: eerst meer democratie of eerst meer beleid in Europa, dan kiezen wij voor het laatste.'' Dat is inderdaad met het pistool op de borst: óf het een óf het ander. Mijn fractie kiest voor meer democratie. Wij willen geen grotere besluitvaardigheid, als die niet democratisch wordt gecontroleerd. De commissie van uw partij kiest voor het andere. Ik vraag waar u staat.

De heer **Wallage** (PvdA): Iedereen is het eens met de hardnekkige poging om die interne democratische controle te verbeteren. Ik kom nu heel dicht bij het rapport. Niet ieder lid van mijn fractie zal het op precies dezelfde wijze weergeven. Ik geef à l'improviste mijn eigen benadering. Ik vind het 50 jaar na de oorlog met alles wat wij in Europa voor onszelf bereikt hebben, een onaanvaardbare gedachte dat, omdat nog heel veel verbeterd moet worden in Europa, de historische kans van integratie van landen in Midden-Europa zal worden gemist. Dus dat pistool op de borst wil ik wegwerken door beleid en door actief bezig te zijn om die nare keuze niet te hoeven maken. Als echter over een jaar of over twee jaar het doen van stappen op weg naar integratie van Tsjechië, Polen en Hongarije zou moeten wachten, omdat wij met elkaar in debat zijn gebleven over onze besluitvormingsprocedures, denk ik terug aan de dag dat de Muur viel en zeg ik: geen wachtkamer voor de mensen die eindelijk vrij zijn.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik deel dat gevoel. Ik heb in juli gepleit als eerste opdracht voor de Europese Unie om die landen binnen te laten, maar gesteld voor die keuze kiest mijn fractie toch voor een democratische besluitvormingsprocedure, want zoals het nu is, is het veel te ondemocratisch.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Iedereen zal zich inzetten voor een betere democratische procedure. Ik hoop dat ook de heer Bolkestein die meer dan menigeen en in ieder geval meer dan ik in historische termen naar de dingen kijkt, zal willen dat wij de kans op het maken van onomkeerbare feiten in het midden van Europa niet laten lopen.

Voorzitter! Tot welk een onttakeling te weinig gezamenlijk Europese politiek leidt, hebben wij in voormalig Joegoslavië kunnen zien. Daar hebben vreemdelingenhaat en volkerenmoord opnieuw op Europese bodem een kans gekregen. Daar zijn praktisch onder onze ogen mannen van vrouwen en kinderen gescheiden om vermoord te worden, omdat zij tot een ander volk of een andere religie behoorden. Wat daar is gebeurd, dwingt tot twee conclusies.

Ten eerste moeten wij ons medeverantwoordelijk blijven voelen voor de uitvoering van de Daytonakkoorden en niet berusten in een samenleving langs etnische scheidslijnen. De PvdA heeft niet met alles wat in haar is de apartheid in Zuid-Afrika bestreden om haar vervolgens in Europa te accepteren. Daarom zal blijvende militaire presentie noodzakelijk zijn, ook van de Verenigde Staten. Aan zo'n nieuwe IFOR-macht behoort ons land mee te doen.

Onze tweede conclusie is dat Srebrenica ons niet los mag laten, niet alleen om te weten wat er is gebeurd, maar om verantwoording te vragen en af te leggen. De PvdA vindt de keuze van het kabinet het Rijksinstituut voor oorlogsdocumentatie in te schakelen, een belangrijke stap die hopelijk niet te lang duurt. Maar het blijft daarnaast noodzakelijk dat de Kamer zelf niet aflaat zich te verdiepen in welke vragen en verantwoordelijkheden precies onderzocht moeten worden.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Mag ik uit deze laatste passage afleiden dat na het RIOD-onderzoek de Kamer ten volle de verantwoordelijkheid onder ogen moet zien voor de lijn die overigens van meet af aan door de heer Wallage is bepleit, namelijk dat nader parlementair onderzoek naar de internationale dimensie van resterende vragen en elementen recht overeind blijft staan, alsdan en alsnog te beoordelen?

De heer **Wallage** (PvdA): Zo is het.

De heer **Schutte** (GPV): Voorzitter! De heer Wallage plaatst het terecht dacht ik in het kader van de politieke verantwoording. Welke rol kan daarin het onderzoek van het RIOD spelen?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik vond het een heel goede gedachte van het kabinet om op basis van al het materiaal dat voorhanden is plus hetgeen in de komende periode nog verkregen wordt, aan het RIOD te vragen welke leemtes er in onze kennis zijn. Er zijn vragen opgeroepen door de feiten die zijn gepubliceerd en het is heel belangrijk om precies te formuleren welke leemtes er in onze kennis zijn. Dan dringt zich de vraag op: kunnen wij die leemtes opvullen? Dat is, zou je kunnen zeggen, de feitenkant van de zaak. Er is echter ook een verantwoordings-

kant. Die kan het RIOD niet van ons afnemen.

De heer **Schutte** (GPV): Hou ziet u een en ander in volgorde van tijd? Eerst het onderzoek door het RIOD en dan pas oordelen over de verantwoording, of zegt u: de mogelijke onvolledigheid van de verantwoording blijft boven de markt hangen, totdat wij meer weten?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb geprobeerd zorgvuldig te formuleren. Het is noodzakelijk dat de Kamer niet aflaat zich te verdiepen in welke vragen en verantwoordelijkheden precies onderzocht moeten worden. Met andere woorden: ik vind dat de Kamercommissie secuur onder ogen moet zien of alle vragen die bij deze Kamer leven in voldoende mate in het onderzoek zijn meegenomen. Daarna kan in de Kamer worden afgewogen wat ons verder te doen staat.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Betekent dit dat u naast de steun van het kabinet voor het onderzoek bij het RIOD pleit voor een parallel traject aangaande de verantwoordelijkheid voor de Kamer?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik sluit mij daar geenszins voor af. De Kamer moet daarin zelf een open afweging maken, te beginnen met het vragen van een onderzoek. Als de Kamer zinvolle mogelijkheden ziet om zelf activiteiten in dat opzicht te ontplooien, mag de PvdA-fractie zich daar nooit tegen keren. Wel moet zorgvuldig worden afgewogen hoe zich dat verhoudt tot wat het RIOD gaat uitzoeken.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik ben het daarmee eens.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Is het gebrek aan democratische ordening in Europa al kwetsbaar, mondiaal bezien wordt volstrekt duidelijk wat een markteconomie betekent wanneer deze niet in toom wordt gehouden door een sociale democratie. In de winning van olie, bauxiet, kolen en goud zoeken multinationale ondernemingen de maximale ruimte waarbij zij zich onvoldoende binden aan respect voor mensenrechten en ecologie. Door slechts te voldoen aan de eisen die lokale regelingen en regimes stellen, dragen zij onvoldoende bij aan het handhaven van noodzakelijke mondiale codes. Dat het publiek in rijke landen inmiddels als consument druk weet uit te oefenen, zoals Shell en Heineken hebben gemerkt, geeft aan dat bij gebrek aan democratische ordening van bovenaf bewuste consumenten niet machteloos zijn. Het dorp dat onze wereld is geworden, vraagt om gedragscodes waaraan investeerders zich zullen moeten binden. Wij willen geen kinderarbeid, geen dwangarbeid en geen genocide in onze producten. Ik vraag aan de minister van Buitenlandse Zaken en de minister voor Ontwikkelingssamenwerking om de inzet van Nederland op dat terrein zo scherp mogelijk te houden.

De laatste woorden van deze termijn van de algemene beschouwingen richt ik meer in het bijzonder tot de minister-president.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik wil nog even ingaan op uw oproep aan het kabinet over het buitenlands beleid. Sluit u zich aan bij de woorden van uw collega Van Traa die zegt dat Nederland op het gebied van het mensenrechtenbeleid te veel onzichtbaar is en dat dit met name het geval is bij de positie van Nederland ten opzichte van Indonesië?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik heb niet alleen de opmerking van mijn collega Van Traa gehoord, maar ook het antwoord van de minister van Buitenlandse Zaken. Er is hierbij echt sprake van een bewuste keus van het kabinet om te handelen volgens de manier die de minister van Buitenlandse Zaken bij zijn werkwijze vindt passen. In het signaal van mijn collega Van Traa is de bezorgdheid van de PvdA-fractie verwoord voor de mate waarin iedereen kan zien wat wij op dit terrein doen. Mede omdat dit op andere manieren nog wel eens in discussie is, wil ik zeggen dat ik groot vertrouwen heb in de wijze waarop de minister van Buitenlandse Zaken in zijn persoonlijke contacten met mensen functioneert. Dit geldt ook voor de integriteit waarmee hij werkt. Dat laat onverlet het verzoek van de PvdA-fractie dat op onderdelen van dat werk zichtbaarder wordt wat er speelt. Ik hecht eraan om dit in die samenhang te zeggen.

De heer **Marijnissen** (SP): Ik snap hier echt helemaal niets van.

De heer **Wallage** (PvdA): U misschien niet, maar de minister van Buitenlandse Zaken begrijpt het heel goed.

De heer **Marijnissen** (SP): Het is heel leuk geprobeerd van u, maar het is van tweeën één: óf u hebt begrip voor de onzichtbaarheid en dan moet u die vraag niet stellen, óf u hebt daar geen begrip voor, zoals de heer Van Traa en ik, en u vindt dat Indonesië harder moet worden aangepakt, dan kunt u zeggen dat u het eens bent met de heer Van Traa.

De heer **Wallage** (PvdA): U citeert mijn collega Van Traa uit een debat waarin ook de minister wat gezegd heeft. Dat debat heeft dus plaatsgevonden. Daar zijn argumenten gewisseld. Zoals dat in de kleedkamer wel vaker gebeurt, hebben wij aan het einde van de wedstrijd gewoon een beetje gekeken hoe het gelopen is. Welnu, en dit was mijn indruk daarvan.

Voorzitter! Ik wil nu toch nog een enkele opmerking maken aan het adres van de minister-president, omdat ik door de jaren heen vrij goed weet hoe hij naar de dingen kijkt. Mensen van de PvdA dragen nu onder leiding van Wim Kok zeven jaar lang medeverantwoordelijkheid in de regering. Dat betekent in slechte tijden: niet weglopen voor moeilijke keuzes. Dan geldt het woord van de dichter dat je ''de halmen niet zult zien, noch binden ooit de volle schoven''. Maar nu de negatieve spiraal is doorbroken, nu de pijnlijke maatregelen resultaat krijgen, in betere tijden dus, geldt de laatste regel van het gedicht. Dan kun je weer ''geloven in de oogst waarvoor je dient''.

□

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Mijnheer de voorzitter! Zelden oogstte een kabinet voor Prinsjesdag al zoveel lof voor zijn nieuwe begroting. De snelheid van de onderhandelingen was verbluffend. De geregisseerde lekken zorgden voor het opvoeren van de waardering. Petje af dus. De afgelopen weken was de vraag zelfs of er tegen een kabinet met zoveel economische voorspoed nog wel oppositie valt te voeren. Ja zeker. Alsof je met een paar goede cijfers al direct voor je examen slaagt, alsof macro-economische cijfers en EMU-criteria

het enige zijn waar het in de politiek nog om draait.

Mooie cijfers over groei en werkgelegenheid verhullen de problemen in de werkelijkheid van alledag. Neem de banengroei; die gaat goed, maar juist niet aan de onderkant van de arbeidsmarkt. En de langdurige werkloosheid; die is nog steeds onaanvaardbaar hoog. Een kabinet dat alles zet op die ene Europese munt, raakt het zicht kwijt op de onverschilligheid over de ecologische crisis, over de sterk groeiende maatschappelijke tweedeling en de sluipende onverdraagzaamheid. Dat zijn problemen waar de neoliberale agenda wat ons betreft onvoldoende ruimte voor reserveert.

De keerzijde van een groeiend economisch optimisme lijkt dan ook een cultureel pessimisme te zijn; een gebrek aan geloof in het sturend vermogen van politiek en overheid. Maakbaarheid lijkt alleen nog te bestaan als het gaat om economische randvoorwaarden als infrastructuur. In mijn optiek horen juist maatschappelijke waarden het uitgangspunt voor het politiek handelen te zijn. Nu dreigt het debat zich te vernauwen tot discussies over middelen, niet over een publieke confrontatie tussen waarden en tussen verschillende visies op wat zo treffend ''het goede leven'' heet. Niets is op termijn voor de kwaliteit van de samenleving zo fnuikend, als louter ''pragmatisch'' en ''zakelijk'' zijn. In de praktijk komt dat al snel neer op een gebrek aan visie en uiteindelijk is het een vrijbrief voor opportunisme. Wie zijn ideologische veren afschudt, heeft voor hij het weet de bezielende uitstraling van een geplukte kip.

Een inhoudelijk politiek gevecht is noodzakelijk voor een vitale democratie. Er moet straks ook echt iets te kiezen zijn. Wanneer de minister-president zich geroepen voelt om, zoals onlangs in Het Parool, te klagen over de oppervlakkigheid van de politiek – ''er worden teveel hoogstandjes opgevoerd'', zei hij – zal hij ook eens bij zichzelf en zijn kabinet te rade moeten gaan. Het kille jargon van marktwerking, privatisering en nationaal belang verduistert het zicht op voor mijn partij essentiële waarden als sociale rechtvaardigheid, ecologische duurzaamheid en culturele openheid. Ik verwijt dit kabinet dan ook dat een gedurfde, toekomstgerichte sociaal-ecologische politiek niet of onvoldoende van de grond komt. Het is dringend nodig dat het politieke speelveld verbreed wordt.

Alvorens te beginnen bij de plannen en ambities van het kabinet nog even dit. In de Troonrede werd gewaarschuwd voor zelfgenoegzaamheid. Een uur later kwam hier, zonder allures, de rijzende ster van dit kabinet binnen. De ''Haagse Arena'' was uitverkocht. Aanvankelijk wat bedremmeld liet hij zich fotograferen, maar de paarse aanhang wilde meer. De nummer 14 van het team wierp alle schroom van zich af en hief zijn koffer omhoog. Zijn eerste Europacup! Het paarse legioen was in extase, maar ook de kritisch-neutrale toeschouwer vond het een feest. De tribunes bleven heel. Erica had haar doel bereikt. Vijf groene supporters van de tegenstanders, liefhebbers van het spel, wachtten op hun kans. Zij leken zich te beseffen: de winnaar staat wel vast, maar de uitslag nog niet. Die wedstrijd begint vandaag.

En daarmee ben ik bij de begroting van het kabinet voor 1997, die mijn fractie te streng vindt en daardoor het beleid te mager. In de ijver om Nederland te kwalificeren voor de EMU, is ons land eigenlijk nu al het braafste jongetje van de klas. Dat levert niet zoveel meer op dan complimenten van bovenmeester Kohl. Het is alleszins verdedigbaar om het met de tekortreductie een tandje minder te doen. De minister-president is ons wat dat betreft in een vorig leven voorgegaan. Ook dan komen wij nog uit onder het plafond van het regeerakkoord. Dat tandje minder geeft een ruimte van ongeveer 1 mld. om te investeren in publieke voorzieningen als onderwijs, gezondheidszorg, openbaar vervoer en huisvesting. Alle minstens even belangrijk voor een welvarend land als een gave euro.

Dit kabinet wil vooral beoordeeld worden op zijn grootste ambitie: werk, werk en nog eens werk. Het moet gezegd worden dat die 350.000 nieuwe banen uit het regeerakkoord makkelijk gehaald worden. Gesteund door de conjunctuur vinden de meeste nieuwkomers een baan en is er zelfs voor het eerst een kleine daling van de langdurige werkloosheid. Maar al die nieuwe banen zitten nauwelijks aan de onderkant van de arbeidsmarkt. In de afgelopen tien jaar kwamen er ruim een miljoen banen bij, maar eenvoudig werk nam desondanks met enkele tienduizenden banen af. Daarom is de langdurige werkloosheid onder laagopgeleiden, waaronder veel allochtonen, nog steeds zo ongehoord hoog. Hier haalt het kabinet zijn doelen dus niet en daarmee ook niet de sociale norm om de langdurige werkloosheid met 1% van de beroepsbevolking te verminderen. Dit is uiterst pijnlijk, want de oplossing van deze problemen moesten een recordbezuiniging van 18 mld., afbraak van sociale zekerheid en een enorme lastenverlichting legitimeren.

Ik zet vraagtekens bij het opnieuw verhogen van het arbeidskostenforfait en het verlengen van de tweede schijf. Mijn fractie wil deze gelden inzetten voor een tegemoetkoming in de kosten die uitkeringsgerechtigden maken voor scholing en vrijwilligerswerk. Wij noemen dat een ontplooiingstoeslag. Hiermee kunnen zij hun kansen op de arbeidsmarkt verhogen. Want daar wringt nu de schoen. Ze zijn volgens werkgevers te duur voor hun prestatieniveau. In plaats van het minimumloon te verlagen, wat nog een enkeling bepleit, is het veel positiever om in mensen en hun mogelijkheden te investeren. Graag een reactie.

De tweede ambitie van paars lag op het brede terrein van de verzorgingsstaat en de sociale zekerheid. Een nieuwe balans tussen bescherming en verantwoordelijkheid, daar ging het om. Er zou zelfs een diepgaande discussie over komen, maar die discussie lijkt wel uitgesteld. Er is nu alleen de nota Bouwstenen in de sociale zekerheid. Maar met wat losse stenen, zonder cement, bouw je geen huis. De nota negeert bovendien de belofte om met een visie op individualisering en ''nieuwe'' solidariteit te komen. Alleen al de grote twijfels die er zijn over de zin van de ingreep in de Ziektewet rechtvaardigen een fundamenteel debat. Zolang dat niet wordt gevoerd, vind ik dat er ook in deze kabinetsperiode geen stap in de richting van invoering van marktwerking in de WAO mag worden gezet. Een debat is ook nodig om te voorkomen dat paars II – of welke vorm van nationaal kabinet er ook mag komen – er bij de volgende formatie weer zo'n recordbezuiniging op sociale uitgaven doordrukt.

Rosenmöller

Veel aandacht is er wel voor de toekomst van de AOW en de aanvullende pensioenen. Het kabinet heeft er alvast voor gekozen om de AOW-premie te bevriezen en bij te passen uit de algemene middelen. Is dit geen keuze die zichzelf zal bestendigen en de financiering van de AOW onzeker maakt en afhankelijk van de politieke luimen van de komende coalities?

Geen echte herbezinning dus op de verzorgingsstaat, maar ondertussen slaat de balans tussen collectieve bescherming aan de ene kant en individuele verantwoordelijkheid aan de andere kant te ver naar het laatste door. Dat roept bij steeds meer mensen weerstanden op. De enorme nadruk op dynamiek en flexibiliteit zorgt ervoor dat ook mensen met een vaste baan zich onzeker beginnen te voelen. Uit het Sociaal en cultureel rapport blijkt dat steeds meer mensen grote moeite hebben met de gevolgen van de maatschappelijke tweedeling. Een groeiende meerderheid is voor inkomensnivellering, dus het verkleinen van de inkomensverschillen, en voor wat hogere uitkeringen. Wat voor reactie roept dit bij de minister-president op? Houdt hij nog steeds vast aan zijn oude stellingname dat links af moet van de jaloezie als het om inkomens gaat?

Echt de dupe worden zij die niet de middelen of machtsmiddelen hebben om die verantwoordelijkheid gestalte te geven. Dan gaat het om de laagste-inkomensgroepen. Voor hen rest slechts een mager koopkrachtbehoud, maar zo wankel dat de kans groot is dat er net als dit jaar noodreparaties nodig zijn. Feit blijft dat, gemeten over de eerste drie jaar paars, de denivellering, dus het vergroten van de inkomensverschillen, gewoon is doorgegaan. Daarom wil mijn fractie extra steun voor de laagste inkomens. Dat kan door de individuele huursubsidie verder te verhogen. Zeker gezinnen op het minimum hebben te maken met hardnekkige armoede.

Het eigen huis blijft een politiek heikel onderwerp. Discussie over de hypotheekrenteaftrek is zelfs taboe verklaard door de minister-president. Om toch nog wat te doen, stelt de fractie van GroenLinks voor progressie in het nieuwe systeem van huurwaardeforfait te introduceren. De operatie is budgettair neutraal. Dan wordt de bevoordeling van de duurdere woningen ten opzichte van de goedkopere rechtgetrokken.

Voorzitter! Om eerlijk te zijn: dit type inkomensreparaties blijft natuurlijk maar behelpen, vooral als je je realiseert dat de koopkrachtplaatjes nog heel veel verhullen. Tal van beter gesitueerden weten via periodieken, promoties, onroerend goed en beleggingen een steeds grotere voorsprong op te bouwen. De Dagobert Ducks van deze samenleving presteren het zelfs om een nulinkomen aan de belastingdienst op te geven. Veel beter zou het daarom zijn om een structurele maatregel te nemen, zoals de invoering van een negatieve inkomstenbelasting. Dat is nivellerend en emanciperend.

De keerzijde van particuliere rijkdom is de verarming van het publieke domein. Juist nu dit kabinet de wind mee heeft, bestaat er ruimte voor extra investeringen. Het kabinet zet echter bijna alles op de kaart van de fysieke infrastructuur. Niet de bomen, maar straks de wegen, bruggen en tunnels groeien tot de hemel. Wat verwaarloosd dreigt te worden, zijn de investeringen in de sociaal-culturele infrastructuur. Het onderwijs verdient die extra impuls. Onderzoek laat steeds weer zien: weerbare burgers kweek je in de onderbouw van de basisschool. Daar ligt de sleutel tot later maatschappelijk succes; maar ook tot integratie van allochtonen en meer maatschappelijke samenhang. Het belangrijkste knelpunt zijn die grote klassen. Ik stel dan ook voor om 300 mln. uit te trekken voor het verkleinen daarvan; zo ingezet dat de maximale omvang van de klassen in de eerste vier jaar van de basisschool niet meer dan 26 leerlingen is.

Een ander punt van zorg is het hoge percentage schooluitval onder allochtone leerlingen. In het buitenland zijn succesvolle experimenten uitgevoerd met allochtone leerlingenbegeleiders. Zou het niet tijd worden om in Nederland zo'n project te starten?

De gezondheidszorg is een andere publieke voorziening die terecht veel aandacht opeist. Bij de beheersing van de kosten in de zorg heeft paars gewoonweg een fout gemaakt tijdens de formatie. Een maximale groei van 1,3% is te krap. D66 erkent dit nu, maar waar blijft het kabinet, zo is mijn vraag.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Ik ben uiteraard blij met de steun voor de erkenning dat dat budget te krap was. Nu is de heer Rosenmöller zo vriendelijk geweest om bij de stukken voor de fracties een cijfermatige onderbouwing te voegen van zijn alternatieven voor de begrotingsopstelling. Daarin zie ik dat tegenover die erkenning dat het budget te krap is, voor het jaar 1997 een efficiencykorting op de gezondheidszorg is opgenomen van 300 mln. Dit wordt min of meer onderbouwd door te zeggen dat volgens een aantal instanties er echt nog wel wat efficiencykorting mogelijk is. Maar ik heb, met permissie, nog nooit iemand of enige instantie horen beweren dat er in één jaar, in 1997, 300 mln. bezuinigd zou kunnen worden bovenop wat reeds aan doelmatigheidsoperaties tot stand is gebracht. Naar mijn gevoel is dit bedrag dan ook boterzacht. De heer Rosenmöller kan niet hardmaken dat er bovenop wat er gebeurt, ooit nog langs enigerlei weg 300 mln. efficiencykorting in de gezondheidszorg in 1997 te vinden zou kunnen zijn.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Als dat de enige kritiek van de fractie van D66 is op onze voorstellen...

De heer **Wolffensperger** (D66): De rest komt zo meteen!

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat is prima; het is goed voor het debat.

Voorzitter! Ik heb mij uitgebreid verstaan met mensen in de gezondheidszorg: van werkgeverskant en van werknemers kant, mensen die in de zorg actief zijn. En het is evident, voor u en mij, dat er forse efficiencywinst in de gezondheidszorg te boeken is en dat wij dat ook als overheid zullen moeten incasseren. Het is juist die efficiencywinst die ik als financieringsgrond voor een andere voorstel – ik doe een voorstel met betrekking tot de afschaffing van de eigen bijdrage; daar kom ik nog over te spreken – inzet. Wij dienen daar nu het signaal voor te geven; de plannen zijn er namelijk. We weten allemaal wat er moet gebeuren. Ik gebruik niet zo vaak het VNO-NCW als bron, maar zij zijn het wel geweest die onder andere op dit terrein aangegeven hebben op welke punten de

efficiency in de gezondheidszorg kan worden vergroot.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik vrees dat uw kennis van VNO-literatuur beter op peil is dan uw kennis van het boekhouden. Het komt mij namelijk voor dat u in uw becijfering de totale besparingen die in de loop van jaren mogelijk zouden zijn, ongeveer in één keer aan 1997 hebt toegerekend. Dat betekent een kaalslag in de gezondheidszorg, waar de verhoging van het budget, waar u zo blij om bent, absoluut niet tegenop kan.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat is niet waar, dat moet ik echt verre van mij werpen. Bij de ''te behalen efficiencywinst in de gezondheidszorg'' wordt gesproken over 800 mln. 800 mln. is een te behalen efficiencywinst in de gezondheidszorg. In het alternatief van mijn fractie wordt 300 mln. toegerekend aan de begroting voor 1997.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is over een reeks van jaren en met inbegrip van de doelmatigheidsoperaties die door het kabinet al in gang zijn gezet. Dat betekent dat u nooit en nooit – neem dat van mij aan, maar de heer Kok zal het straks beter toelichten – voor één jaar op 300 mln. extra efficiencywinst kunt komen. Over één ding wil ik duidelijk zijn: bij de benadering van het budget is altijd, ook door mijn fractie, uitgegaan van het handhaven van een zekere druk op de sector om wel tot doelmatigheid te komen. Daarover verschillen wij dus niet van mening. Maar 300 mln. in een jaar is pure illusiepolitiek!

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat ben ik dus absoluut niet met u eens. Er valt over te discussiëren of er in één jaar 150 mln., 200 mln., 250 mln., 300 mln. of misschien 350 mln. is binnen te halen, en dat debat wil ik graag aan met u en met de minister-president – die ongetwijfeld zal reageren op het totaal van onze voorstellen ten aanzien van de rijksbegroting 1997 – maar ik werp verre van mij dat het illusiepolitiek is om hier een substantieel bedrag in te boeken vanuit de te behalen efficiencywinst in de gezondheidszorg. Nogmaals, het met een schaartje knippen kan niemand, maar om te zeggen dat 300 mln. een illusie is...? Er is veel te winnen op het terrein van de verbetering van de efficiency in de gezondheidszorg.

Voorzitter! Ondertussen is paars tot op het bot verdeeld over de stelselkeuze: meer collectief of meer privaat, dat is het gevecht. Dat leidt tot gênant gesol met ouderen en studenten die als een jojo tussen particulier en ziekenfonds heen en weer gaan. Een basisstelsel voor iedereen blijft voor GroenLinks de beste oplossing.

De verdeeldheid over de stelselkeuze leidt ook tot onmogelijke compromissen. Dat zie je bij de eigen bijdrage voor ziekenfondsverzekerden. Dit gekunstelde systeem zal slechts één jaar functioneren, is amper uitvoerbaar en niet uit te leggen, maar moet volgend jaar 700 mln. opleveren. GroenLinks wil deze eigen bijdrage van tafel. De dekking is in onze miljoenennotitie te vinden.

En dan die lange wachtlijsten voor operaties, verpleegtehuizen en thuiszorg. Duizenden mensen staan op een wachtlijst. Dat is toch een welvarende samenleving onwaardig, zo houd ik de minister-president voor? Waarom worden die files niet opgelost?

Een derde ambitie van paars is de zoektocht naar de samenhang van milieu en economie. In de eerste helft van deze kabinetsperiode is daar weinig van terechtgekomen. Het kabinet wil Nederland uit de problemen investeren door te kiezen voor expansieve groei ook in niet-duurzame sectoren en door miljardenuitgaven voor infrastructuur, met als gevolg dat de economie voortdurend energie- en mobiliteitsintensiever wordt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de CO_2-uitstoot fors stijgt – 7% – terwijl een daling met 3% de afspraak was. Houdt het kabinet onverkort vast aan die afspraak? En waaraan wordt die 750 mln. besteed?

Het zou in essentie om een trendbreuk in het beleid moeten gaan. Het rapport van de commissie Klimaatverandering geeft duidelijk aan dat forse ingrepen onontkoombaar zijn. Waarom worden de voorstellen van de commissie-Van der Vaart over het groenen van het fiscaal stelsel niet gewoon uitgevoerd? De groei van de CO_2-uitstoot laat zien dat forse traditionele economische groei aan de ene kant en milieu en leefbaarheid aan de andere kant niet samengaan. De NMP-doelen worden op tal van punten bij lange na niet gehaald. De net uitgebrachte Milieubalans bevestigt dat beeld helaas.

Wat GroenLinks betreft is het dan ook onbegrijpelijk dat het kabinet tientallen miljoenen guldens wil bezuinigen op de uitbreiding van natuurreservaten. De Milieubalans laat er geen twijfel over bestaan dat nog altijd de flora en fauna achteruitgaan. Bezuinigen op zeldzame en kwetsbare natuur is dan een onverdedigbare keuze. Het is de hoogste tijd dat het kabinet kiest voor de uitdaging van groene concurrentie en van investeringen die een selectieve groei bevorderen. Dat vraagt om beleid dat milieuvriendelijke economische activiteiten, zoals duurzaam bouwen, energiebesparing en herstructurering van de landbouw, echt stimuleert. Dan gaan economie en ecologie gelijk op.

In het kersverse mobiliteitspakket van het kabinet worden echte keuzen ontlopen. Het is voor elk wat wils, met per saldo nog altijd groei van de mobiliteit. Dat komt omdat het concept van Nederland distributieland niet echt ter discussie staat. De meest vervuilende vormen van vrachtvervoer trekken aan het langste eind en mogen te hard doorgroeien. Waar blijven de maatregelen die het vervoer over water en spoor echt bevoordelen?

In het personenvervoer ontstaat ook geen trendbreuk met de huidige plannen. Daarom kiest mijn fractie ervoor de verhoging van de benzineaccijns te besteden aan een snellere aanleg van lightrailverbindingen in de Randstad; aan het bevriezen van de openbaarvervoerstarieven en aan het verbeteren van de dienstregeling in de landelijke gebieden.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Dat klinkt sympathiek, 1 mld. benzineaccijns niet teruggeven aan mensen, maar investeren. Heeft de heer Rosenmöller zich gerealiseerd dat die 1 mld. precies hetzelfde bedrag is als het miljard aan lastenverlichting dat het kabinet dit jaar bij elkaar heeft gesprokkeld en dat door investering die 1 mld. aan lastenverlichting teniet wordt gedaan? Heeft de heer Rosenmöller zich vervolgens afgevraagd wat dat betekent voor het behoud van koopkracht en voor het creëren van arbeid aan de onderkant van de arbeidsmarkt? Die werden nu juist

met die 1 mld. lastenverlichting gerealiseerd! Mijn conclusie is dat dit voorstel wel groen is, maar niet links!

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat valt buitengewoon mee, voorzitter. Ook hier zal een keuze gemaakt moeten worden. Ten opzichte van de generieke lastenverlichting halen wij 200 mln. weg. Dat heeft u in onze notitie kunnen lezen. Dat gaat over het niet doorgaan van het verlengen van de tweede schijf. De inkomens worden daardoor vergroot. Ik ben benieuwd wat de opstelling van de fractie van D66 op dat terrein is. En het betreft het niet verhogen van het arbeidskostenforfait.

Bij het vraagstuk van mobiliteit zullen wij een keuze moeten maken. Wij kunnen het ons naar mijn idee niet permitteren om enerzijds een beperkte accijnsverhoging op te leggen en anderzijds daaraan de consequentie te verbinden dat de automobilist die 8000 à 10.000 kilometer rijdt, bevoordeeld wordt. Dat moeten wij niet doen. Voorzover dat in uw optiek of in de optiek van anderen een minder populair verhaal is, wij staan voor dat verhaal, want wij zullen een milieuwinst moeten boeken.

De heer **Wolffensperger** (D66): Maar mijnheer Rosenmöller, het is helemaal geen minder populair verhaal. Ik leg u gewoon een rekensom voor die naar mijn gevoel door de begrotingsstukken loopt. Het kabinet heeft een lastenverlichting van 1 mld. in 1997. Daaruit worden gedekt: behoud van koopkracht en het creëren van banen aan de onderkant. Door 1 mld. benzineaccijns niet terug te sluizen, maakt u die lastenverlichting geheel ongedaan. Die wordt dus nul! Dus weg koopkrachtbehoud en weg creëren van banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Kunt u dat voor uw rekening nemen?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Nee, maar nu begrijp ik iets beter wat de heer Wolffensperger bedoelt.

De heer **Wolffensperger** (D66): Het is toch erg helder.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Hij haalt nu één element uit ons totaalpakket. Natuurlijk heb ik mij gerealiseerd dat het kabinet een lastenverlichting van 1 mld. voorstelt en dat die hier verdwijnt. Als het gaat om uw zorg voor de laagste inkomens, kijkt u dan eens naar het totaal wat wij voorstellen, mijnheer Wolffensperger. Wij zijn voor een ontplooiingskansenforfait van 200 mln. Wij zijn voor uitbreiding van de individuele huursubsidie. Wij zijn ook voor een aantal andere zaken, bijvoorbeeld het aanbrengen van progressie in het huurwaardeforfait, die juist inkomenspolitieke voordelen hebben voor de mensen met de laagste inkomens. De mensen met het allerlaagste inkomen kunnen zich meestal geen auto permitteren.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik kom niet tot een lastenverlichting van 900 mln. en voorzover ik tot lastenverlichting kom, is dat een lastenverlichting die een totaal andere inzet heeft dan de inzet die het kabinet voor zijn lastenverlichting heeft gekozen. Ik deel uw zorg voor het milieu, maar ik zie wel een complicatie bij de beoordeling daarvan. U schiet namelijk een aantal essentiële onderdelen van het kabinetsbeleid gewoon onderuit.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Welke zijn dat dan?

De heer **Wolffensperger** (D66): Behoud van koopkracht en scheppen van banen aan de onderkant.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik ben er stellig van overtuigd dat als u de optelsom van onze wijzigingsvoorstellen de revue laat passeren, de koopkracht aan de onderkant verbetert. Dat is de doelstelling. Waar gaat het hier om met de gezamenlijke voorstellen? Om een groen pakket waarmee men zich solidair opstelt. Drie jaar paars en de optelsom van de begrotingen van paars laten zien dat de inkomensverschillen vergroten en dat het betalen van een forse milieurekening naar de toekomst wordt verschoven. Wij hebben geprobeerd met deze wijzigingsvoorstellen een correctie aan te brengen. Dat willen mij doen met meerdere voorstellen ter ondersteuning van de koopkracht van mensen die zich aan de onderkant bevinden en met een groen pakket aan maatregelen. Daarop zouden wij in dit debat uit moeten komen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik zie uw lijstje goed. Denkt u dat invoering van een ontplooiingskansenforfait – whatever that may be; u licht het toe – van 200 mln. eenzelfde effect zal hebben als koopkrachtbehoud en werkgelegenheidscreatie aan de onderkant?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): U springt nu van het een op het ander.

De heer **Wolffensperger** (D66): Nee, helemaal niet. Ik ben ontzettend helder.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Zodra je mensen een toeslag geeft, zodra zij scholing aanvaarden of vrijwilligerswerk doen – veel mensen doen dat nu al – kwalificeren zij zich daarmee mogelijkerwijs voor het maken van een stap naar de arbeidsmarkt. We spreken dan over langdurig werklozen. Natuurlijk verbeter je daarmee de koopkracht van die mensen. Dat doe je ook als je de individuele huursubsidie met een paar honderd miljoen gulden verhoogt. Ook dan verbeter je de positie van de mensen die daarop zijn aangewezen en dat zijn, zoals u weet, meestal de mensen met de laagste inkomens.

De heer **Wolffensperger** (D66): U heeft mij niet overtuigd.

De **voorzitter**: Mijnheer Rosenmöller, u kunt uw betoog vervolgen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Daarnaast willen wij het reiskostenforfait omzetten in een openbaarvervoersforfait en de auto van de zaak zwaarder belasten.

Voorzitter! Ten slotte kom ik te spreken over het internationaal beleid. Ook voor het internationaal beleid had paars een ambitie. Het buitenlands beleid moest worden herijkt. Mijn fractie had kritiek op de uitwerking: een te sterke nadruk op nationaal eigen belang. Vlak voordat Nederland voorzitter van de Europese Unie wordt, is nu de herijking afgerond. Het voorzitterschap wordt dus de testcase van het nieuwe beleid. Dan ook zal moeten blijken wat er terechtkomt van het voornemen om door betere contacten met omringende landen meer invloed uit te oefenen. Voorlopig lijkt het er eerder op dat landen als Frankrijk meer invloed

uitoefenen op ons, gelet op de aanscherping van het softdrugsbeleid.

Ik weet dat de voorzitter de Europese agenda niet helemaal naar zijn hand kan zetten. Toch wil ik de minister-president met klem verzoeken om te komen tot een doorbraak in het Europese milieubeleid. Zowel bij het invoeren van een energieheffing als bij het bezien van de fiscale kant van het vliegverkeer, wordt vaak gezegd: dat moet in Europees verband. Welnu, grijp deze kans.

Ook de spanningen in de omliggende regio's zullen er tijdens het voorzitterschap niet om liegen. Bijvoorbeeld is er de vraag hoe het na deze gelukkig rustig verlopen verkiezingen verder moet met het broze vredesproces in Bosnië. Wij vinden dat een internationale vredesmacht nog onmisbaar is. Verder denk ik aan de hypergevoelige relaties en ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Hoe precair de situatie daar is, hebben we net weer kunnen zien. Het begint duidelijk te worden dat het Amerikaanse solo-optreden in Irak veeleer problemen veroorzaakt, ook voor de internationale gemeenschap, dan dat het die oplost.

Voorzitter! Tot slot in het kort nog iets over drie kwesties die voor mij het beeld van het afgelopen politieke jaar sterk bepaalden en die hopelijk komend jaar tot een bevredigende afronding komen.

Nog altijd is er een enorme berg achterstallige asielverzoeken die om afhandeling vraagt. De belofte was dat dit vooral uit humanitair oogpunt onaanvaardbare probleem eind dit jaar zou zijn opgelost. Kan de minister-president die toezegging doen?

De tweede kwestie betreft de afronding van de parlementaire enquête naar de opsporingsmethoden, naar mijn smaak een van de voorbeelden van uitstekend parlementair onderzoekswerk dit jaar. De betrokken ministers hebben beloofd om in september de personele consequenties aan de Kamer te doen toekomen. Ik vind het jammer dat dat niet voor deze algemene beschouwingen is gebeurd. Veiligheid en criminaliteit blijven zeker belangrijk, maar ik vraag het kabinet om jongeren en criminaliteit niet te gemakkelijk op één hoop te gooien.

De derde, maar zeker niet minste kwestie is die van de nasleep van de val van Srebrenica. GroenLinks heeft zich van het begin af aan hardgemaakt voor een gedegen internationaal onderzoek. We weten nu dat dat helaas moeilijk ligt. Wel is er een uitgebreide debriefing door Defensie uitgevoerd, maar veel vragen, ook die naar de politieke verantwoordelijkheid, zijn blijven hangen. Daarom vind ik het van het grootste belang voor Nederland en de internationale gemeenschap dat er alsnog een onderzoek komt met een zo groot mogelijke internationale dimensie. Een wetenschappelijk-historische ''publicatie'' door het RIOD die mogelijk vele jaren op zich laat wachten, voldoet in dat opzicht niet aan de eisen.

Voorzitter! Concluderend, stel ik vast dat dit kabinet de kansen die de economische groei biedt, onvoldoende grijpt. Er is dus alle reden om, zoals ik met de GroenLinks-initiatieven heb aangegeven, het regeerakkoord open te breken en om binnen de Europese kaders meer te investeren in mens en milieu. Heeft paars de politieke moed om het debat over de agenda 2000-plus nu al en niet pas na de verkiezingen aan te gaan? Zo niet, dan maken wij ons tot gijzelaars van het te sombere scenario, waarop het regeerakkoord is gebaseerd. Ik zou de minister-president willen voorhouden: stel niet uit tot morgen wat vandaag kan en wat voor een duurzame en solidaire samenleving nodig is.

□

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Nederland heeft uitstekend gepresteerd in Atlanta, zowel op de Olympics als op de Paralympics. De laatste worden terecht ''de triomf van de menselijke geest'' genoemd. De wilskracht en het doorzettingsvermogen van die gehandicapte sporters zijn een voorbeeld voor iedereen.

Sport is goed voor onze samenleving. Het brengt mensen dichter bij elkaar en het versterkt de sociale cohesie. Helaas blijkt dat vooral de jeugd vanaf een jaar of 14 de belangstelling voor sport verliest. Het is daarom goed dat de regering door middel van projecten, zoals ''Jeugd in beweging'' en ''Sport, tolerantie en fair play'' de zogenaamde breedtesport ondersteunt. Daarmee wordt de sport bedoeld die in alle denkbare varianten wordt bedreven, van puur recreatief tot serieuze wedstrijdsport.

Vrijwilligerswerk is een deel van het netwerk van burgerlijk engagement en een belangrijke vorm van sociaal kapitaal. De onbelaste vergoeding voor vrijwilligerswerk zou kunnen worden verhoogd. Hoe kijkt het kabinet daartegenaan?

Versterking van de zelfredzaamheid van de jeugd is een belangrijk doel. Het ontbreekt jongeren nog te veel aan mogelijkheden om zich te bewijzen. Meer werk en werkervaringsplaatsen zijn misschien wel het beste jeugdbeleid. Volgens het rapport van het Sociaal en cultureel planbureau is de oververtegenwoordiging van jongeren onder werklozen gelukkig grotendeels verdwenen.

Ons land had in de jaren zestig een uitstekende positie. Die positie is gedurende zeventien jaar afgekalfd. Op de ranglijst van welvarende OESO-landen is Nederland van de negende plaats in 1970 gezakt naar de veertiende plaats nu. Langzaam maar zeker herstellen wij ons weer. Het door senator Wöltgens opgeroepen beeld van een Nederland dat moet zwoegen onder een hardvochtig neoliberaal juk, berust op hersenspinsels. Wij kennen nu een stabiele macro-economische omgeving met een lage rente, een lage inflatie en een dalend schatkisttekort. De doelstelling om in deze kabinetsperiode de werkgelegenheid met 350.000 banen te laten groeien, is al na drie jaar bereikt. In 1994 en 1995 is het aantal WAO'ers voor het eerst in 25 jaar met in totaal 60.000 personen afgenomen.

Ook over de begroting 1997 niets dan goeds. Er komt 1 mld. voor lastenverlichting beschikbaar. Het EMU-tekort daalt naar 2,2%. De staatsschuldquote daalt met 2,5%. Het arbeidskostenforfait gaat omhoog. Het tarief van het huurwaardeforfait gaat omlaag. De koopkracht blijft op peil. Dat zijn prestaties van formaat, waar het kabinet en in het bijzonder minister Zalm een royaal compliment voor verdienen. Eindelijk een minister van Financiën, die ons niet met cijfers terroriseert, maar die ons van de terreur van de cijfers verlost.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! De reden waarom de terecht geprezen minister van Financiën dat kan doen, de reden waarom hij iets zorgvuldiger met het proces kan

omgaan en waarom hij elke drie maanden iets minder amechtig de kas opmaakt, is dat de vorige minister van Financiën orde op zaken heeft gesteld. Ik betrek hem er dus ook maar bij. De warmte van de heer Bolkestein richting de heer Zalm is riskant. Die is heel riskant, je hebt gerookte zalm voordat je het weet!

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij zijn ruimhartig.

Minister **Kok**: Voorzitter! Ik stel voor dat wij nu de ''wave'' aanvangen met elkaar.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Met deze begroting heeft Nederland een goede uitgangspositie voor toetreding tot de muntunie. Dat is van groot belang, want het gevaar van een versoepelde toepassing van de criteria is groot. Wij zijn van mening dat de regering desnoods moet aansturen op uitstel van de EMU. Nederland mag zijn gulden niet opofferen aan een zwakkere munteenheid. Er is evenwel geen reden voor zelfgenoegzaamheid. De heer Heerma heeft daarop vandaag ook gewezen.

De heer **Janmaat** (CD): U zegt dat de normen niet versoepeld mogen worden. De staatsschuldquote is weliswaar wat gezakt maar haalt natuurlijk verre niet de 60% die nu een van de normen is. Vindt u dat die norm maar moet worden verlaten of houdt u daaraan vast?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik zou willen verwijzen naar het Verdrag van Maastricht, waarin staat dat met betrekking tot de staatsschuldquote er een afdoende beweging moet zijn in de richting van 60%. Het is dus niet zo streng geformuleerd als de heer Janmaat doet voorkomen. Ik ben het natuurlijk geheel en al met iedereen die dat zou willen opmerken eens, dat de staatsschuld nog veel te hoog is en dat die zo snel mogelijk omlaag moet naar 60%. Ik denk wel dat Nederland zich met de cijfers van de minister van Financiën royaal kwalificeert voor intreding in de muntunie.

De heer **Janmaat** (CD): Dan is uw houding ten opzichte van een paar jaar geleden dus sterk versoepeld?

De heer **Bolkestein** (VVD): Neen, ik moet dat tegenspreken. Als ik het heb over een versoepeling van de criteria dan denk ik bijvoorbeeld aan Frankrijk waar de regering een overeenkomst heeft gesloten met France Télécom om een eenmalig voordeel binnen te halen om op die wijze onder de lat te komen. Dat is natuurlijk niet waarop wij zitten te wachten. Wij hebben niets aan eenmalige voordelen. Wij moeten het hebben van een ontwikkeling op de lange termijn.

De heer **Janmaat** (CD): Ik vraag dat zo nadrukkelijk, omdat er natuurlijk voor Nederland grote onzekerheden zitten aan dat Europa.

De **voorzitter**: U heeft geen termijn op dit moment. Dus u kunt een interruptie plegen of een vraag stellen, maar geen beschouwing houden.

De heer **Janmaat** (CD): De conclusie blijft toch dat in ieder geval de heer Bolkestein en mogelijk de VVD er toch wat onzekerder over geworden is en die normen wat gemakkelijker bespreekt.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik moet dat tegenspreken. Ik herhaal mijn laatste zin: Nederland mag zijn gulden niet opofferen voor een zwakkere munt.

Voorzitter! Nederland is terug in de Europese middenmoot, maar niet meer dan dat. Wij slepen nog steeds een zware erfenis met ons mee. Een hoge staatsschuld, een lage arbeidsparticipatie en een beroep op de WAO dat twee keer zo hoog is als elders.

De heer **Marijnissen** (SP): Heb ik u recentelijk goed begrepen dat u een pleitbezorger bent voor een debat hier in de Kamer wanneer wij zouden toetreden tot de EMU, zodat de Kamer zich er ook over kan uitspreken?

De heer **Bolkestein** (VVD): Zeker.

De heer **Marijnissen** (SP): Die mening bent u nog steeds toegedaan?

De heer **Bolkestein** (VVD): Zeker. Misschien ter toelichting daarop het volgende. De Bundestag en de Bundesrat zullen een debat voeren over de intreding in de muntunie. De Franse minister-president Alain Juppé heeft in een interview met Le Figaro van december vorig jaar gezegd dat als de Duitsers een debat hebben, de Fransen ook een debat willen. Welnu, mijn fractie vindt dat als de Duitsers en de Fransen gaan debatteren, wij dat ook kunnen doen.

Zoals gezegd, slepen wij nog steeds een zware erfenis met ons mee. Ik had het daarbij onder andere over de arbeidsparticipatie. In volledige arbeidsjaren gerekend is onze arbeidsparticipatie iets boven de 50%. In 1970 was dat nog 60%. In Duitsland is het nu 57%. Minister Melkert heeft daarom gelijk, als hij zegt dat de toegang tot de sociale zekerheid verder moet worden beperkt.

Een werkgelegenheidsgroei van zo'n 100.000 reguliere banen per jaar handhaven, dat moet het komende decennium onze ambitie zijn. Dat zal een economische groei van 2,5 à 3% vergen. De hoofdcomponenten van zo'n groeibeleid zijn: lastenverlichting, flexibilisering van de markten voor productiefactoren en meer investeringen in fysieke en kennisinfrastructuur. De VVD wil een samenleving met kwaliteit. Die kwaliteit vereist forse investeringen. Daarvoor is een flinke en duurzame economische groei nodig. Gelukkig erkent de regering dat ook.

Basisvoorwaarden voor onze mainports zijn: voldoende ruimte, excellente kennis en goede verbindingen. Onorthodoxe oplossingen, bijvoorbeeld ondergronds of in het water, mogen niet worden geschuwd. Daarmee is het bereikbaarheidsprobleem natuurlijk nog niet opgelost. Eindeloos voortbouwen aan nieuwe wegen is onmogelijk. Het vorige kabinet bedacht het kwartje van Kok, maar toch bleven de files groeien. Dit kabinet is op de goede weg met een plan dat de mobiliteit met een samenhangend pakket maatregelen beheersbaar probeert te maken.

Het hardnekkige probleem van de onderuitputting moet worden opgelost. Een deel van dit probleem wordt overigens door de stroperige besluitvorming veroorzaakt. Mijn fractie bepleit al jaren dat grote infrastructurele projecten op basis van een eenbesluitregeling worden uitgevoerd. Komt daar nog wat van?

Al eerder stemde mijn fractie met rekeningrijden in. Voorts hebben wij altijd voor een variabilisatie van de autokosten gepleit. Maar volgens het regeerakkoord kan een eventuele accijnsverhoging, dus ook die van

juli 1977, alleen plaatshebben als de ontwikkelingen in de buurlanden die toelaten. Mijn fractie kan verder alleen instemmen met de accijnsverhoging als de regering uitdrukkelijk toezegt haar voor 100% te compenseren.

Ten slotte op dit punt nog dit. Wij praten nu zo'n twintig jaar over de oost-westbaan van het vliegveld Beek. Wordt het niet tijd voor een beslissing? Gedeputeerde staten van Limburg zijn unaniem voor. Moet de Randstad het nu echt beter weten?

Onze telecommunicatie-infrastructuur, ook wel ''de elektronische snelweg'' genoemd, moet worden aangepast aan de eisen van deze tijd.

De heer **Verkerk** (AOV): Ik wil even terugkomen op de belasting op autorijden en kilometers. Ik meen te hebben gelezen dat mevrouw Jorritsma erover denkt om in de toekomst alleen het autorijden te belasten en niet het autobezit. Wat vindt de fractievoorzitter van de VVD daarvan?

De heer **Bolkestein** (VVD): Die variabilisatie van de autokosten wordt sinds 1982 verdedigd door mijn partij. Mevrouw Jorritsma heeft dat ook gedaan. Dat betekent dat wie weinig rijdt daar voordeel bij heeft en wie veel rijdt de prijs daarvoor moet betalen. Dat blijkt ook uit het regeringsvoornemen om de accijns te verhogen en de motorrijtuigenbelasting te verlagen. Ik zeg tegen het kabinet dat het ook over de hele breedte moet gebeuren, dus ook voor het zware wegverkeer. Dat is heel ingewikkeld, maar het kabinet moet het wel doen.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik hoor nog de nagalm van de randstedelijke arrogantie door de zaal gaan.

De heer **Bolkestein** (VVD): Waar heb ik die term eerder gehoord?

De heer **Wallage** (PvdA): U weet daar veel van. Is nu de redenering dat men in Limburg zelf moet beslissen of er 's nachts wordt gevlogen? Vindt u dan ook dat men eigenlijk in Brabant zelf moet beslissen of er 's nachts wordt gevlogen op Welschap? Is dat uw opvatting?

De heer **Bolkestein** (VVD): Mijnheer Wallage, u en ik wonen niet in Limburg en hebben geen last van wat er op vliegveld Beek of vliegveld Maastricht-Aken gebeurt. Als de mensen daar, hun gekozen volksvertegenwoordigers en de gedeputeerden vinden dat dat kan gebeuren, waarom zouden u en ik dat dan tegenhouden?

De heer **Wallage** (PvdA): Bijvoorbeeld omdat wij een wet hebben gemaakt die de geluidsnormen voor de nacht regelt. Kennelijk was daar enige aanleiding toe. U hebt echter mijn vraag niet beantwoord. Vindt u principieel dat als er 's nachts wordt gevlogen op een regionaal vliegveld, de provincie in die regio daarover moet beslissen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij hebben een wet en die wet is er natuurlijk niet voor niets, maar ik vind dat de provincie het in dit geval mag uitmaken, omdat de effecten van de vliegbewegingen worden gevoeld in de provincie en niet hier.

De heer **Wallage** (PvdA): Als er straks 's nachts op Welschap bij Eindhoven gevlogen wordt of gevlogen zou moeten worden, vindt u dan dat dat besluit door de provincie Noord-Brabant moet worden genomen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Als de effecten lokaal zijn, vind ik dat de provincie dat mag uitmaken.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat betekent dat u de nachtnorm niet als een nationale norm beschouwt en dat de vraag hoe een regionaal vliegveld wordt gebruikt, regionaal moet worden afgedaan.

De heer **Bolkestein** (VVD): Er is natuurlijk best iets te zeggen voor een nachtnorm, ook al weet ik niet precies hoe zo'n ding eruitziet, maar zij moet natuurlijk met verstand en beleid worden toegepast. In dit geval vind ik het onzin om na twintig jaar de uitbreiding van dat vliegveld nog steeds tegen te houden, terwijl de mensen daar die uitbreiding nodig hebben, ernaar verlangen en erom vragen. Ik herinner eraan dat mijn partij de grootste partij is in de gemeente Beek. Ik vind dit dus werkelijk onzin.

De heer **Wallage** (PvdA): Wij zijn niet bezig met de volgende gemeenteraadsverkiezingen in Beek, maar met de vraag of wij voor de langere termijn in dit land 's nachts vliegen op regionale luchthavens al of niet iets vinden van de regionale besturen. Wat u in Beek vindt, kunt u immers moeilijk anders behandelen in Noord-Brabant, bij vliegveld Twenthe of bij vliegveld Eelde. Dat was mijn punt en dat is in het debat van grote principiële betekenis, want dit betekent kennelijk dat de VVD-fractie ervan afstapt dat het handhaven van milieunormen – de nachtnorm is een belangrijke milieunorm – eigenlijk landelijk bij wet moet zijn geregeld en vindt dat dat in feite decentraal moet gebeuren.

De heer **Bolkestein** (VVD): Als de effecten lokaal zijn, moeten wij de lokale mening zeer duidelijk in acht nemen. Die wetten moeten wij met verstand toepassen. Wij moeten niet als een soort procrustesbed hier knippen en daar rekken. Het gaat om de lokale economie en daar moeten wij begrip voor hebben.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat betekent dus dat u vindt dat ook het mestoverschot en de uitstoot van ammoniak lokaal moeten worden afgedaan, omdat ook die lokaal van aard zijn en trouwens ook alleen maar lokaal te ruiken zijn.

De heer **Bolkestein** (VVD): Als het een zuiver lokaal probleem zou zijn en als andere provincies daar niets mee te maken zouden hebben – quod non – zou daar misschien iets voor te zeggen zijn.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat betekent dat er ook geen landelijke normen nodig zijn voor de hoeveelheid gif die in de bodem wordt geaccepteerd, want ook die werkt alleen lokaal uit: een eind verderop heeft men er geen last van.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat ben ik bepaald niet met u eens. Het geluid van de vliegtuigen vervliegt, maar dat gif blijft in de grond.

De heer **Heerma** (CDA): Mag ik de heer Wallage een vraag stellen?

De **voorzitter**: Alleen als er een nieuw element aan deze discussie wordt toegevoegd. Wij hoeven elkaar niet te herhalen.

De heer **Heerma** (CDA): Gelet op het

voorafgaande heb ik een vraag aan de heer Wallage. Wij zijn nu met een debat bezig dat ik graag wil voeren na ommekomst van de beslissing van het kabinet. Wat is naar het oordeel van de heer Wallage een geschikt moment om dat debat hier te hebben?

De **voorzitter**: Nee, u kunt die vraag nu niet stellen. Dat had u dan zojuist moeten doen. De heer Bolkestein kan zijn betoog vervolgen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Onze telecommunicatie-infrastructuur, ook wel de elektronische snelweg genoemd, moet worden aangepast aan de eisen van deze tijd. In december 1994 heeft de regering het Nationaal actieplan elektronische snelwegen gepresenteerd. Ons bereiken signalen dat dit plan de marktpartijen tot nu toe vooral tot discussies en niet tot daden heeft aangezet. Ik vraag het kabinet hoe het daar nu mee staat.

Ik kom toe aan de kennis-infrastructuur. Er wordt hard gewerkt aan verbetering van de aansluiting van het middelbaar beroepsonderwijs op de arbeidsmarkt. De vorming van regionale opleidingscentra verloopt beter dan verwacht. Dat is verheugend, want zonder beroepskwalificatie is er weinig perspectief op een betaalde baan.

Mijn fractie maakt zich evenwel zorgen over de financiële positie van de beroepsonderwijs- en volwasseneneducatiesector. In het voorjaar lekte een rapport uit, waaruit het failliet van deze sector zou blijken. Wij willen niet dat instellingen gedwongen worden ter wille van de financiering van de huisvesting te bezuinigen op het aantal lessen of het toch al niet ruime budget voor inventaris. Ik vraag aan het kabinet of men het hiermee eens is.

Bij de algemene beschouwingen van vorig jaar heb ik gepleit voor een selectie van studenten voor de universiteit op basis van hun eindexamencijfers, aangevuld met een motiveringsgesprek. Het huidige systeem is een tombola. Geen enkel ander land doet het zoals wij. Wie wil studeren aan een conservatorium of aan een hogere politieschool wordt toch ook geselecteerd? Het is gemakkelijker te aanvaarden dat anderen nog beter waren dan dat je het verkeerde lotnummer had. De gewogen loting heeft dan ook haar langste tijd gehad. Minister Ritzen heeft een commissie benoemd die voor 1 maart 1997 advies moet uitbrengen. Waarom dit zo lang moet duren, is mijn fractie een raadsel. De VVD verwacht van deze minister dat hij de gewogen loting zonder dralen afschaft.

Zonder kennis geen wetenschap, zonder wetenschap geen onderzoek en zonder onderzoek geen vooruitgang. Het hoger beroepsonderwijs moet zorgen voor mensen die de laatste ontwikkelingen op hun vakgebied kunnen toepassen. In een universitaire opleiding worden onderwijs en onderzoek samengebracht. De band tussen fundamenteel en toegepast onderzoek is onontbeerlijk. Nederland is echter niet in staat op elk wetenschapsgebied een bijdrage te leveren. Er moet een keuze worden gemaakt en wel – zo zou ik willen suggereren – naar de volgende vier maatstaven. 1. Welk onderzoek is in het belang van Nederland zelf? 2. Op welk gebied spelen wij nu al een voorname rol? 3. Op elk gebied spelen wij juist een zeer bescheiden rol? 4. Wat kunnen wij beter aan anderen overlaten? Ik vraag de regering om de Kamer een dergelijke analyse te verschaffen, naar analogie van de technologie-landkaart van Nederland die onlangs is verschenen.

Onlangs is het rapport van de commissie-Ververs over de media gepubliceerd. Dat bevat waardevolle elementen. Wij vinden echter dat de centrale omroeporganisatie – in het rapport de SON genoemd – in dit rapport te weinig bevoegdheden krijgt. Haar positie zouden wij op vier punten willen versterken. 1. Zij moet de enige zendmachtiging krijgen. 2. Zij moet de geldstroom van het Rijk beheren. 3. Zij moet de in het rapport omschreven omroep-architectuur, die door de programmaraad zal worden voorgesteld, goedkeuren. 4. Zij moet natuurlijk zijn samengesteld uit onafhankelijke personen. In die constellatie is er één zaak die de SON niet moet doen en dat is het maken van programma's. Dat moet aan een soort van NPS worden overgelaten. De SON past ook geen inhoudelijk oordeel over programma's van omroeporganisaties. Ik vraag aan het kabinet of het mijn visie deelt.

Ik kom bij een woord over de pensioenen. De VVD wil de AOW als basispensioen instandhouden. Daarvoor is het noodzakelijk de AOW welvaartsvast te doen zijn en dus te koppelen aan de regelingslonen. Om de financiering van de AOW te garanderen, moet er in de eerste plaats voldoende economische groei zijn. In de tweede plaats is een vergroting van de arbeidsdeelname van ouderen van belang. Geleidelijke afschaffing van het huidige beroep op vervroegde uittredingsmogelijkheden, de VUT, is dan ook nodig. Zolang dat niet is verwerkelijkt, zal ook een wettelijke verhoging van de pensioenleeftijd niet effectief zijn. Wij zijn overigens wel verheugd over het kabinetsvoornemen om nu reeds te onderzoeken of het AOW-pensioen op latere leeftijd kan ingaan, als de AOW-gerechtigde dat wil. Wij volgen dus op dit moment, zij het onder voorwaarden, het kabinetsvoorstel om de AOW-premie te maximeren en de verdere financiering uit de algemene middelen te doen plaats hebben. Omdat de AOW-premie wettelijk wordt gemaximeerd, willen wij de verzekering van het kabinet dat de benodigde rijksbijdragen door vermindering van de rentelasten worden gefinancierd. Een en ander mag dus niet leiden tot een nivellerende verhoging van de belastingen.

De heer **Leerkes** (Unie 55+): U zegt dat de AOW een beetje afhangt van de economische ontwikkelingen. Die ontwikkelingen kennen wij: Jantje huilt, Jantje lacht. Ik vind het griezelig om te zeggen dat de voorzieningen voor de ouderen afhankelijk zullen zijn van de economische ontwikkelingen. Wat vindt u daarvan?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wellicht heb ik mij onvoldoende accuraat uitgedrukt. Ik ben begonnen te zeggen dat mijn fractie vasthoudt aan een welvaartsvaste AOW, gekoppeld aan de regelingslonen. Dat veroorzaakt financieringsproblemen, niet nu maar in de toekomst. Om die te lijf te kunnen, moet men in de eerste plaats zorgen voor een goede economische groei. Maar, mijnheer Leerkes, maakt u zich niet ongerust. Het tekort wordt volgens het regeringsvoorstel bijgeplust uit de algemene kas en dat is dus de garantie die u zoekt.

De heer **Leerkes** (Unie 55+): Waarvan akte. Dank u wel.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Voorzitter! Ik kan een heel eind met de heer Bolkestein meegaan, zeker wat betreft de koppeling aan de regelingslonen. Waarover ik mijn twijfels heb, is het volgende. Hij heeft gezegd: ik kan met het kabinetsplan meegaan, dus aanvulling uit de algemene middelen als dat nodig is. Dit houdt toch in dat ook AOW-gerechtigden meebetalen aan hun AOW? Ik had sterk de indruk dat de VVD daar altijd tegen is geweest.

De heer **Bolkestein** (VVD): Als de aanvulling wordt bekostigd uit de algemene kas wordt dat natuurlijk via de belastingen versleuteld. Maar, zo luidt mijn volgende zin, het heffen van een AOW-premie over de hogere pensioenuitkeringen wijzen wij af. Dus dat plan van ik geloof PvdA en D66 valt bij ons niet in goede aarde.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Bij ons ook niet, maar overeind blijft dat als het uit de algemene middelen komt, men zelf meebetaalt. Zou u niet een iets creatievere oplossing kunnen voorstaan, namelijk het verbreden van de heffingsgrondslag?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik wacht graag een nadere omschrijving van dat voorstel af. Op dit ogenblik vinden wij dat het kabinet een zinnig voorstel heeft gedaan. Onder de voorwaarden die ik heb genoemd, kunnen wij ons daarmee verenigen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): U houdt een pleidooi voor een welvaartsvaste AOW. De AOW is op dit moment niet welvaartsvast. Dat is geen vanzelfsprekendheid. Vindt u dat het een vanzelfsprekendheid moet worden?

De heer **Bolkestein** (VVD): In de toekomst wel.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): En wanneer is die toekomst?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wanneer het plan van het kabinet in werking treedt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat is per ommegaande.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat weet ik niet, want het moet allemaal nog worden omgezet in wetgeving en dat duurt lang, zoals u weet.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): De plannen van het kabinet met betrekking tot de AOW, de bevriezing van de premie en de aanvulling via de algemene middelen treden in 1997 in werking.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik zeg u dat ik mij daarmee kan verenigen en dus ook met die welvaartsvastheid.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dit betekent dat in de optiek van de VVD vanaf 1997 sprake is van een welvaartsvaste, vanzelfsprekend aan de lonen geïndexeerde AOW.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik conformeer mij aan het voorstel van het kabinet.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Mijn tweede vraag is: waarom heeft u op dit terrein zoveel zorg over nivellering? U zei: het mag niet nivellerend werken. Waarom niet?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij houden niet van nivellering!

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Er zijn er een paar in de Kamer die doen alsof zij het voor eerst horen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dit is toch geen nieuws voor u?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Nee, voor mij niet, maar voor een aantal anderen in de zaal volgens mij wel. Maar dat, terwijl u een uur geleden meedeed in een debat dat ging over heel forse denivellering. Met alle luchtigheid, grappen en grollen die bij zo'n debat mogelijk moeten zijn: het gaat hierbij in essentie om een heel heldere, politieke keuze voor de bovenkant en niet voor de onderkant. Waarom zit u altijd als een bok op de haverkist als het gaat om een mogelijke verkleining van de inkomensverschillen, terwijl er miljarden worden uitgetrokken voor een vergroting van de inkomensverschillen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Uit de documenten die het kabinet heeft verstrekt, kan ik een nivellerende noch een denivellerende neiging opmaken.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat klopt, maar dan had u het ook niet hoeven te zeggen. Het is zo raar dat u hier en buiten de Kamer voortdurend pleidooien houdt die leiden tot het vergroten van de inkomensverschillen. Dat geldt temeer als u ook nog voor een onderklasse waarschuwt.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik zou mijn bijdrage aan dit onderdeel van het debat willen beëindigen met de opmerking dat wij de verschuiving van de collectieve pensioenregelingen naar meer individuele arrangementen toejuichen, maar ook daar geldt voor ons de voorwaarde dat voor die individuele pensioenvoorzieningen bijvoorbeeld in de vorm van lijfrente de fiscale faciliteiten toereikend blijven.

Voorzitter! Ik kom over de ouderen te spreken. De ouderen willen steeds meer de regie over hun eigen leven. Zelf verantwoordelijkheid dragen en als het enigszins mogelijk is niet afhankelijk zijn van derden. Zo is men ook meer dan vroeger bereid in de eigen derde levensfase te investeren. Ouderen kunnen steeds beter een bij hun draagkracht en levensstijl passend bestaan organiseren om de ongemakken van de oude dag het hoofd te bieden. Dat is natuurlijk wel moeilijk voor ouderen die door ziekte of een handicap niet meer zelfstandig kunnen wonen. Er is dan slechts een beperkte invloed op de eigen toestand. Op die beperkte zelfstandigheid wordt dan vervolgens inbreuk gedaan door het gebrek aan privacy in de verpleeghuizen, en dat is voor ons een punt van zorg. De lopende modernisering van de ouderenzorg biedt in vergaande mate een aanpak toegesneden op de individuele ouderen. Wat mijn fractie van belang vindt is de scheiding van wonen en zorg, dat vanuit een oogpunt van de verdeling van verantwoordelijkheden tussen de overheid en het individu. Dat zal ook bijdragen aan een transparant stelsel van wooncomfort op maat en zorg op maat. Natuurlijk moet die operatie wel budgettair neutraal gebeuren. In de toekomst moet wel naar die scheiding worden toegewerkt.

De heer **Heerma** (CDA): Ik wil nog een vraag stellen over de positie van ouderen en pensioenen. Als ik de Miljoenennota goed lees, is een van de motieven van het kabinet om met

nadere voorstellen terzake van de aanvullende pensioenen te komen dat het te royaal is. Het moet versoberen. Is dat ook de opvatting van de VVD-fractie?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik ben net gezegd dat mijn fractie van mening is dat de huidige facilitering of faciliëring – ik weet nooit wat de spelling is; niemand weet meer hoe er gespeld moet worden, ik krijg steeds meer brieven gericht aan de heer Bolkenstein...

De heer **Heerma** (CDA): Ik heb er al jaren last van: Heerma of Herema. Je leert ermee leven.

De heer **Wolffensperger** (D66): U mag blij zijn dat u geen ''Wolffensperger'' heet!

De heer **Bolkestein** (VVD): Daar staat die n al.

Voorzitter! De vraag van de heer Heerma betreft een belangrijk onderwerp. Wij vinden dat wij overeenstemmen met het kabinetsbeleid met betrekking tot de decollectivisering boven een bepaalde grens. De mensen kunnen het inrichten zoals zij het zelf willen. Dat is een stap vooruit naar de emancipatie van de samenleving. De fiscale facilitering moet blijven zoals ze is. Die mag niet verslechteren.

De heer **Heerma** (CDA): In de Miljoenennota wordt het motief genoemd: een versobering van de aanvullende pensioenen. Dat wijst u af?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij zijn voor soberheid. Wij willen er goed over nadenken. Ik wil het eerst precies uitgespeld hebben. Ik kan daarover thans geen uitspraak doen.

De heer **Heerma** (CDA): Ik constateer dat wij het antwoord van de VVD over de versobering van de aanvullende pensioenen tegoed houden.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik kom daarop terug.

De heer **Verkerk** (AOV): Ik ben erg blij dat de heer Bolkestein zoveel woorden aan de ouderen besteedt.

De **voorzitter**: Wilt u de interruptie plaatsen? Uw vreugdekreten kunt u in uw interventie uiten.

De heer **Verkerk** (AOV): Gelachen mag er wel worden?

Hoe wil de heer Bolkestein de privacy in de verpleeghuizen realiseren zonder extra budget?

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat is buitengewoon moeilijk op te lossen. Iedereen weet dat er in een verpleeghuis soms heel moeilijke situaties zijn. Het is niet eenvoudig om dat te veranderen. Dat kost veel geld. Daar gaat al veel geld naartoe, maar misschien moet het nog meer zijn. Feit blijft dat het eigenlijk heel beschamend is wanneer in een verpleeghuis vier of acht mensen in één vertrek verblijven.

De heer **Verkerk** (AOV): Of kan er elders uit de gezondheidszorg dankzij efficiency wat gehaald worden?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik wacht het antwoord van het kabinet daarop af.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): De heer Bolkestein heeft gezegd dat veel ouderen meer dan voorheen in staat zijn om in hun zorgen te voorzien, om het zo maar uit te drukken. Dat is niet zo. Zowel bisschop Muskens als de FNV en de ouderenbonden constateren namelijk nog steeds een toenemende armoede onder ouderen. Wat de heer Bolkestein zegt, is hooguit op de lange termijn te verwezenlijken. Is de VVD-fractie evenwel bereid om voor de totale ouderenzorg iets meer uit te trekken?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij zijn op dit ogenblik niet bereid om hiervoor meer uit te geven dan het kabinet voorstelt. Overal in de samenleving is er sprake van behoeften. Wij hebben echter ook andere overwegingen in acht te nemen. Ik noem het financieringstekort en de overheidsschuld. Ik voel dus niet de vrijheid om meer voor te stellen dan het kabinet nu doet. Het spijt mij, maar ik moet ook letten op de andere overwegingen waarop ik heb gedoeld. Hoe graag ik u en de mensen die het aangaat ter wille wil zijn, op dit ogenblik kan dat niet.

Voorzitter! Voor het eerst sinds vier jaar zal Nederland volgend jaar minder dan een half miljoen werklozen kennen. Ook het aantal langdurige werklozen neemt weliswaar af, maar is nog steeds hoger dan in 1992. Het kabinet moet dus fors blijven inzetten op het tegengaan van een maatschappelijke onderklasse. Nieuwe banen dienen vooral in de markt te ontstaan. Het is de vraag of de verschillende Melkertregelingen wel zo'n succes zullen blijken te zijn. Ik wijs in dat verband op de gepeperde kritiek van de Rekenkamer op de zogeheten Melkert-2-banen. In dat rapport vielen de harde woorden ''onzorgvuldig, onordelijk en oncontroleerbaar''. Mijn fractie is benieuwd naar het komende rapport van de Rekenkamer over gesubsidieerde arbeid. Na die evaluatie zullen wij ons definitieve oordeel vellen.

Toch wijd ik daar nu reeds enkele woorden aan. Extra werkgelegenheid in de collectieve sector voor laag productieve, langdurig werklozen kan een middel zijn om inactieven een kans te geven. Ik ben het wat dit betreft eens met collega Wallage. Maar het middel mag het doel niet voorbijschieten. Het mag niet zo zijn dat reguliere banen worden weggesaneerd om te worden vervangen door Melkertkrachten. Extra hulpkrachten in de verzorging zijn prima, maar niet ten koste van regulier verplegend personeel. Is het toeval, zo vraag ik het kabinet, dat de zorgsector onlangs te kennen heeft gegeven geen behoefte meer te hebben aan Melkertkrachten? Kortom, wij moeten waken voor verdere verdringing, concurrentievervalsing en bureaucratie.

Het regeerakkoord vermeldt dat de onderste loonschalen in CAO's niet algemeen verbindend zullen worden verklaard. Minister Melkert doet dat toch, maar wel op voorwaarde dat de loonruimte tussen de onderste loonschaal en het minimumloon wordt opgevuld. Mijn partij is bereid te wachten om te zien hoeveel werknemers er in die loonruimte aangesteld worden. Nu blijkt dat slechts in twee van de vijftien bedrijfstak-CAO's noemenswaardig gebruik wordt gemaakt van die lage loonschalen. Waarom is dat?

Terzake van de bestuurlijke organisatie heeft het kabinet een commissie benoemd met als taak het verzinnen van ''een bestuurlijke list''. Naar ons oordeel behoort het doorhakken van knopen tot de politieke verantwoordelijkheid van het kabinet. Wij staan niet te juichen als commissies worden gebruikt om lastige vraagstukken te parkeren. Mede om die reden heeft mijn fractie behoefte aan een voorschot op de

discussie. Ik vat het samen in zeven punten.

1. De financiële injectie die de grote steden krijgen via het grotestedenbeleid en de herziening van de Financiële-verhoudingswet komt tegemoet aan een van de door de commissie-Montijn gesignaleerde knelpunten.

2. Waar sprake is van ruimtenood kunnen grenscorrecties of beperkte vormen van gemeentelijke herindeling worden overwogen.

3. Ook in de toekomst is er zeker geen verbod op gemeentelijke samenwerkingsvormen.

4. De bestaande provincies dienen naast een faciliërende en toezichthoudende taak ook een regisserende en conflictbeslechtende taak te vervullen.

5. Mede in dit opzicht kan ook worden gedacht aan verdere decentralisatie van rijkstaken naar provincies en gemeenten.

6. Er zal op randstedelijk niveau meer bestuurlijke afstemming moeten komen.

7. Een belangrijk deel van de problematiek schuilt in overregulering en stroperigheid.

De heer **Wolffensperger** (D66): Mag ik uit uw opsomming begrijpen dat daarin een onderdeel is dat u de bestaande provincies weliswaar anders wilt optuigen, maar toch in hun huidige geografische vorm in stand wenst te houden? Ik begrijp dat uit de opsomming die u net gaf. Zo ja, is dat dan niet een geweldige belemmering en verstarring in het denken over de toekomstige bestuurlijke organisatie van Nederland?

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij staan open voor een discussie over dit onderwerp. Evenals de collega's en het kabinet weet ik hoe moeilijk dit in het verleden is geweest. Wij geven hier een voorzet voor de discussie en wij laten u weten hoe wij er op dit ogenblik tegen aankijken. Ik lees nu even een zin voor die verderop in mijn voorbereide tekst staat: In afwachting van het rapport van de commissie-Andriessen zullen wij ons eindoordeel over de regio Rotterdam opschorten. Ik heb dus eerst de algemene benadering geschetst die wij in dit probleem kiezen voor alle zeven BON-gebieden. De commissie-Andriessen houdt zich uitsluitend met de regio Rotterdam bezig. Ik zeg dat wij ons eindoordeel over die regio opschorten, onverlet latend onze algemene benadering voor al die zeven BON-gebieden.

De heer **Wolffensperger** (D66): Mijn vraag is louter een vraag om informatie. In uw algemene benadering sprak u zo nadrukkelijk over ''de bestaande provincies''.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik zet Rotterdam nogmaals tussen haken, maar in principe gaan wij uit van de bestaande provincies.

De heer **Wolffensperger** (D66): Dus een verandering van de geografische structuur van provincies sluit u vooralsnog uit? Ik hoor daarbij uw kanttekening over Rotterdam.

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij sluiten het niet uit. Wij geven onze algemene benadering. Ik benadruk graag dat wij met elkaar tot een besluit moeten komen. Dan wordt het een proces van geven en nemen. Onze benadering is dat wij een accent leggen op de provincies. Dit zijn allemaal vragen over het middenbestuur. Wij hebben in Nederland een middenbestuur en dat heet ''de provincie''.

De heer **Wolffensperger** (D66): In uw stelling ligt de nadruk dus op ''provincies'' en niet op ''bestaande provincies in geografische zin''?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ja.

De heer **Wallage** (PvdA): Het is natuurlijk het volste recht van collega Bolkestein om piketpalen te slaan of signalen af te geven. Omdat wij er met z'n drieën inderdaad niet uit zijn gekomen en omdat het gaat om de cruciale vraag hoe je rond de grote steden de bestuurlijke problemen echt in samenhang kunt oplossen, betrek ik het vooral op de laatste zin van zijn opmerkingen, namelijk dat het geen zin heeft dat de commissie onder leiding van Frans Andriessen haar werk doet als de VVD op voorhand de conclusies van die commissie als het ware binnen de piketpalen zet. Mag ik aannemen dat het echt een open gesprek wordt?

De heer **Bolkestein** (VVD): Deze zeven punten die ik heb voorgelezen, heb ik ook ter kennis gebracht van de commissie-Andriessen. Ik zie niet in waarom ik onze algemene benadering, die wij ter kennis hebben gebracht van die commissie, niet in deze Kamer naar voren zou brengen. Ik herhaal graag dat wij openstaan voor argumenten. Wij beseffen natuurlijk dat er een meerderheid voor wat dan ook moet ontstaan. Wel benadruk ik dat reorganisaties niet alleen financieel maar ook emotioneel duur zijn en dat men als het ware een tastbaar voordeel binnen handbereik moet hebben om tot een reorganisatie over te gaan.

De heer **Wallage** (PvdA): Dan trek ik maar de positieve conclusie dat de heer Bolkestein niet alleen zijn opvatting geeft, maar dat hij zich ook gehouden voelt om voor de regio Rotterdam een bestuurlijk stevige oplossing te vinden.

De heer **Bolkestein** (VVD): Zeker, maar... Nou ja, daar laat ik het maar bij.

De heer **Schutte** (GPV): Ik ben natuurlijk wel benieuwd naar het ''maar''.

Mag ik uit de opsomming van de heer Bolkestein afleiden dat hij wat zijn fractie betreft ook een signaal wil geven voor de huidige discussie over de zogenaamde C20-gemeenten? De staatssecretaris van Binnenlandse Zaken is bezig om bij die twintig centrumgemeenten na te gaan in hoeverre zij vergroot moeten worden.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik vind dat dit er, met respect voor de heer Schutte, een beetje naast staat. Ik heb het hier over de zeven BON-gemeenten en niet over de C20-gemeenten.

De heer **Schutte** (GPV): Nee, maar u gaf wel een algemeen criterium voor gemeentelijke herindeling en dergelijke. Ik neem aan dat dit volop aan de orde is daarbij.

De heer **Bolkestein** (VVD): Nee, ik heb geen algemeen criterium gegeven voor gemeentelijke herindeling. Ik heb alleen gezegd dat men in die BON-gebieden een bescheiden vorm van gemeentelijke herindeling niet moet uitsluiten.

De heer **Schutte** (GPV): Als dat al geldt voor BON-gebieden, dan zou ik zeggen dat het zeker geldt voor de overige C20-gemeenten.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik laat u graag bij die conclusie.

Voorzitter! Wat ik zou willen zeggen na de opsomming van die zeven punten, is het volgende. Dat voor de benadering die ik heb geschetst, een omslag in politiek-bestuurlijke cultuur nodig is, ligt natuurlijk voor de hand. Maar het beproeven van de oplossing die ik heb geschetst – zo zeg ik in het bijzonder tegen de heer Wallage, in de hoop dat hij nog even naar mij wil luisteren – gaat gepaard met aanzienlijk minder reorganisatiepijn en -kosten en zou op een pragmatische wijze een groot aantal problemen tot oplossing kunnen brengen. Het is zo langzamerhand de vraag of inhoudelijke oplossingen nog wel gediend zijn met jarenlange discussies over grootse bestuurlijke concepten met alle onzekerheden die daarmee gepaard gaan. In afwachting van het rapport van de commissie-Andriessen, zo herhaal ik nu, zullen wij ons eindoordeel over de regio Rotterdam opschorten.

Voorzitter! De verhouding met Aruba raakt steeds meer verstoord. De weigering van de regering-Eman om aanvaardbare Arubaanse deskundigen beschikbaar te stellen voor de commissie-Aarts en de commissie-De Ruiter, is een provocatie. Als Aruba zijn eigen gang wil gaan, is dat voor de VVD bespreekbaar. Maar dan niet binnen het koninkrijk.

Premier Pourier van de Antillen durft zijn nek uit te steken om de Antilliaanse financiën op orde te krijgen. Dat waarderen wij. Maar krijgt hij wel voldoende steun? Wij krijgen signalen dat de overige Antilliaanse politici veel moeite hebben met de voorwaarden van het IMF. Wij vinden dat de regering stevig moet vasthouden aan de IMF-lijn. Zo nodig met financiële sancties, want de tijd van pappen en nathouden is nu echt voorbij.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Dat is heel heldhaftige taal. Als het gaat om Aruba, mag ik de heer Bolkestein misschien nog de volgende feitelijke informatie doen toekomen. Aruba heeft zelf de heer Aarts verzocht om het werk te doen dat voortvloeit uit...

De **voorzitter**: Zou ik u erop mogen wijzen dat deze informatie bij alle leden van de Kamer bekend is? Wilt u derhalve geen beschouwingen houden.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! Ik wilde het de heer Bolkestein aanreiken, omdat mogelijkerwijs zijn conclusie over Aruba, de VVD-opvatting over Aruba, dan in een wat ander daglicht komt te staan. Die informatie is dat Aruba de heer Aarts zelf verzocht heeft om het werk van de heer Muyale over te nemen. Het is een kleinigheid in het debat, maar het lijkt mij een forse nuance te kunnen betekenen op de krijgshaftige taal die de heer Bolkestein namens zijn fractie in de richting van Aruba uitte.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik ben de heer Rosenmöller erkentelijk voor die informatie en herhaal dat ons ongeduld natuurlijk begrijpelijk is. De situatie in Aruba raakt steeds meer verloederd, ten aanzien van de rechtsstatelijkheid van wat daar gebeurt. De invloed van de maffia is groot; dat weet ook iedereen. Wij vinden dat een buitengewoon slechte ontwikkeling en wij zouden ons daar zeer scherp tegen willen keren. Maar niettemin: dank voor de informatie.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Voorzitter! In alle ernst; het gaat hier om koninkrijksverhoudingen en u weet net zo goed als ik hoe gevoelig dat is. Ik zou dan ook nog de volgende opmerking willen maken. Een paar jaar geleden hebben wij hier met droge ogen artikel 62 uit het Statuut geschrapt. Dat geschiedde op basis van de wens van Aruba – hier ook gehonoreerd – dat Aruba onderdeel van het Koninkrijk blijft. Met inachtneming van alle problemen die er zijn op Aruba – ik zou die niet willen bagatelliseren – lijkt het mij niet goed om hier het politiek signaal te geven: Aruba, je kunt wat ons betreft gaan, als jullie dat zouden willen. Dat is naar mijn idee een signaal in de verkeerde richting.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Ik kom nu tot het hoofdstukje buitenlandse zaken. In 1988 stortte PanAm-vlucht 103 neer bij het Schotse Lockerbie. De daders behoorden waarschijnlijk tot de Libische geheime dienst. Ook Iran heeft terroristische daden gepleegd. Hoe moet het Westen omgaan met landen, die het internationale terrorisme ondersteunen? De VS hebben wetgeving totstandgebracht met extraterritoriale werking. Als op twee na de grootste investeerder in de VS is Nederland daar natuurlijk extra gevoelig voor. Wij kunnen die extraterritoriale werking ook niet aanvaarden. Dat hebben wij ook niet gedaan inzake de Arabische boycot van Israël met de niet-joodverklaringen. Maar daarmee is de kous niet af, want de befaamde ''kritische dialoog'' alleen is onvoldoende. Het lijkt ons dat die dialoog voornamelijk dekmantel is voor commerciële belangen. Op staatsbezoek in Qatar zei president Chirac: ''Iedereen dient er eindelijk van doordrongen te raken dat Frankrijk overal ter wereld zijn belangen en zijn ideeën verdedigt, bovenal in deze regio.'' Dat is een uitspraak die minister Van Mierlo in de oren kan knopen, want hij merkte onlangs op dat de nationale staat een achterhaald idee was. Wat is nog de betekenis van een minister van Buitenlandse Zaken van een achterhaald idee?

Een kritische dialoog alleen is onvoldoende om staten die zich schuldig maken aan internationaal terrorisme, tot de orde te roepen. Handelsbeperkende maatregelen kunnen noodzakelijk zijn. De minister-president moet dat onomwonden in de Europese Raad naar voren brengen. Is hij daartoe bereid?

Op 24 oktober 1995 zei de minister-president in New York dat de VS en de EU een ''transatlantisch team'' vormden dat werd geïnspireerd door ''gedeelde waarden en belangen''. Daarom was ''een volledig politiek partnerschap'' noodzakelijk. De VVD is dat volstrekt met de heer Kok eens. De as Brussel-Washington is essentieel voor de stabiliteit van de wereld. Wij moeten die as daarom met nuchterheid beoordelen. Realisme gebiedt te erkennen dat zonder de Verenigde Staten de Europese Unie niet in staat is in het buitenland een vuist te maken, zie Bosnië. De Europese NAVO-bondgenoten besteedden in 1995 13,5 mld. dollar aan defensie R&D, de Amerikanen 35,5 mld. dollar, bijna drie keer zoveel. Er is dus geen sprake van gelijkwaardigheid. Waren wij in het verleden afhankelijk van de Amerikaanse nucleaire paraplu, nu zijn wij dat van de Amerikaanse conventionele precisiewapens. Waarschijnlijk om die reden is Frankrijk ook terugge-

keerd in de NAVO. Zou het niet verstandig zijn op te houden met de ''pretentie van een Europese pijler'' in de NAVO? Of zijn de NAVO-lidstaten soms bereid zeer veel meer voor hun defensie uit te geven dan nu?

Op 5 juni 1947 presenteerde George Marshall het plan dat naar hem is genoemd. Ik hoop dat de regering, dan voorzitter van de EU, zich sterk wil maken voor een grootse viering van de 50ste verjaardag van dat plan juni volgend jaar, hier in Den Haag, zo mogelijk in aanwezigheid van de president van de Verenigde Staten.

Tijdens het Europadebat van 19 juni jl. was de minister van Buitenlandse Zaken niet erg duidelijk over de verhouding tussen EU, WEU en NAVO, en om die reden wil ik de volgende vragen en opmerkingen naar voren brengen. Nu de Europese verantwoordelijkheid expliciet kan worden uitgeoefend door middel van combined joint task forces binnen de NAVO, is er onzes inziens voor de WEU als militaire organisatie geen rol meer weggelegd. Welke taken ziet de regering voor de WEU, die niet in NAVO-verband kunnen worden uitgevoerd? Is een Europese defensie geloofwaardig wanneer kernwapens ontbreken? Als de regering een rol voor kernwapens ziet weggelegd, hoe staat zij dan tegenover het aanbod van de Franse president om de Franse kernwapens een rol te laten spelen? Graag duidelijkheid hierover.

Voorzitter! De Verenigde Naties hebben vorig jaar hun 50ste verjaardag gevierd. Dat is met opmerkelijk weinig vreugde gebeurd. Hoewel de VN even onmisbaar zijn als vroeger, kan veel worden verbeterd. Bovenal moet er beter leiding worden gegeven. De directeurs-generaal M'Bow van Unesco en Saouma van de FAO waren misschien de meest opvallende voorbeelden van incompetentie, maar ook de huidige secretaris-generaal Boutros Ghali heeft gefaald. Als iemand had moeten aftreden wegens Srebrenica, dan wel hij! Ik vraag de regering ervoor te zorgen dat zijn mandaat niet wordt verlengd. Nederland behoort de invloed te hebben die daarvoor nodig is, want wij zijn de tweede of derde donor van de VN. Onze totale bijdrage aan alle VN-budgetten bedraagt nu 1,3 mld. Dat wist u niet, mijnheer Wallage. Ik wist het ook niet!

De heer **Wallage** (PvdA): Speak for yourself! Ik denk dat deze mededeling in het gebouw van de VN wel zal worden gehoord.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Gezien de fiasco's van de VN in Somalië, Bosnië en Rwanda, is het terecht dat de minister van Defensie wat terughoudend is geworden met het voldoen aan verzoeken uit New York. De VVD is nog steeds vóór een redelijk aandeel van Nederland aan vredesoperaties, maar dan wel onder de voorwaarden van de brief van juni 1995. Het mandaat moet goed en duidelijk zijn, de inzet moet in de tijd beperkt zijn, er moet voldoende deelname van andere landen zijn en er moet een redelijke kans op succes zijn.

Voorzitter! De NAVO-troepen in Bosnië bewaren een precaire vrede. Het hart ervan wordt gevormd door Amerikaanse troepen. Vertrekken die, dan gaan ook de Britten. Gelukkig ziet het ernaar uit dat de Amerikanen aanwezig blijven in een kleinere IFOR 2. Volgens de hoge vertegenwoordiger Carl Bildt moeten de NAVO-troepen vanaf nu nog twee jaar blijven. Maar wat wordt dan hun doel? Door zijn etnische samenstelling is Bosnië even weinig levensvatbaar als Joegoslavië zelf. Zoals Henry Kissinger onlangs in een ochtendkrant schreef: ''Eenwording kan alleen als de troepen van de NAVO en Amerika voor onbepaalde tijd aanwezig blijven.'' Ik ben bang dat Carl Bildt erg optimistisch is. Ik herinner eraan dat Britse troepen nu 25 jaar in Noord-Ierland liggen.

De heer **Wallage** (PvdA): Het nadeel van dit soort beschouwingen is dat je er niet zo achter komt, wat eigenlijk inhoudelijk het doel van de VVD-politiek zou zijn. Ik neem toch niet aan dat het de gedachte van de heer Bolkestein is dat wij het als het gaat om etnische scheidslijnen, er maar bij laten zitten?

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat is natuurlijk niet mijn overweging. Ik herhaal dat wij vóór een redelijke deelname aan vredesoperaties zijn. Ik zou ervoor zijn als IFOR wordt voortgezet in de vorm van IFOR 2 mét Amerikaanse en natuurlijk ook Britse deelname. Ik waarschuw alleen voor de gedachte die Carl Bildt nu heeft geopperd, dat twee jaar voldoende is. Dat is een illusie. Ik heb gewezen op Noord-Ierland. Je kunt wijzen op Cyprus, Palestina en Israël. Ik kan wijzen op tal van voorbeelden waar een voortdurende aanwezigheid noodzakelijk is. Ik zeg dus tegen u, tegen de collega's en tegen het kabinet: denk niet dat wij er met twee jaar van af zijn.

De heer **Wallage** (PvdA): Desalniettemin sluit u niet uit dat als zo'n tweede IFOR er komt en internationaal wordt gedragen, ook Nederland daarin zijn verantwoordelijkheid neemt?

De heer **Bolkestein** (VVD): Op een redelijke basis, dus altijd tijdelijk en afgewisseld door anderen.

Voorzitter! Ik zal ''ideeën aandragen'' en ''plannen uitwerken'', zei Bouterse na de verkiezing van Wijdenbosch, terwijl deze verklaarde dat van de ''goede ideeën en grote ervaring'' van Bouterse gebruik zal worden gemaakt, een man naar wie een onderzoek van de Nederlandse justitie loopt. Wat is de mening van de regering over de woorden van minister Pronk, die zei niets te voelen voor samenwerking met een Surinaamse regering waarvan de NDP deel uitmaakt. Een dergelijke regering zou immers betekenen dat er in Suriname geregeerd wordt met hen die de maffiose en coca-praktijken in Suriname hebben geïntroduceerd, aldus de heer Pronk. Mijn fractie is van mening dat ontwikkelingshulp aan Suriname vanaf heden slechts moet bestaan uit humanitaire en andere activiteiten die direct aan de bevolking ten goede komen.

Voorzitter! Minister Pronk is van mening dat de Unctad kan worden gehalveerd. ''Daar wordt te veel gepraat en te weinig gedaan'', zei hij. De Carlsson-commissie, waarvan de heer Pronk lid is, wil zowel Unctad als Unido opheffen. Dat is nog eens een goed idee! Voor ontwikkelingslanden hebben deze organisaties niets gedaan.

Op 4 augustus was het voor minister Pronk in Kathmandu al Prinsjesdag. Het volgend jaar wordt, aldus de minister in Nepal, ''het jaar van de revolutie in de Nederlandse ontwikkelingshulp''. Eindelijk dan toch een revolutie!

Hij maakte daar bekend volgend jaar 20% van zijn begroting te willen uitgeven aan ''basishulp''. Maar dergelijke hulp kan alleen gedijen in landen met goed bestuur. Wie staat garant voor dat goede bestuur? Wat

denkt de heer Pronk verder van de opvatting van de Senegalees Ndiaye, geciteerd door Guikje Roethof in een artikel in De Groene: ''Wij willen geen liefdadigheid want die vernedert ons. Met geld dat je in de handel verdient, kan je kopen wat je wilt.'' Is dit geen steun voor de stelling dat hulp vaak schaadt en dat handelsliberalisatie voor de meeste ontwikkelingslanden nu veel belangrijker is? Zweden heeft nu zijn ontwikkelingshulp teruggebracht naar 0,7% BNP. Dat is de internationale afspraak. Zoals bekend, willen wij dat ook.

De heer **Wallage** (PvdA): Voorzitter! Ik wil een enkele opmerking over omgangsvormen maken. Het staat de heer Bolkestein natuurlijk vrij om op elk moment van de dag ergens een zaaltje te huren om met de heer Pronk in debat te gaan, maar ik meen dat wij het hier over het beleid van het kabinet inzake ontwikkelingssamenwerking hebben.

De heer **Bolkestein** (VVD): Natuurlijk! Alles wat ministers zeggen, komt voor rekening van het kabinet. Een minister die zegt dat hij op persoonlijke titel spreekt, kent ons staatsrecht niet. President De Gaulle zei: ministers hebben maar twee privé-aspecten: hun huwelijk en hun dood. Dat vind ik een beetje ver gaan. Maar ik vind wel dat alles wat bewindslieden zeggen, voor rekening van het hele kabinet komt.

De heer **Wallage** (PvdA): Des temeer reden is er dan om het kabinet aan te spreken en om niet te doen alsof wij een situatie kennen waarin de ene minister namens het kabinet spreekt en dus ook via het kabinet wordt aangesproken en waarin voor de andere minister sprake is van een particuliere opvatting. U doet het voorkomen dat dit wel zo is. Dat vind ik niet leuk en gewoon vervelend. Het is zoals u het zegt: per definitie is alles wat door de minister voor Ontwikkelingssamenwerking wordt gezegd onderdeel van het kabinetsbeleid. Het lijkt mij daarom aanzienlijk correcter om op dit punt het kabinet aan te spreken.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer Pronk zal het zeer waarderen dat u hem in bescherming neemt. Ik heb vaak met de heer Pronk gedebatteerd. Hij is niet van suiker. Hij zal het mij niet euvel duiden dat ik hem direct toespreek.

De heer **Wallage** (PvdA): Maar ik neem niet de heer Pronk in bescherming, mijnheer de voorzitter, maar ik neem de normale omgangsvormen in bescherming.

De heer **Bolkestein** (VVD): Voorzitter! Nu moet ik u aanspreken. Schiet ik tekort met mijn omgangsvormen?

De **voorzitter**: De Kamer oordele! Gaat u verder met uw betoog.

De heer **Wallage** (PvdA): Helemaal zeker wist u het kennelijk niet.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Het gaat mij niet om de omgangsvormen, maar nu de heer Bolkestein de woorden van mijn fractiegenote Roethof aanhaalt, lijkt het mij dat ik haar recht doe door te zeggen dat zij in het artikel, waaruit de heer Bolkestein citeert, tot een andere conclusie komt dan hij.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat neemt niet weg...

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik spreek u daarmee niet tegen, maar u gebruikt het citaat als argument voor vermindering van ontwikkelingssamenwerking. Haar conclusie is juist dat die behouden moet worden.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat moge zo zijn, maar zij vestigt wel de aandacht op de schade die kan ontstaan door ontwikkelingshulp. Ik kan dat toelichten, maar omwille van de tijd zal ik dat niet doen. Aan dit aspect wordt bijna altijd voorbijgegaan.

De heer **Wolffensperger** (D66): U zult begrijpen dat ik mijn fractiegenote niet geheel wil laten vereenzelvigen met uw standpunten. Daarom zei ik dit.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik vlei mij niet met die illusie.

Voorzitter! ''Vergroting van de samenhang in het buitenlands beleid is nodig'', staat in de Herijkingsnota. Een logisch gevolg van die nota en van de ontschotting op Buitenlandse Zaken is een staatssecretariaat voor Ontwikkelingssamenwerking onder de minister: geen twee kapiteins op één schip. Ik heb begrepen dat de heer Pronk in de krant voor wakker Nederland heeft laten weten dat hij de loods is en de heer Van Mierlo de kapitein. Dat zou betekenen dat de heer Van Mierlo alleen de weg niet kan vinden. Is dat werkelijk zo?

De heer **Heerma** (CDA): Dit klinkt zo urgent dat ik de heer Bolkestein vraag of dat nog deze week moet worden geregeld.

De heer **Bolkestein** (VVD): Wat?

De heer **Heerma** (CDA): Gaan die twee kapiteins deze week nog van het schip af? Moet de knoop wat dat betreft nog deze week worden doorgehakt?

De heer **Bolkestein** (VVD): Neen, ik heb niet de illusie dat dit in deze kabinetsperiode nog gebeurt.

De heer **Heerma** (CDA): Zo groot is de urgentie ook weer niet.

De heer **Bolkestein** (VVD): Het is toekomstmuziek. Het komt in het volgende kabinet aan de orde, wanneer die 60% ook omlaag gaat naar 50%.

Wij hebben in juni jongstleden gesproken over de Europese integratie. Ik ben daar nu kort over. Twee zaken wil ik aan de orde stellen, eerst de IGC. De IGC heeft als belangrijkste taak het aanpassen van de besluitvormingsprocedures van de EU aan een groter aantal lidstaten. Wil de regering bevestigen dat zij zich zal verzetten tegen het opgeven van de Nederlandse commissaris in Brussel, evenals tegen een wijziging in de stemverhouding ten nadele van de kleine lidstaten? Dan iets over de uitbreiding zelf. Wat de VVD betreft is het plafond voor de structuur- en cohesiefondsen nu hoog genoeg. Er is in die fondsen bovendien een stuwmeer van 42 mld. ontstaan. Kunnen de toetredende landen onder het huidige plafond worden gecontenteerd? Of moeten de regels ten nadele van de huidige ontvangers worden gewijzigd?

Dan kom ik op het milieu. De milieucomponenten zullen meer moeten worden betrokken bij het buitenlands beleid. De klimaatcommissie van deze Kamer heeft duidelijk gemaakt dat de CO_2-problematiek vooral op wereldschaal moet worden aangepakt. Nederland zelf levert namelijk een bijdrage van 0,7%. De commissie concludeert dat

Nederland zijn verplichtingen in Europees verband moet afstemmen. De VVD deelt die mening. Wij kunnen ons CO_2-geld beter in Polen uitgeven dan hier. Het Nederlandse bedrijfsleven behoort tot de meest energie-efficiënte ter wereld. De scherpe Nederlandse eisen hebben geleid tot een bedrijfsleven dat milieubewust is en bereid om besparingsconvenanten, die hun weerga in Europa niet kennen, te ondertekenen. Eenzijdige Nederlandse maatregelen kunnen contraproductief worden als bedrijven uitwijken naar landen waar lagere milieu- en energie-eisen gelden.

De heer **Van Dijke** (RPF): Voorzitter! Pleit de heer Bolkestein voor een verruiming van de hulp aan Oost-Europa ten behoeve van milieuprojecten aldaar?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ja, ten koste van de CO_2-begroting hier, want de totale hoeveelheid geld blijft hetzelfde. Wij zijn van mening dat het geld daar moet worden uitgegeven waar het rendement het hoogst is. Dat is duidelijk in Oost-Europa en niet in Nederland.

De heer **Van Dijke** (RPF): Dat houdt in dat de 750 mln. die nu wordt vrijgemaakt ter bestrijding van de CO_2-uitstoot in de richting van bijvoorbeeld Polen wordt gesluisd. Daarmee staat de heer Bolkestein toe dat de hier geformuleerde milieudoelstelling niet wordt gehaald.

De heer **Bolkestein** (VVD): Wij moeten dat weinige geld uitgeven daar waar er het meest profijt van wordt getrokken terzake van de CO_2-uitstoot. Dat is daar en niet hier.

De heer **Van Dijke** (RPF): De consequentie daarvan is dat de hier geformuleerde milieudoelstelling door de VVD wordt losgelaten.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ja, behalve dan dat je precies kunt uitrekenen wat daar aan CO_2 wordt afgevangen. Dat telt natuurlijk ook voor ons.

De heer **Van Dijke** (RPF): Ten aanzien van onze eigen inspanning hebben wij onszelf een verplichting opgelegd. Die laat de VVD nu los.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik vind dat men moet kijken naar wat in Oost-Europa kan worden bereikt, maar dat moet wel worden toegerekend aan het Nederlandse staatje.

De heer **Van Dijke** (RPF): Kan de heer Bolkestein niet gewoon antwoord geven op mijn vraag? Ik vraag of hij de doelstelling die wij met elkaar hebben afgesproken, loslaat.

De heer **Bolkestein** (VVD): In zoverre niet, dat ik van mening ben dat de winst die in Oost-Europa wordt geboekt daaronder moet komen. Ik vind het verstandiger om het geld daar uit te geven dan hier, omdat het daar veel meer rendement heeft.

Onlangs heeft de rechtbank te Zwolle geoordeeld dat afgewezen asielzoekers niet naar Somalië kunnen worden uitgezet, wanneer zij niet daadwerkelijk door de naaste familieleden worden opgevangen. Wanneer dit het beleid wordt, valt te vrezen dat Somaliërs nooit meer naar hun land zullen worden teruggestuurd. Hun familie heeft immers belang bij hun aanwezigheid hier en niet daar. Ik vraag of staatssecretaris Schmitz – als de heer Wallage mij toestaat dat ik haar even adresseer – zich daarbij neerlegt. Wat vindt zij van het feit dat een rechter een officieel ambtsbericht van de regering naast zich neerlegt?

De heer **Wallage** (PvdA): Het antwoord lijkt mij te zijn dat iedereen, niet alleen de regering maar ook de Kamer, te leven heeft met een onafhankelijke rechter. Of wilt u daar graag iets aan doen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Neen, maar wij hebben hier de verhouding tussen executieve en rechtsprekende macht. Als er een officieel ambtsbericht komt van het kabinet, dan vind ik dat een lid van de rechterlijke macht dat niet zonder buitengewoon klemmende redenen terzijde kan leggen. Ik vraag mij af of die klemmende redenen hier aanwezig waren. Ik wil het oordeel van het kabinet over dit conflict tussen rechtsprekende macht en executieve macht.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik begrijp dat de heer Bolkestein in lijn met deze redenering pleit voor een recht op hoger beroep. Dan zou een hogere rechter deze situatie kunnen beoordelen. Dat lijkt mij logisch in de redenering van de heer Bolkestein. Zouden wij overigens niet vreselijk moeten oppassen voor een situatie waarin wanneer ons een rechterlijk oordeel niet bevalt, vervolgens de discussie wordt losgemaakt over de vraag of een regering daar dan wel genoegen mee kan nemen? Is dat niet een la opentrekken die echt de essentie van de verhoudingen tussen de rechterlijke en uitvoerende macht raakt? Als in dit geval een oordeel van een rechter de heer Bolkestein slecht uitkomt en misschien mij ook wel – dat zou echter nadere bestudering vragen – dan heeft het enorme consequenties voor alle verhoudingen tussen uitspraken van rechters en die van de overheid als hier monter de vraag aan de orde wordt gesteld hoe eigenlijk om te gaan met dat soort rechters.

De heer **Bolkestein** (VVD): Wat de heer Wallage zegt, is zeker van groot belang. Ik ben de eerste om dat te erkennen, maar het gaat hier over een officieel rapport van de regering over een feitelijke situatie in een ander land. Dan vind ik dat een rechter wel van verre moet komen om te zeggen: neen, dat vertrouw ik niet, dat rapport leg ik naast mij neer, want ik vind dat de situatie er anders uitziet. Ik vind dat dan het evenwicht tussen executieve en rechterlijke macht wordt verbroken. Ik ben het wel met de heer Wallage eens dat dit evenwicht er natuurlijk moet zijn.

De heer **Wallage** (PvdA): Een ambtsbericht is een ambtsbericht en vervolgens is een rechter volstrekt autonoom om zijn conclusies te trekken. Als ons vervolgens die conclusies niet aanstaan, dan moeten wij structureel bezien of wij de wet moeten wijzigen. Ik heb echter ernstig bezwaar tegen de redenering, waarbij op grond van het feit dat een ambtsbericht niet wordt gehonoreerd door een rechter, eigenlijk aan de orde wordt gesteld of de rechter niet te autonoom is. Ik vind dat een heel riskante argumentatie.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik wil niets afdoen aan de autonomie van de rechterlijke macht en toch vraag ik mij af of als dit ambtsbericht over de situatie aldaar wordt overgelegd, de autonomie die ik erken, waardeer

en respecteer, ook kan betekenen dat de rechter dat ambtsbericht naast zich neerlegt. In ieder geval wil ik graag weten wat het kabinet hiervan vindt, want ik geef toe dat het een netelige maar belangrijke kwestie is.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Er worden ook een aantal vragen over gesteld, omdat het een netelige kwestie is. Zou het ook kunnen zijn dat als een rechter de uitspraak ten aanzien van Somalië doet zoals die gedaan is, er wellicht – dat zijn namelijk ook signalen die vanuit Nederlandse organisaties doorklinken – in kwalitatieve zin iets mis was?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ja, dat is altijd mogelijk.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Is het dan ook zo dat op het moment waarop u die vraag stelt aan het kabinet, daaruit afgeleid moet worden dat gezien die rechterlijke uitspraak, u als VVD-fractie vindt dat het kabinet of wellicht de meerderheid van de Kamer zich daarvan niets aan zou moeten trekken en dat het beleid van voor die uitspraak zou moeten worden gecontinueerd met als gevolg dat de mensen teruggestuurd worden naar een behoorlijk onzekere en wellicht zelfs gevaarlijke situatie?

De heer **Bolkestein** (VVD): Een dergelijk ambtsbericht is ontstaan via de kanalen van Buitenlandse Zaken. Ik moet toch aannemen dat Buitenlandse Zaken gegronde redenen heeft om tot dat ambtsbericht te komen. Natuurlijk is het mogelijk dat men zich vergist, maar ik vind het merkwaardig dat dit ambtsbericht niet als zodanig wordt aanvaard door de rechter in Zwolle. Naar mijn gevoel hapert daar iets.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Als er nu 25 rechterlijke uitspraken waren, waarbij het ambtsbericht feitelijk terzijde zou worden geschoven, zou u misschien nog een punt hebben, los van de staatsrechtelijke kant van de zaak. Het is echter zeer uniek dat een rechter deze uitspraak doet. Dan is het toch merkwaardig dat u juist op dat moment de vraag stelt aan de regering of de regering zich niet moet distantiëren van die onafhankelijke uitspraak. Het zou toch ook beter zijn als de VVD...

De **voorzitter**: Uw vraag is helder.

De heer **Bolkestein** (VVD): Het is ook een buitengewoon belangrijke uitspraak. Als dit het beleid wordt, zullen wij nooit meer asielzoekers kunnen uitzetten, kunnen terugsturen naar Somalië. De familie die bescherming zou moeten leveren, heeft namelijk belang bij de aanwezigheid van die asielzoeker hier en niet daar. Dan gaat er dus nooit meer iemand terug naar Somalië. Daarom vind ik die rechterlijke uitspraak heel ver gaan. Die is niet gebaseerd op een bericht van de executieve, waar je toch op af zou moeten gaan, maar op eigen waarheidsvinding. Ik betwijfel of dat nu wel zo verstandig is.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dit valt dus alleen maar te voorkomen als je mensen de toegang tot de rechter ontzegt. Ik hoop dat u die stap niet wilt maken.

De heer **Bolkestein** (VVD): Dat doe ik ook niet.

De heer **Wolffensperger** (D66): De rechter geeft zijn oordeel en weegt daarbij zijn informatie. Het is niet zo dat een ambtsbericht daarbij een veel zwaardere rol speelt dan andere informatie. Het is misschien wat pijnlijk om te zeggen, maar wie zich het aantal discussies over ambtsberichten in deze Kamer in de afgelopen acht jaar voor de geest haalt, moet wel constateren dat ook door de volksvertegenwoordiging een ambtsbericht niet wordt gezien als een absoluut juiste weergave van de feiten, waar je altijd op kunt bouwen. Het is dus een element in afweging als alle andere.

De heer **Heerma** (CDA): Ik weet niet of de vraagstelling wel goed is. De vraag is wat het oordeel van de regering is over het feit dat een ambtsbericht door de rechter naast zich neergelegd wordt. Moet de vraag aan de regering niet zijn waarom zij haar rechtsmiddelen niet gebruikt om die uitspraak van de rechter ongedaan te maken?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik wil aan de discussie een element toevoegen, waardoor het nog een beetje moeilijker wordt. Ik zeg tegen de collega's dat de Raad van State heeft geoordeeld dat er geen vervolging kan zijn, waar geen centraal gezag is. Die opvatting sluit aan bij uitspraken van rechterlijke colleges in Frankrijk en in Duitsland. Ik vraag daarom aan het kabinet wie er gelijk heeft: de rechtbank in Zwolle of de Raad van State.

Voorzitter! Eind 1995 is besloten dat in samenwerkingsovereenkomsten van de Europese Unie met derde landen een terugnameclausule kan worden opgenomen. Zo kan druk worden uitgeoefend op landen die hun onderdanen weigeren terug te nemen. Ik vraag of het nu ook zo gaat. Overigens zijn wij van mening dat als landen van herkomst chicaneren terzake van de terugneming van onderdanen, zij dat moeten voelen in de ontwikkelingshulp, mochten zij die van Nederland of de EU ontvangen.

Het Europese asielbeleid varieert van land tot land. Mijn fractie heeft altijd het belang van harmonisatie onderschreven. Onze oud-collega Wiebenga heeft in het Europees Parlement voor een Europees migratieobservatorium gepleit. Dat zou zich ook moeten bezighouden met een beoordeling van de toestand in het land van herkomst. Dan kan ook het uitzettingsbeleid worden geharmoniseerd. Wij zouden daar een groot voorstander van zijn.

60% van de asielzoekers die zich op Schiphol aandienen, heeft geen papieren, hoewel niemand een vliegtuig zonder documenten kan binnenkomen. Waarom worden luchtvaartmaatschappijen niet verplicht de reisdocumenten via een computerscan op te slaan en tijdens de vlucht over te seinen?

Uitgeprocedeerden moeten zich nu in het verwijdercentrum in Ter Apel melden. Zij moeten zelfstandig met een treinkaartje en een strippenkaart reizen. In juli meldde de staatssecretaris dat meer dan de helft van de asielzoekers die zich daar, in Ter Apel, moesten melden, spoorloos was. Dat is in strijd met het Schengenverdrag. Dat verdrag is een van de belangrijkste internationale verplichtingen die ons land kent. Het verplicht ons tot de bestrijding van drugshandel, de bewaking van de buitengrenzen en het weren van illegalen. Daarin slagen wij niet altijd even goed. Daarom vindt mijn partij dat het kabinet een extra inspanning voor de handhaving van dit verdrag moet leveren. Wij denken aan een speciale politie-eenheid voor de aanpak van mensensmokkel,

intensivering van opsporing en uitzetting van illegalen, effectieve verwijdering van uitgeprocedeerde asielzoekers en verscherping van de bewaking aan de buitengrenzen.

Zo'n extra inspanning kost natuurlijk geld. Omdat handhaving van het Schengenverdrag een internationale verplichting is, vinden wij dat dit geld gevonden kan worden onder de Homogene groep internationale samenwerking. Dat is mogelijk, want door de automatische groei van deze groep valt in de komende vier jaar een fors bedrag voor niet-ODA-uitgaven vrij. In 1997 is nog 25 mln. te verdelen. Wij vragen het kabinet om dit bedrag vrij te maken voor handhaving van het Schengenverdrag, bijvoorbeeld door de politie-eenheid die ik zojuist heb genoemd.

Voorzitter! Veel Nederlanders hebben niet het gevoel dat het veilig is in Nederland. Zij hebben daartoe alle reden. Jaarlijks worden ongeveer 8 miljoen delicten gepleegd. Sinds het midden van de jaren tachtig nemen vooral de georganiseerde criminaliteit en het aantal gewelds-delicten toe. Ook het beeld dat justitie over zichzelf afroept, doet het gevoel van veiligheid geen goed. De IRT-enquête gaf blijk van een crisis bij de opsporing. Veel aanbevelingen van de commissie zijn door de Kamer overgenomen. Mijn fractie gaat ervan uit dat deze voortvarend ter hand worden genomen en op zo kort mogelijke termijn worden uitgevoerd. Mijn fractie zal voorts bij de evaluatie van de Politiewet aandringen op meer centrale sturing. Nu is er sprake van een ongerijmd-heid, omdat het openbaar ministerie voornemens is om meer centraal te werken, terwijl de politie voorne-mens is om meer decentraal te werken. Verder verzoekt mijn fractie om de in deze begroting voorziene 1000 extra agenten bij voorrang in te zetten in kleine gemeenten. Dat geld moet ook echt worden besteed aan koppen en niet aan apparatuur. Verder is het wenselijk om de inzet van vrijwillige politie te vergroten. Ook de overgang van groen naar blauw, van leger naar politie, schept mogelijkheden. Ondanks alle inspanningen is de organisatie van de bij de strafrechtshandhaving betrokken organen nog steeds onvoldoende. Voor ons zullen nieuwe nota's en mooie woorden niet meer voldoende zijn. Het gaat erom dat de afhandelingsduur van allerlei zaken, zowel civielrechtelijke zaken als strafrechtelijke zaken, afneemt, dat de pakkans toeneemt, dat de opgelegde gevangenisstraf binnen een redelijke termijn ten uitvoer wordt gelegd en dat de productiviteit van zowel politie als justitie toeneemt.

Er is geen minister van Justitie geweest die er in zo korte tijd, tegen de bezuinigingsstroom in, zoveel geld bij heeft gekregen als mevrouw Sorgdrager. Net stelde ik voor om daar nog een extra bedrag aan toe te voegen. Onze samenleving heeft nu recht op boter bij de vis. Ook de minister beseft dat. Op 7 januari 1995 stelde zij in het Algemeen Dagblad dat zij mag worden afgerekend op het verminderen of beheersbaar maken van de criminaliteit. Dat is inderdaad waar het om gaat en wat volgend jaar zal moeten blijken.

De heer **Wallage** (PvdA): Ik neem aan dat deze boter-bij-de-visredenering in het kader van de parallelle behandeling ook voor de minister van Binnenlandse Zaken geldt op het punt van het effectief op straat brengen van de toegezegde agenten.

De heer **Bolkestein** (VVD): Zeker.

De heer **Wallage** (PvdA): U hebt dat helemaal niet in uw betoog genoemd. Vorig jaar hebben wij een vrij stevig debat gevoerd over de vraag of de extra agenten echt op straat komen. Collega Heerma heeft zijn zorgen op dit punt in dit debat ingebracht. Ik krijg dezelfde signalen als collega Heerma.

De **voorzitter**: Ik wijs erop dat dit het karakter van een interruptie te buiten gaat. Dit had ook in uw termijn gekund.

De heer **Bolkestein** (VVD): Er zijn inderdaad twee politieministers. De opsporing van delicten is echter de verantwoordelijkheid van de minister van Justitie.

De heer **Wallage** (PvdA): De strekking van het betoog van de heer Bolkestein was ''boter bij de vis''. Ik zou het daarom correct hebben gevonden als op het punt waar echte zorgen bestaan, namelijk of het wel lukt om de toegezegde agenten op straat te brengen, de heer Bolkestein de liberale minister van Binnenlandse Zaken ook vanuit zijn verantwoordelijkheid had aangesproken. Het is overigens een zaak van het hele kabinet.

De heer **Bolkestein** (VVD): Zeker! Ik sluit mij daarbij aan. Terzake van de efficiencyverhoging van de politie kan nog zeer veel worden gedaan.

Ik sluit af met het volgende onderwerp en wel dat van de staatssecretaris. Niet de een of ander dus, maar de staatssecretaris ''an sich''. In onze Grondwet staat: ''Een staatssecretaris treedt in de gevallen waarin de minister het nodig acht en met inachtneming van diens aanwijzingen, in zijn plaats als minister op.''

Dat is niet de huidige toestand. Formeel heeft de staatssecretaris een eigen verantwoordelijkheid. Hij moet zijn eigen politieke boontjes doppen. Daarnaast is hij ondergeschikt aan zijn minister, alhoewel het niet gebruikelijk is dat die mede ter verantwoording wordt geroepen, zelfs niet in moeilijke tijden.

Mijn fractie wil de functie van staatssecretaris opwaarderen. In de eerste plaats door hem plaatsvervanger van zijn minister te laten zijn, zowel intern als extern. In de tweede plaats door hem als vervangend minister in de ministerraad stemrecht te geven. De minister blijft natuurlijk de kapitein op het schip, conform artikel 46, lid 2, van de Grondwet. Deze constructie, dit voorstel, heeft drie voordelen: 1. een duidelijkere positie van de staatssecretaris, 2. de noodzaak tot afstemming van beleid tussen de beide bewindspersonen die dan meestal tot dezelfde partij zullen behoren en 3. een altijd complete ministerraad. Ik vraag het kabinet, hier op mijn voorstel te reageren.

De heer **Heerma** (CDA): Betekent dit voor een departement als Buitenlandse Zaken dat, aangezien de minister van Buitenlandse Zaken veel op stap is, de toekomstige staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking altijd de minister in de ministerraad moet waarnemen?

De heer **Bolkestein** (VVD): Kijk, wij zijn nog niet zover dat er een staatssecretariaat is voor Ontwikkelingssamenwerking. Ik hoop dat dit logische gevolg van de Herijkingsnota na de komende formatie werkelijkheid zal worden. In dat geval zal de minister van Buiten-

landse Zaken, de heer Van Mierlo, zijn opvolger of wie dan ook, van geval tot geval en van ministerraad tot ministerraad, moeten aangeven dat de een of de ander daarbij aanzit. Wat is daartegen?

De heer **Heerma** (CDA): Dat betekent dus, voor een van de veertien departementen in het bijzonder, dat de toekomstige staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking vaak de minister zal vervangen.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik wacht het oordeel van het kabinet af.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik heb een iets principiëlere vraag. Ik kan van harte instemmen met de vervanging. Hoe oordeelt de heer Bolkestein over het geval dat de staatssecretaris die stemrecht verkrijgt van een andere politieke kleur is dan de minister?

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik heb net gezegd dat mijn voorstel in de praktijk ertoe zal leiden dat minister en staatssecretaris van dezelfde politieke kleur zullen zijn. Mocht dat niet het geval zijn, dan denk ik dat in de cohesie die ik voorspel voor het tweede paarse kabinet, minister en staatssecretaris het zozeer met elkaar eens zullen zijn dat al die kleuren niet zoveel meer uitmaken. Ik citeer nu minister Wijers, die niet al te lang geleden heeft gezegd dat wij één partij kunnen worden, omdat het toch allemaal weinig uitmaakt.

□

De heer **Janmaat** (CD): Mijnheer de voorzitter! De lovende berichtgeving over het beleid van het kabinet en bovendien de voorstelling van zaken dat veel problemen in het land aangaande onze nationale staat en de samenleving bijna opgelost zijn dan wel binnenkort worden aangepakt, kan de CD niet volgen. Wij willen niet ontkennen dat een voortdurende reeks van bezuinigingen heeft geleid tot een minder slechte stand van de staatsfinanciën. Maar minder slecht wil in dit opzicht toch nog altijd zeggen dat de regering volgend jaar 20 mld. tekortkomt wat ongeveer per werkende burger ƒ 400 per maand is. Dat komt de regering dus tekort. De staatsschuldquote mag dan relatief teruglopen, de werkelijke staatsschuld in getallen komt ver boven de 500 mld. Dat het financiële beleid een toetreding tot de Europese Unie mogelijk maakt, moet worden afgewacht. De CD heeft daarbij grote vraagtekens. Als deze zij het afnemende maar ook volgens de regering aanhoudende tekorten kunnen leiden tot een internationaal Europees financieel stelsel dan mag de VVD zeggen: wij leveren de harde gulden niet in voor wij zeker zijn van de EMU, maar op het moment dat dit is gebeurd hebben wij op die EMU nauwelijks meer grip en kan onze gulden gaan flodderen. De CD heeft minder vertrouwen in het regeringsbeleid dan dezer dagen wordt uitgedragen. Wij zullen de zaken kritisch blijven volgen, omdat wij menen dat de Europese eenwording lang zo'n eenvoudige zaak niet is als hier op nationaal niveau vaak wordt voorgesteld. De problemen in onze samenleving blijven.

De regering zegt dat de koopkracht volgend jaar behouden zal blijven. Vele burgers en ook de CD stellen daarbij vraagtekens. Even hard als de koopkracht wordt gegarandeerd, komen de belastingverhogingen naar voren. Naast de door de regering verhoogde accijnzen en belastingen zullen dankzij de decentralisatie de lagere overheidsorganen hun verhogingsduit in het zakje doen. Naar de mening van onze fractie zal dan misschien in absolute guldens de koopkracht gehandhaafd worden, maar de minister-president dient dan toch eens uit te leggen dat het deel dat van die koopkracht naar de overheid terugvloeit niet groter wordt. Als onze koopkracht gelijk blijft en de overheid vraagt wat meer terug, dan gaat die wel degelijk achteruit.

Deze regering is er tot nu toe niet in geslaagd om de criminaliteit effectief te bestrijden. Dat heeft de regering deels aan haar eigen beleid te danken. De uitholling van het gezag, van het eigen overheidsapparaat is door de regering zelf danig bevorderd. De gevolgen van de gigantische blunders inzake de voorgenomen bestrijding van drugs zijn nog lang niet verdwenen, ondanks de aankondiging van de regering om de drugshandel harder te willen aanpakken. Je vraagt je af of er nog meer koppen bij de politie gaan rollen.

De terugloop van de misdaad en het veiliger worden van onze samenleving zijn nog lang niet in zicht. Er vinden nog veel (roof)overvallen in ons land plaats en in het bijzonder het midden- en kleinbedrijf heeft daar grote last van. Veel middenstanders voelen zich bedreigd als horden bezoekers opeens hun winkel binnenkomen en als zij zien dat hun waar onbetaald wordt weggedragen. De CD stelt voor de Vuurwapenwet te wijzigen en het verkrijgen van vuurwapens sterk te vereenvoudigen. Dat kan door de houder van een wapen te registreren en dat door te geven aan de politie. Dit hoeft zeker geen toeneming van geweld te betekenen. Zwitserland kent een dergelijke wet voor de registratie van vuurwapens allang. Dat heeft in dat land nooit geleid tot onveiliger situaties. De CD zou dit Zwitserse voorbeeld, om eens een ander land naar voren te halen dan altijd Amerika, willen volgen om de veiligheid van in het bijzonder het midden- en kleinbedrijf in onze samenleving te bevorderen.

Een volgend onderwerp dat de CD naar voren wil brengen, is het milieu. Reeds vaak is hier verteld dat het als het ware nieuwe geloof in het beschermen van het milieu bij de CD geen aanhangers vindt. Natuurlijk vinden wij het milieu belangrijk. Wij leven op deze wereld en het zal altijd zo blijven dat waar de mens optreedt het natuurlijke milieu wordt gewijzigd. Dat kan niet anders. Alleen al het verschijnsel mens wijzigt het milieu. Maar wij geloven totaal niet in de slechte toestand waarin ons milieu zich zou bevinden. Wij geloven niet dat de samenlevende mens in de Nederlandse situatie in die mate een directe bedreiging vormt voor het milieu dat ons eigen bestaan ter discussie kan komen. Uit dien hoofde is de CD ertegen dat de regering nog meer belasting gaat heffen op het milieu, zeker als die belastingmiddelen in de algemene kas terechtkomen, want zij komen niet aan het milieu ten goede. Wij vragen ons af of dat nodig is, zeker in Nederland. Wij willen verdere verhogingen niet steunen, omdat anders de belastingverhouding tussen Nederland en de ons omringende landen scheef wordt getrokken.

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat wij denken dat men er maar op los kan leven en dat men alle vuil kan lozen of storten. Naar de mening van onze partij worden echter soms de verkeerde groepen aangewezen. De boeren krijgen een grote claim

opgelegd voor de schade die het oppervlaktewater in ons land zou worden toegebracht. Regelmatig wordt het lozen van mest op de akkers of elders als oorzaak aangewezen. De werkelijke oorzaak is natuurlijk volstrekt anders, zoals het kabinet bekend is. Dit jaar is dit voor het eerst, zij het vaag, in de Troonrede vermeld. De Nederlandse Staat heeft nagelaten het rioleringsstelsel op peil te houden. De Nederlandse Staat heeft de lozing van regenwater laten lopen via de riolering. Het door achterstallig onderhoud aangetaste stelsel is er de oorzaak van dat bij een flinke regenbui de riolering overloopt, waardoor allerlei zaken die juist in dat stelsel zouden moeten blijven in het oppervlaktewater terechtkomen. Men zal begrijpen dat dit een desastreus gevolg heeft voor veestapel en mensen die in de buurt van dat sterk vervuilde water leven, daarvan drinken of daarin zwemmen dan wel anderszins.

Er is een uitermate belangrijke taak voor de rijks- en lagere overheid om dat geweldige milieuprobleem op korte termijn aan te pakken. Ik vraag de minister-president welke plannen de regering in dit opzicht heeft.

In Nederland mag je weliswaar over milieu praten, maar daar mag je eigenlijk niet aan toevoegen dat een voortdurend toenemende bevolking het milieu zwaarder belast. Toch trekt het taboe rond de bevolkingspolitiek langzaam wat op. De regering schrijft dat de Nederlandse samenleving over twintig jaar zal zijn uitgegroeid tot bijna 18 miljoen mensen. Het is bekend dat de Nederlandse autochtone bevolking nauwelijks of niet groeit. Dan lijkt de vraag aan de regering gerechtvaardigd hoelang zij denkt nog economische asielzoekers te kunnen opvangen, wetend dat de problemen voor onze samenleving daardoor jaar in jaar uit verzwaard worden. Ik noem de financiële problematiek, tot uitdrukking komend in het sociale stelsel, de milieuproblematiek en de onderwijsproblematiek. Bijna alle aspecten van het regeringsbeleid gaan daaronder gebukt.

De vraag is ook hoe de regering komt op een aantal van 18 miljoen. Welke bijdrage wordt daaraan geleverd door een toch aanhoudende asielzoekersstroom? Wij prijzen de heer Bolkestein dat hij in ieder geval de politieke moed heeft om dat thema aan te kaarten. Het is natuurlijk onvoldoende om dit alleen aan te kaarten. De regering zegt dat er een harmonie moet zijn tussen de behandeling van de asielzoekers in de procedure en hun komst. Maar mag ik er wel op wijzen dat dezelfde thematiek reeds speelt sinds 1989? Natuurlijk geef ik de heer Bolkestein gelijk, als hij zegt dat bij de KLM de papieren tijdens de reis verdwijnen. Maar twee jaar geleden is hier al voorgesteld dat bij betreden van het toestel op risicovluchten door de bemanning dan wel de marechaussee kopieën van de papieren gemaakt worden.

Als wij ieder jaar niet verder komen dan de hiaten van het regeringsbeleid in dit opzicht aan te kaarten, kunnen wij zeggen dat er inderdaad sprake is van een vooruitgang. Immers, er kan over de problematiek gesproken worden. Wij denken dan wel: dat gebeurt zolang het maar niet werkelijk wordt aangepakt. En dat kan toch nauwelijks de bedoeling van het regeringsbeleid zijn, zeker als die regering mede in haar beleid moet verdisconteren dat de welvaart en het welzijn van de eigen samenleving op de eerste plaats horen te staan? En dat kent opgaven genoeg. Daar hebben wij een voortdurende stroom van nieuwe problemen niet bij nodig. Wij hoeven maar te wijzen op de problemen in het onderwijs, hoe buitengewoon moeilijk het is om voor mensen die zich niet willen ontwikkelen – en dan zeg ik nog niet eens ''die zich niet kunnen ontwikkelen'', want dat zullen er natuurlijk ook verschillende zijn – er veel geld in het onderwijs tegenaan te gooien. Dat heeft nauwelijks zin, al zet men er de beste docenten voor. Het Nederlands genootschap heeft overigens jaren geleden beweerd dat het Nederlandse onderwijssysteem die beste docenten levert. Dan nog, als de wil tot studeren ontbreekt – die wil is een van de essentiële elementen van de ontwikkeling van de mens – dan lukt het niet.

Wat de onderwijsproblematiek betreft pleit de CD ervoor om de leerlingen, zowel in het basisonderwijs als in het hoger onderwijs, veel meer te kwalificeren op intellectuele kwaliteiten. Want daar gaat het in het onderwijs om: het ontwikkelen en verder uitbreiden van de intellectuele kwaliteiten. Dan mag dat enigszins het risico vertonen dat die kwaliteiten toch gerelateerd zijn aan culturen, maar ook dat weten wij toch allang. Dat is niet nieuw.

Mijnheer de voorzitter! De CD heeft, mogelijk evenals andere fracties, vreemd aangekeken tegen het feit dat de privatisering van de Nederlandse Spoorwegen leidt tot aanbiedingen van in het bijzonder de firma Lovers om rendabele lijnen mee te gaan exploiteren. Men zal begrijpen dat wij dat een buitengewoon negatieve ontwikkeling vinden. Als de NS concurrentie zou moeten krijgen op het private bestel van rails, dan zou de CD dat alleen acceptabel vinden als er alternatieven worden geboden voor het gehele programma dat de NS uitvoert. Want als wij alleen maar op meer rendabele lijnen kleine ondernemingen erbij zetten, dan leidt dat tot een geweldig financiële verzwakking van de NS en dan zullen steeds meer lijnen moeten worden afgestoten, althans als de overheid vasthoudt aan haar plannen om de subsidie aan de Spoorwegen steeds verder terug te draaien. En als dit soort ontwikkelingen zich gaat voordoen, dan kunnen wij natuurlijk heel lang wachten op een alternatief van het openbaar vervoer inzake de vervanging van de auto. Want er zal niemand ontkennen dat de files in Nederland moeten worden teruggedrongen. Of dat altijd moet via de weg die kabinettenlang is aangevoerd, in het bijzonder via het gebruiken van de auto als melkkoe voor openbare inkomsten? Het kwartje van Kok heeft niet geholpen. De 15 cent van de minister van Verkeer en Waterstaat zien wij daartoe ook niet in staat.

De **voorzitter**: Uw spreektijd is om.

De heer **Janmaat** (CD): Dat is jammer, want ik had nog meer. Ik zal afronden, voorzitter.

De **voorzitter**: Daar heeft u één zin voor.

De heer **Janmaat** (CD): De CD deelt in het algemeen niet de buitengewoon positieve indruk van het kabinet. De problemen zijn dieper dan de regering denkt. We zullen ze blijven volgen en we zullen er in tweede termijn op terugkomen.

□

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Terwijl de minister van

Wolffensperger

Financiën in Opzij meldt dat hij elke avond gewoon om zes uur achter de aardappels zit, was het kabinet...

De **voorzitter**: Ik had u aangeboden, na de dinerpauze het woord te voeren!

De heer **Wolffensperger** (D66): Dat moet u mij niet inpeperen, voorzitter! Ondanks de melding van de minister van Financiën, was het kabinet dit jaar volgens de kranten één week eerder dan gepland uit de besprekingen over de begroting. Sindsdien heb ik niets dan blije gezichten gezien van bewindslieden als er weer eens een beleidsvoornemen ruim vóór Prinsjesdag in de publiciteit kwam. Het loopt daar kennelijk lekker in de Treveszaal. Paars werkt!

Nu wij de voorstellen eindelijk in samenhang hebben kunnen beoordelen, begrijp ik die tevredenheid. Het kabinet is er eendrachtig in geslaagd om macrogrootheden, zoals lastendruk, tekortreductie, koopkracht en werkgelegenheidscreatie, zo in elkaar te puzzelen dat eigenlijk niemand meer echt ontevreden kan zijn. We treden het EMU-examen zelfverzekerd tegemoet en er is zelfs nog wat extra geld, onder meer voor prioriteiten van de D66-fractie zoals openbare veiligheid, onderwijs en zorg.

Financieel is er rust; de doelstellingen van het regeerakkoord zijn grotendeels gerealiseerd en economisch hebben we de wind licht in de rug. Ik constateer met instemming dat het kabinet in elk geval niet met zelfgenoegzaamheid is teruggezonken, maar op basis van het gegroeide vertrouwen op zoek is gegaan naar nieuwe visies en oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken die zich nu en in de toekomst voordoen.

Op een aantal terreinen worden lijnen uitgezet die reiken tot in de volgende regeerperiode of zelfs tot in de volgende eeuw: zoals de versterking van de ruimtelijk-economische structuur, de inrichting van de Randstad, het mobiliteitsvraagstuk, de sociale zekerheid en de AOW, en de pensioenen. Niet uitgeregeerd zijn, maar alvast de toekomst aanpakken – dat spreekt mijn fractie aan. Wij complimenteren het kabinet met dat hoge ambitieniveau.

Voorzitter! Om van het Nederland van nu te komen tot een Nederland zoals wij ons dat in de volgende eeuw wensen, is de cruciale voorwaarde dat wij investeren. Enerzijds moeten we investeren in de infrastructuur van ons land: op het gebied van milieu, economie, kennis, mobiliteit en gebruik van schaarse ruimte. Anderzijds is het minstens even nodig om te investeren in de relatie tussen mensen en de gemeenschap waarvan zij deel uitmaken. De Koningin heeft het gisteren treffend gezegd: ''Voor het welzijn van burgers is meer nodig dan een duurzaam economisch draagvlak, hoe belangrijk ook. Aan geborgenheid en veiligheid, kennis en onderwijs, alsmede aan sociale samenhang bestaat evenzeer grote behoefte.''

In de visie van D66, voorzitter, is het vrije individu in beginsel bereid om verantwoordelijkheid te dragen voor zijn medemens en voor de samenleving. Maar dat is kennelijk niet voldoende om sociale samenhang te garanderen. Het recente Sociaal en cultureel rapport geeft nog geen reden tot cultuurpessimisme, maar het bevat wel vele signalen die in negatieve zin verband houden met sociale samenhang. Zoals de toenemende criminaliteit en het groeiende aandeel daarin van jeugdige allochtonen. Zoals de dreigende verloedering en tweedeling van onze grote steden. Zoals het feit dat bijna de helft van de Nederlanders zich zorgen maakt: zorgen over de toekomst en dan met name over zaken als werkloosheid, gezinsleven, criminaliteit en de buitenlanders. Ik voeg daaraan toe wat menigeen in het dagelijks leven signaleert: een verruwing van de manier waarop mensen met elkaar omgaan, een afnemende bereidheid om elkaar te helpen en eenzaamheid wanneer niemand naar je omkijkt. Met als keerzijde de vanzelfsprekendheid waarmee men bij problemen de oplossing verwacht van de overheid.

Voorzitter! Een rijke economie zonder verantwoordelijkheid voor elkaar en voor de gemeenschap is een arme samenleving. Afgaande op die signalen is de zorg over de samenhang in onze samenleving gerechtvaardigd. Die zorg is zeker niet het monopolie van het CDA, laat staan dat ik de analyse deel die collega Heerma kortgeleden in een rede debiteerde.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Is ooit mijn stelling geweest, of van een van mijn collega's, dat wij op enigerlei punt een monopolie zouden hebben?

De heer **Wolffensperger** (D66): Uw claim is wel eens geweest dat u eerder dan anderen met iets kwam wat dan toch nog niet in volle ernst werd opgenomen. Maar luistert u naar de voortgang van mijn betoog.

Ik zei, voorzitter, dat ik zeker de analyse van de heer Heerma, zoals kortgeleden weergegeven in een rede, niet deel. Ik citeer: ''Door de betrokkenheid met en de geborgenheid van mensen in verschillende verbanden ontstaat samenhang in de samenleving. (...) De opbouw van een dergelijke 'betrokken' samenleving is het werk van generaties. Voor de afbraak zijn enkele jaren van paars beleid voldoende.'' Dat is een gotspe waarbij mij de klompen van de voeten vallen. Alsof het CDA in 1994 een heilstaat achterliet die door paars in twee jaar is verwoest! Op die manier wordt een ontwikkeling die decennia heeft geduurd, voor politiek gebruik geridiculiseerd.

De heer **Heerma** (CDA): Ik ben blij dat u aandacht besteedt aan de sociale cohesie en de sociale samenhang, zonder dat te willen monopoliseren. Ik wil daar compleet helder over zijn. Ik zal niet beginnen over de thema's die ik vanmorgen in mijn bijdrage heb besproken. Ik heb in mijn bijdrage juist de identiteit genoemd, die in generaties is opgebouwd. Ik zie juist bij de overlegeconomie – ik heb daar voorbeelden van genoemd – de dreiging dat dingen teloorgaan, dat wegen worden ingeslagen van alleen markt, markt en markt. Door de PvdA wordt gesproken over een ruime overheid en door de VVD over een minimalistische overheid. Dingen gaan inderdaad teloor en dat gaat ten koste van de Nederlandse identiteit. Dat heb ik gezegd en dat heb ik vandaag in mijn bijdrage uiteengezet.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik zal daar direct uitgebreid op ingaan, maar ik verzet me tegen de ridiculisering dat dit soort ontwikkelingen pas het gevolg zouden zijn van twee jaar paars beleid. Ik zou de heer Heerma aanraden eens te rade te gaan bij het Magnum Opus van minister Hirsch Ballin in de vorige kabinetsperiode, dat uitgebreid op de problematiek van de cohesie in de samenleving ingaat en waarin de

oorsprong van dat probleem toch op zijn minst enkele decennia eerder wordt gesitueerd.

De heer **Heerma** (CDA): Voorzitter! Ik verwijs naar wat voorbeelden in mijn bijdrage: de overlegeconomie, de aanvullende pensioenen en de keuzes die gemaakt worden. Ik waarschuw: zet geen dingen op de tocht! Die toelichting is voldoende, waardoor de klompen van de heer Wolffensperger heel kunnen blijven.

De heer **Wolffensperger** (D66): Maar meneer Heerma, wilt u mij nou zeggen dat de overlegeconomie waaraan wat veranderd is en dat de pensioenstructuur die nu wordt voorgesteld – die twee feiten – voldoende zijn om een cohesie in de samenleving die tot 1994 bestond in twee jaar paars af te breken? Is dat uw stelling?

De heer **Heerma** (CDA): Dan bent u met vakantie geweest de afgelopen twee jaar! Arbeidsvoorziening, Ziektewet enz.! Gaat u zo maar door! Waar keuzes zijn gemaakt, waar georganiseerde solidariteit op de tocht gezet wordt en waar het motto ''marktwerking'' is!

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik denk dat u selectief winkelt in het begrip ''sociale samenhang'', meneer Heerma!

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! De heer Wolffensperger spreekt over enkele decennia lang en hij vervolgt hopelijk zijn beschouwing met de rol en de betekenis van de politieke groepering namens welke hij spreekt daarin te betrekken. Daar zou wel eens een samenhang kunnen zijn die compromitteert waar het gaat om de tendensen die het SCP heeft blootgelegd.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik zal u in het vervolg van mijn betoog uitleggen waarom u daarin volstrekt ongelijk hebt!

Voorzitter! Sociale samenhang bereik je niet door haar van bovenaf op te leggen of door louter een beroep te doen op normen en waarden. Sociale samenhang is een wisselwerking tussen individu en gemeenschap. Daarom moeten we investeren in een samenleving die participatie mogelijk maakt en stimuleert. We moeten investeren in een overheid die duidelijk maakt dat zij niet alleen verantwoordelijkheid vraagt maar ook verantwoordelijkheid op zich neemt, bijvoorbeeld door het bieden van bepaalde zekerheden.

De meest effectieve manier om te participeren in de samenleving is nog altijd werk. Dus moeten we werk maken, banen scheppen. Het kabinet brengt ook op dit punt goed nieuws: er komen volgend jaar opnieuw ruim 100.000 banen bij en voor het eerst sinds lange tijd daalt ook het aantal langdurig werklozen. Maar we moeten het nog beter doen. Melkertbanen en andere vormen van gesubsidieerde arbeid zijn van belang, omdat mensen daardoor niet langer aan de kant staan en arbeidservaring kunnen opdoen. Dat belang blijft zolang er mensen zijn voor wie de vrije keuze tussen een ''gewone'' baan en een gesubsidieerde baan niet bestaat. Maar het ontslaat ons niet van de verplichting te blijven zoeken naar mogelijkheden om noodzakelijk werk in de collectieve sector via de normale weg te realiseren. We moeten bij additionele banen alert blijven op signalen van verdringing, van teveel regels en van gebrekkige doorstroming.

Gelukkig zien we voor het eerst sinds lange tijd ook weer eenvoudige werkgelegenheid ontstaan in de marktsector. Wij willen dat het kabinet, zeker bij economische groei, juist daar alle kansen uitbuit. Daarom vragen we het kabinet te doen wat eerder was afgesproken. De laagste loonschalen kunnen beter benut worden. In het najaarsoverleg zijn daar afspraken over gemaakt, waaraan helaas niet in alle CAO's wordt voldaan. Waarom worden die CAO's dan wel – tegen de afspraak in – algemeen verbindend verklaard? Ook de tijdelijke dispensatie van het minimumloon is na twee jaar nog steeds niet geregeld, terwijl het toch maar om één wetsartikeltje gaat. Snelheid is geboden.

Voorzitter! De meer dan onevenredige werkloosheid onder allochtonen belemmert de integratie en daarmee de participatie van grote groepen in onze samenleving. Het heeft ons teleurgesteld te moeten constateren dat de Wet bevordering evenredige arbeidskansen niet heeft opgeleverd wat wij verwachtten, door bezwaren van zowel ondernemers als doelgroepen. Van zomaar afschaffen kan geen sprake zijn. De vraag is, of wij die wet moeten vervangen door een effectiever instrument, hetzij door controleerbare afspraken met de sociale partners, hetzij door meer verplichtende maatregelen. Ik ontvang graag een reactie van het kabinet.

Zonder recht en veiligheid, voorzitter, is samenhang in een samenleving nauwelijks denkbaar. Ook al, omdat recht en veiligheid in hoge mate bepalen hoeveel vertrouwen de burger in zijn samenleving heeft. Hier heeft de overheid een primaire verantwoordelijkheid. De motie van D66, ingediend bij het drugsdebat, waarin werd gevraagd om extra capaciteit, is ruim gehonoreerd. Er komen 1000 extra politiemensen en 1200 nieuwe cellen bij. Ik herinner nog eens aan de wens van de Kamer om die 1000 agenten ook daadwerkelijk op straat te zien.

Even noodzakelijk vinden wij de extra 150 mln. voor verbetering van de strafrechtsketen. De parlementaire enquête opsporingsmethoden liet zien dat de rechtshandhaving niet alleen beter, maar vooral ook zorgvuldiger moet worden. Om het vertrouwen in onze rechtsstaat te versterken, meent D66 dat absolute prioriteit moet worden gegeven aan uitvoering van het aangekondigde plan van aanpak en aan de reorganisatie van het openbaar ministerie.

Maar de overheid kan het niet alleen af, ook al bewapenen wij politie en justitie tot aan de tanden. Het noodzakelijk complement is een beroep op de verantwoordelijkheid van anderen, in de eerste plaats de belanghebbenden, en het sleutelwoord is: samenwerking! Ik lees bij het SCP dat 60% van de mensen afspraken maakt met de buren om op de woning te letten. Het kabinet heeft met kracht het integraal veiligheidsbeleid ingezet, dat een beroep doet op de samenleving – van buurten tot bedrijven – om in samenwerking met de betrokken overheidsinstanties criminaliteit terug te dringen en veiligheid te bevorderen. De eerste resultaten – ik denk bijvoorbeeld in Nijmegen – zijn hoopgevend. D66 vindt dat het verder uitbouwen van deze lijn van samenwerking minstens evenveel prioriteit behoort te krijgen als uitbreiding van de justitiële capaciteit. Wij vinden de inzet van officieren van justitie in wijkbureaus dan ook een creatief en lofwaardig experiment in die richting.

Wolffensperger

Rechtszekerheid betekent ook gelijke rechten voor iedereen. D66 is blij met het aangekondigde wetsvoorstel voor hoger beroep in vreemdelingenzaken. Wij menen dat de ondertekenaars van het regeerakkoord, dus ook de VVD, zich moreel hebben verbonden om te zoeken naar een werkbare oplossing die de rechtszekerheid en ook de nu zo ontbrekende rechtseenheid dient; een rechtseenheid die overigens in het betoog van de heer Bolkestein op een bepaald punt een prominente rol speelde.

Bij het scheppen van werk en veiligheid, maar ook op vele andere beleidsterreinen, moet voorrang worden gegeven aan de grote steden. Dat zijn de motoren van onze economie en dat zijn onze culturele centra. Maar met als keerzijde, voorzitter, het uiterst sombere beeld dat wordt geschetst in het jongste rapport van het SCP, als de plaats waar werkloosheid, armoede en criminaliteit zich steeds sterker concentreren; waar mensen ongezonder zijn en onderwijsresultaten lager liggen. Als ergens het risico van tweedeling, zo niet van desintegratie, op de loer ligt dan is het hier. De steden zelf moeten het zware werk doen, maar de overheid moet ze daarvoor de middelen geven door het accepteren van onorthodoxe oplossingen en door een grote financiële inspanning. Er is inmiddels veel in gang gezet, maar het gaat volgens ons nog niet zo goed dat er nu al ruim 30 mln. kan worden bezuinigd op sociale vernieuwing. Dat lijkt ons een verkeerd signaal, zelfs al gaat dat geld naar politie en justitie. Is het kabinet bereid die bezuiniging ongedaan te maken?

De heer **Marijnissen** (SP): Mijnheer de voorzitter! In de vier grote steden behoort volgens het SCP één op de drie wijken tot de wijken waar het ernstig fout dreigt te gaan. Nu zegt de heer Wolffensperger zojuist dat de primaire verantwoordelijkheid daarvoor bij de gemeenten ligt. Wil hij die uitspraak nader toelichten? Het is namelijk mijn stellige indruk dat de vraagstukken van armoede, verpaupering, volkshuisvesting, volksgezondheid en toegankelijkheid primair vraagstukken voor de nationale overheid zijn en niet voor de lokale.

De heer **Wolffensperger** (D66): Naar aanleiding van uw vraag zal ik mijn standpunt herformuleren. Bij de aanpak van de problemen van de grote steden – daarbij is sprake van een enorme verscheidenheid aan problematiek; ik noem: inkomensproblematiek, armoede, volksgezondheid, onderwijs, werkloosheid en allochtonenproblematiek – zijn vrijwel alle overheidsinstanties betrokken. Daarbij zijn zelfs niet-overheidsinstanties betrokken. Maar een daarvan zal als trekker van het proces moeten worden aangewezen en de gemeente is hier als trekker aangewezen. Dat neemt niet weg dat de rijksoverheid een gigantische verantwoordelijkheid heeft, al was het alleen maar met het oog op het beschikbaar stellen van de benodigde middelen.

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! Ik merk dat onder paars de decentralisatie heel erg populair is. Men moet natuurlijk zelf weten wat men wil. Ik stel alleen vast dat ik ten aanzien van genoemde punten gelijk heb. Als we het hebben over inkomen, over volksgezondheid, de toegankelijkheid, de eigen bijdrage – die gaat de heer Wolffensperger introduceren – en over volkshuisvesting, dan hebben we het over landelijk beleid. Nu kan de heer Wolffensperger hier wel decreteren: de gemeenten behoren de trekkers te zijn, maar, mijnheer Wolffensperger, u zou de trekker moeten zijn. U! U moet niet de trekker overhalen, maar de trekker zijn bij het oplossen van de problemen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik vind dat de rijksoverheid verantwoordelijk is voor de algemene maatregelen die bijvoorbeeld met betrekking tot inkomen en wat dies meer zij voor dit land worden getroffen. Als die maatregelen in de grote steden door de bevolkingssamenstelling daar anders of verkeerd uitpakken, moet het initiatief voor actie daar plaatsvinden. Ik geef in dit verband een controversieel voorbeeld.

Als wij in Nederland een Hinderwet uitvaardigen en wij zien dat in bepaalde wijken van een stad die Hinderwet als zeer belemmerend wordt ervaren voor de activiteiten die men daar zou kunnen ontplooien, ontstaat een discussie over de vraag of de gemeente de mogelijkheid moet hebben om de uitvoering van bepalingen in de Hinderwet in die wijk op te schorten.

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! Ik vind het voorbeeld van de Hinderwet dat de heer Wolffensperger nu geeft een futiliteit betreffen. Ik weet wat hij van plan is. Er zouden in de wijken bedrijfjes kunnen komen enzovoorts, maar dan hebben we het toch niet over de oorzaken van de segregatie die hij zojuist vaststelde en dan hebben we het toch ook niet over de oorzaken van het ontstaan van getto's. Wij hebben het wel degelijk over het armoedevraagstuk, over verpaupering en sociale vernieuwing. Mijnheer Wolffensperger, die kwesties betreffen uw verantwoordelijkheid. U kunt die niet met allerlei trucjes op het bordje van de gemeente leggen. Het gaat hier om uw verantwoordelijkheid.

De heer **Wolffensperger** (D66): Mijnheer Marijnissen, wat bedoelt u nu eigenlijk? Uiteraard zijn de aspecten die spelen bij het grotestedenbeleid voor een groot deel ook zaken die tot de taak van de rijksoverheid behoren. Alleen, met het grotestedenbeleid is gekozen voor samenwerking, voor het bij elkaar brengen van alle mogelijke maatregelen en voor het gezamenlijk bezien van de effecten daarvan. Daarvoor moet je één instantie aanwijzen en die instantie moet met behoud van alle verantwoordelijkheden waarmee soms wel 30, 40 instanties belast zijn, waaronder die gigantische verantwoordelijkheid van de rijksoverheid, in staat zijn om knopen door te hakken. Zouden wij die ene instantie niet aanwijzen en zouden wij alle verantwoordelijkheden die u schetst bij de rijksoverheid laten en tegen de gemeente zeggen: daaraan mag u nog voor geen millimeter veranderen, dan hadden wij ook geen grotestedenbeleid.

Voorzitter! De leefbaarheid in de grote steden vereist ook geld voor de stadsvernieuwing. Wij hopen dat dat er in 1997 voldoende is. Diverse naoorlogse wijken verkeren in de bouwkundige gevarenzone en sommige dreigen een concentratiepunt te worden voor mensen in een achterstandssituatie. Zie het SCP-rapport. Het kabinet trekt het komend jaar 8 mln. uit voor de herstructurering van die naoorlogse wijken, maar wij vragen ons af of daarvoor in de komende jaren structureel voldoende middelen beschikbaar zijn. Graag krijg ik op dit punt een reactie.

Wolffensperger

Voorzitter! Deelnemen aan de samenleving betekent ook: deelnemen aan of invloed hebben op de besluitvorming. D66 meent dat hier een grote achterstand moet worden ingehaald. De uitkomst van het debat van eergisteren over het kiesstelsel met de merkwaardige paradox dat het kabinet en een meerderheid van de Kamer wel aanpassing willen, maar het niet eens zijn over de manier waarop, sterkt mij in de overtuiging dat er nog een lange weg is af te leggen, ook op andere punten van bestuurlijke vernieuwing. Ik wijs het kabinet uitdrukkelijk op de vlak voor het zomerreces met grote meerderheid aanvaarde motie van D66 en PvdA, waarin het kabinet wordt gevraagd alsnog zijn visie te geven op zaken als de versterking van het primaat van de politiek, de kabinetsformatie, de burgerschapsrechten, de uitbreiding van het kiesrecht voor niet-Nederlanders en de staatssecretaris. Wat het laatste betreft: zojuist sloot de VVD zich min of meer bij het standpunt van mijn fractie aan. Wij verwachten dat het kabinet die motie serieus neemt en al komend jaar met visies en voorstellen komt. Graag een reactie.

Wij zullen ons de komende tijd ook moeten beraden op de positie van burgers ten opzichte van die instanties die geleidelijk aan taken uit de publieke sfeer op zich zijn gaan nemen, zonder nog onder de politieke verantwoordelijkheid te vallen, zeker als die instanties in een monopoliesituatie terechtkomen. Zowel de invloed van burgers op die instellingen als de controle van de overheid moet sluitend zijn. Wij hebben daaraan gehecht bij de verzelfstandiging van de NS. Wij hechten daaraan als het bijvoorbeeld gaat om elektriciteitsbedrijven. Ik kan mij zeer goed voorstellen dat dit vraagstuk ook aan de orde komt als het gaat om de toenemende invloed van verzekeraars in de sociale zekerheid. Hoe denkt het kabinet te voorkomen dat er over een paar jaar nog slechts vier of vijf grote schade- en zorgverzekeraars zijn? Hoe groot wordt hun invloed, zonder dat de verzekerden of de overheid daar nog enige greep op hebben? Is het werkelijk zo'n achterhaald idee dat studenten een redelijke mate van invloed hebben op het beleid van de universiteit?

Een fundament van onze samenleving is de garantie van een bestaansminimum voor wie niet in het eigen levensonderhoud kan voorzien. Onmiskenbaar vormen de voortdurende veranderingen in het stelsel en de discussies daarover op zichzelf al een bron van onzekerheid. Onlangs zei staatssecretaris De Grave: ''Na de gedane ingrepen kunnen wij nu tegen uitkeringsgerechtigden zeggen: wij concentreren ons op het systeem en in de mate waarin wij daarin slagen, hoeven wij niet aan de hoogte en duur van uw uitkering te komen.'' Een signaal van zekerheid, waarbij D66 zich van harte aansluit.

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! Weet de heer Wolffensperger hoe de heer Zalm inmiddels heeft gereageerd op die uitspraak?

De heer **Wolffensperger** (D66): Dat is mij niet geworden, maar ik neem aan dat de heer Zalm mans genoeg is om mij dat ofwel bij monde van de minister-president, ofwel anderszins toe te roepen. Dat neemt overigens niet weg dat ik het volste recht heb om mij aan te sluiten bij een uitspraak van de heer De Grave, als die mij aanspreekt. Dat is mijn standpunt, wat de heer Zalm daar ook van vindt.

De heer **Marijnissen** (SP): Misschien is het interessant voor de heer Wolffensperger om te weten hoe de pikorde binnen de VVD is. De heer Zalm heeft zichzelf ooit als marxist omschreven, dus ik citeer hem graag. De heer Zalm zei in dat interview dat de heer De Grave beter zijn mond had kunnen houden.

De heer **Wolffensperger** (D66): Waarschijnlijk was de heer Zalm bang dat staatssecretaris De Grave anders steun van D66 zou krijgen.

Het kabinet laat in de nota Werken aan zekerheid een scala aan maatschappelijke ontwikkelingen de revue passeren, met bouwstenen voor een toekomstig stelsel. Wij hebben waardering voor de aandacht voor de verbetering van de positie van oudere werknemers en voor het beter combineren van zorgtaken en betaald werk. Maar mijn fractie heeft ook bouwstenen gemist. Volgens de Troonrede moet het stelsel voldoende zijn afgestemd zijn op economische zelfstandigheid. Het moet ook waar mogelijk stimuleren tot inschakeling in het arbeidsproces. Daarvan vinden wij in de nota te weinig terug. De fiscale en sociale regelgeving kent nog teveel belemmeringen voor de economische zelfstandigheid van mannen en vrouwen. Het aantal vrouwen dat werkt neemt gelukkig toe, maar hun aantal blijft te laag, ook in internationaal opzicht. D66 blijft daarom pleiten voor het terugdringen van de kostwinnersvoordelen in fiscale en sociale regelingen. Ons streven is om uiteindelijk zowel de heffing van belastingen en premies als de uitkeringsrechten te individualiseren. Dat kan echter pas op het moment waarop mannen en vrouwen, ongeacht de gekozen leefvorm, in gelijke mate participeren op de arbeidsmarkt. Dat zal nog een tijd duren, maar dat betekent niet dat dit element als bouwsteen in de nota over de toekomst van ons stelsel had mogen ontbreken.

In de laatste jaren is veel in gang gezet om bij werknemersverzekeringen de instroom te beperken en de uitstroom te bevorderen. Zo zichtbaar als de kwantitatieve resultaten zijn, zo onduidelijk of teleurstellend zijn de kwalitatieve gevolgen. Het is moeilijk voldoende zicht te krijgen op de resultaten van de reïntegratie en daarmee op de effectiviteit van positieve en negatieve prikkels. Het heeft mijn fractie teleurgesteld dat gedachten over een samenhangend reïntegratiebeleid in de nota niet als bouwsteen zijn opgenomen. De wet op de reïntegratie moet wat ons betreft meer worden dan een opsomming van bestaande, gebrekkige of onzekere instrumenten.

Met de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft mijn fractie twijfel over de mogelijkheid van premiedifferentiatie in de WW. We gaan er echter van uit dat andere mogelijkheden, zoals de introductie van spaar- of opbouwelementen, na het SER-advies wel degelijk serieus zullen worden bekeken. Ik benadruk dat, omdat de minister in de media een beetje de indruk wekt dat er met hem over geen enkele verandering valt te praten. Spaar- en opbouwelementen kunnen echter de weg zijn om rechten en plichten in de sociale zekerheid voor flexwerkers dichter bij elkaar te brengen. Heeft het kabinet gedacht aan de mogelijkheid om een dergelijke regeling ook voor arbeidsongeschiktheid te introduceren?

Twee jaar geleden vroegen wij het kabinet bij deze nota aandacht te besteden aan de relatie met de

sector zorg, die immers een wezenlijk onderdeel van onze sociale zekerheid uitmaakt. Die samenhang, bijvoorbeeld met de Ziekenfondswet en de AWBZ, is niet zichtbaar gemaakt. Is hier sprake van departementale verkokering of meent het kabinet dat ons zorgstelsel al helemaal klaar is voor de toekomst?

Na jaren van oplopende zorg over de betaalbaarheid van de toekomstige AOW, en na vele voorstellen, ook van mijn fractie, komt het kabinet met een oplossing van verbluffende eenvoud: gedeeltelijke fiscalisering. De AOW-premie wordt gemaximeerd en de rest wordt bijgepast uit de algemene middelen. Daarvoor is geen belastingverhoging nodig, hoogstens wat minder belastingverlaging. En de discussie over het al dan niet meebetalen van 65-plussers wordt op slag overbodig. Het is allemaal zo simpel dat je je afvraagt of we niet meer problemen op die manier kunnen oplossen!

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Waarom is voor u de discussie over de al of niet meebetalende 65-plussers nu afgesloten?

De heer **Wolffensperger** (D66): Omdat in veel voorstellen die van de kant van politieke partijen waren gedaan, een onderdeel was dat bejaarden met een aanvullend pensioen premie zouden moeten gaan betalen voor de AOW. Het huidige voorstel bevriest de premie in de eerste schijf en betaalt de rest uit belastingheffing, hetgeen langs een merkwaardige omweg tot gevolg heeft dat iedere belastingbetaler in Nederland, dus in zekere zin ook de AOW-genieter als hij belasting betaalt, eraan meebetaalt.

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Mijnheer Bolkestein, nu hoort u het ook eens van een ander.

De heer **Wolffensperger** (D66): Heb ik iets verkeerds gezegd, mevrouw Nijpels? Ik zeg alleen dat de discussie is opgelost.

Voorzitter! Voor D66 is de inzet altijd geweest: een welvaartsvast basispensioen voor iedereen in de vorm van een volksverzekering. Tegen het gedeeltelijk fiscaliseren van een volksverzekering hebben wij echter op zichzelf geen principiële bezwaren. De vraag is natuurlijk of het voorstel voldoende zekerheid biedt voor de toekomst. Als de AOW voor een deel uit de begroting wordt gefinancierd, wordt zij dan onderdeel van de jaarlijkse begrotingsdiscussie? Zo ja, vergroot dat dan niet juist de onzekerheid of is daar een oplossing voor? Daar hoor ik graag een reactie op van het kabinet.

De heer **Heerma** (CDA): Aangezien het kabinet met vergaande plannen komt voor de aanvullende pensioenen, wil ik de heer Wolffensperger vragen of ook de fractie van D66 van mening is dat versobering, vermindering het motto moet zijn en dat de huidige afspraken van werkgevers en werknemers over aanvullende pensioenen te hoog zijn.

De heer **Wolffensperger** (D66): Wij hebben geen definitief standpunt bepaald, omdat wij daar intern nog over willen praten. Ons oordeel is dat een middelloonsysteem, zoals dat door het kabinet wordt voorgesteld, voordelen kan hebben, in die zin dat het beter aansluit bij wisselende leefvormen en ook bij andere carrièreverlopen dan die tot nu toe gebruikelijk waren. Aan de andere kant zal dat betekenen dat wij er ook bij moeten vertellen dat door een middelloonsysteem de vrijheid van mensen om zelf te kiezen welke voorziening zij bovenop hun gegarandeerde pensioen wensen te creëren, wordt geschapen doordat de premie voor dat verplichte pensioen omlaag gaat. Met die elementen zullen wij, als wij alle gegevens hebben, een afweging maken. U hoort mij dus niet zeggen: nu niet en nooit niet.

De heer **Heerma** (CDA): Ik vroeg niet naar een preferentie voor het middelloon- of het eindloonsysteem. Die kunnen beide namelijk verschillende kanten op vallen. Het middelloonsysteem hoeft niet per definitie goedkoper te zijn dan het eindloonsysteem, gezien hetgeen er in de praktijk gebeurt. Er worden keuzen gemaakt. De kern van mijn vraag was of de huidige afspraken over uitgesteld loon en over aanvullende pensioenen tussen werkgevers en werknemers in de ogen van de fractie van D66 te hoog zijn en derhalve moeten versoberen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik moet heel eerlijk zeggen dat voorzover ik de materie nu kan overzien – ik heb het stuk uiteraard gelezen – uw vraag een non-vraag is. Het gaat er namelijk niet om of wij een waardeoordeel moeten geven over het systeem dat op dit moment wordt gehanteerd. Het gaat om de vraag of wij in de toekomst met behoud van rechten voor diegenen die in het huidige systeem participeren, wellicht een ander systeem kunnen opbouwen – uiteraard geleidelijk aan en onder behoud van ieders rechten – waarin aan een aantal voordelen tegemoet wordt gekomen, die het huidige systeem niet heeft. Daarom vind ik dat je uit dat voorstel en uit een welwillende beoordeling daarvan niet meteen mag constateren dat ik een negatief oordeel heb over het huidige systeem, als zijnde te hoog of te star.

De heer **Heerma** (CDA): In de Miljoenennota staat dat de aanleiding voor het kabinet versobering is. Daarover wil ik graag een oordeel van de fractie van D66. Wellicht dat u zich voor uw tweede termijn kunt oriënteren bij de MHP of bij welke vakbond dan ook.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik hoef mij helemaal niet te oriënteren. Wij hebben daar uitgebreid over gesproken.

De heer **Heerma** (CDA): Dan krijg ik graag een antwoord, niet over de systemen, maar op de vraag of het vertrekpunt van het kabinet, versobering, ook het vertrekpunt is van D66.

De heer **Wolffensperger** (D66): Het antwoord is dus dat wij ons bij die versobering een aantal grote voordelen kunnen voorstellen, die ons dat niet meteen doen afwijzen. Een voordeel van door premiedaling grotere vrijheid om zelf in je op het aanvullend pensioen komend pensioen te voorzien, is het voordeel van een pensioenopbouw die meer spoort met andere carrièreverlopen dan het carrièreverloop dat tot nu toe gebruikelijk was. Het gaat ons in die discussie niet om de vraag of het een besparing moet betekenen voor de overheid, bijvoorbeeld doordat de fiscale aftrek van premies te groot wordt. Dat zal voor ons geen rol spelen.

De heer **Heerma** (CDA): Ik begrijp dat u het uitgangspunt van het kabinet deelt, namelijk dat het te ruim bemeten is.

Wolffensperger

De heer **Wolffensperger** (D66): Dat is een onjuiste weergave van mijn woorden. Mijn woorden strekken ertoe te zeggen dat wij op dit moment vooralsnog positief tegenover het kabinetsstandpunt staan, maar het eindoordeel opschorten tot wij er eens goed over hebben gepraat. Misschien zou het voor u ook verstandig zijn om er eerst heel goed over te praten.

Voorzitter! Ik zal nu iets zeggen over de zorg. Tot de garanties die een burger van de overheid mag verlangen, hoort een goede toegankelijke en betaalbare gezondheidszorg. Na onze eerdere pleidooien zijn wij uiteraard verheugd over de extra 400 mln., waardoor het uitgavenkader kan toenemen met 1,7% in plaats van met 1,3%. Toegegeven, het is incidenteel voor 1997, maar het was wel hard nodig. In het regeerakkoord is de mogelijkheid om de groei van het zorgbudget ex ante – dat betekent: van tevoren – hoger te stellen dan 1,3%, uitdrukkelijk opgenomen. Is het kabinet bereid om die afspraak ook volgend jaar serieus te nemen?

De D66-fractie bepleit geen ongebreidelde stijging van het zorgbudget. Wij hebben altijd geaccepteerd dat een zekere druk op de kosten nodig is, maar wij verzetten ons tegen het andere uiterste: het van jaar tot jaar structureel te laag ramen, waardoor de kwaliteit van de zorg in de knel komt. Daar verzetten wij ons tegen, omdat nieuwe geneesmiddelen dan niet kunnen worden vergoed, omdat ouderen die langer thuis willen blijven wonen, verstoken blijven van thuiszorg en omdat wij de verplegenden en verzorgenden, die tegen de klippen van bezuinigingen en inkrimpingen op toch met liefde en inzet hun werk blijven doen, niet voortdurend in onzekerheid mogen laten.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Maakt u zich niet iets te snel blij over datgene wat het kabinet ons, ook in financiële zin, over de zorg heeft doen toekomen? Het uitgavenkader blijft immers overeind; het wordt voor het derde achtereenvolgende jaar overschreden, maar minder dan het tweede jaar en in het tweede jaar was het minder dan in het eerste jaar. Voor de zomer heeft u ervoor gepleit om het zorgbudget structureel te verhogen. Dat is niet gebeurd, want het is nu 1,8%.

De heer **Wolffensperger** (D66): Wat u zegt, is volstrekt correct, maar daarom is mijn vraag consequent of het kabinet bereid is om die afspraak uit het regeerakkoord ook volgend jaar te hanteren. Laten wij wel wezen: van begin af aan wisten wij allen dat deze afspraak te knellend was; die beslissing is genomen omdat men daarmee een druk tot grotere doelmatigheid op de sector wenste te leggen. Bovendien – ik herhaal mijzelf nu – hebben wij nooit bepleit om de uitbreiding van het budgettaire kader van de zorg meteen op te krikken naar de reële uitgaven van het voorafgaande jaar, omdat daarmee het element van een zekere druk tot doelmatigheid uit de discussie zou zijn verdwenen. Met het budgettaire beeld ben ik dus tevreden, maar ik hoop wel dat het kabinet die vaststelling, ex ante, volgend jaar opnieuw zal hanteren.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Volgens mij gebruikt u in mijn richting nu alle argumenten die u telkens van de regering hoort. U hebt telkens bepleit dat het budget van de gezondheidszorg feitelijk structureel te laag is.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ja. Ik heb dus half mijn zin gekregen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dan hebt u de afgelopen jaren ook al uw zin gekregen, want ook toen was er een overschrijding van het zorgbudget.

De heer **Wolffensperger** (D66): Nee, mijnheer Rosenmöller. Dat was nou juist het essentiële verschil. Er is een essentieel verschil tussen het veel te laag vaststellen van een budget – waarmee men de minister van VWS het hele jaar het zwaard van Damocles boven het hoofd laat hangen van nog komende bezuinigingen, het niet kunnen vergoeden van geneesmiddelen en komende inkrimping aan het eind van het jaar, omdat het geld in november op is – en het van tevoren toevoegen van hetzelfde of een iets hoger bedrag, zodat de minister, de patiënten, de verzekeraars en de verplegenden tenminste weten waar zij aan toe zijn. Dat is waar wij, precies in de lijn van de redenering van de heer Rosenmöller, primair hebben gepleit. Wij zien allemaal dat er geld bij moet, maar doe dat nou niet steeds achteraf, zodat je een jaar lang in onzekerheid verkeert; doe dat vooraf! Dat is gebeurd en dat is het principiële punt waarop wij, als ik het zo mag zeggen, onze zin hebben gekregen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Daarbij tekent u met mij aan dat het kabinet het principiële punt van de structurele verhoging van het budget van de zorg, bijvoorbeeld in de richting van 1,8%, niet honoreert. Volgend jaar komt u dus met hetzelfde pleidooi terug.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik zou dat iets anders willen formuleren. Of het kabinet die principiële afspraak ten volle honoreert, zullen wij volgend jaar bij de begrotingsbehandeling weten, maar ik moet zeggen dat ik daar alle vertrouwen in heb.

Voorzitter! De fractie van D66 heeft grote moeite met de voorgenomen bezuinigingen op psychotherapie. De samenloop van toenemende psychische problemen en de onaanvaardbaar lange wachtlijsten brengt onze geestelijke volksgezondheid in gevaar. Wij vragen het kabinet om die bezuiniging te heroverwegen.

De heer **Bolkestein** (VVD): De heer Wolffensperger noemt het woord ''wachtlijsten''. Een adviescommissie van zijn partij heeft een bedrijvenpolis aanvaardbaar geacht. Vindt hij dat ook?

De heer **Wolffensperger** (D66): Nee. Wij hebben ons consequent, vanaf de eerste keer dat die gedachte ergens opkwam, uitgesproken tegen een tweedeling in de gezondheidszorg die ertoe leidt dat mensen op grond van hun werknemerschap of op grond van de bijzondere polis die zij hebben gesloten een voorkeurs- of voorrangsbehandeling kunnen krijgen bij de zorg. Ons uitgangspunt is dat de mate waarin iemand zorg behoeft, bepalend behoort te zijn voor het krijgen van die zorg en voor de snelheid waarmee dit gebeurt. Het antwoord is dus ''neen''.

De heer **Bolkestein** (VVD): Ik ontken dat het neerkomt op een tweedeling. In tweede termijn kom ik hierop terug.

Wolffensperger

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik stel een vraag terzijde en wel over de verpleeg- en verzorgingstehuizen. Dreigt daar een tekort aan plaatsen? Waarom maken staatssecretaris Terpstra en de provincies daar toch zo'n ruzie over? Kan de minister-president hier wat toelichting geven?

Vandaag ontvingen wij dan eindelijk een voorstel van het kabinet om ongeveer 200.000 ouderen te laten terugkeren naar het ziekenfonds, zij het, helaas, in twee etappes. Wij hadden dat liever in één keer zien gebeuren. Het gaat om de reparatie van de wet-Van Otterloo. Wij hebben ons er altijd zeer voor ingespannen en wij juichen die correctie dus toe.

Tegelijkertijd zullen studenten niet meer gratis meeverzekerd kunnen zijn in de Ziekenfondswet. Zij moeten zich stapsgewijs gaan verzekeren op de particuliere markt. D66 zal het kabinetsvoorstel welwillend beoordelen. Ook hier zal men het definitieve oordeel pas horen als de details van het wetsvoorstel nauwkeurig zijn bekeken. Het is immers nogal een ingewikkeld stuk werk.

Ik constateer op dit punt tot slot groeiende steun voor de gedachte van mijn fractie dat de Ziekenfondswet van een werknemersverzekering zou moeten worden omgebouwd tot een beperkte inkomensverzekering, zodat ook kleine zelfstandigen met een beperkt inkomen daaronder kunnen worden gebracht. Kan het kabinet toezeggen dat voorstellen voor herinrichting van het ziekenfonds in deze richting nog tijdens deze kabinetsperiode zullen worden gedaan?

De heer **Wallage** (PvdA): Ik wacht uiteraard de suggesties van het kabinet over de herinrichting van het ziekenfonds af. Ik wijs de collega er wel op dat hierover bij regeerakkoord geen afspraken zijn gemaakt. Het gaat hier over een cruciaal onderwerp: wie zit er wel en wie zit er niet in het ziekenfonds. Het is een onderwerp waarbij het coalitie-overleg zo moet verlopen dat wij er gedrieën uitkomen. Ik zeg dit omdat ik niet graag het beeld wil laten ontstaan dat het hier gaat om een herinrichting waarover al politieke overeenstemming zou zijn bereikt.

De heer **Wolffensperger** (D66): Daar heeft de heer Wallage volstrekt gelijk in. Ik weet uit mijn hoofd niet of de reparatie van de wet-Van Otterloo in het regeerakkoord staat. Daarover is ons echter een voorstel toegezonden, waarnaar wij ieder vanuit eigen verantwoordelijkheid zullen hebben te kijken. Wat betreft de herinrichting van het ziekenfonds wil ik het volgende zeggen. Ik constateer dat wij een voorstel hebben geformuleerd van ombouw van werknemersverzekering naar inkomensverzekering en dat dit voorstel niet overal in dorre aarde is gevallen.

De heer **Wallage** (PvdA): Een open gesprek daarover is in ieder geval mogelijk. Mijn punt was dat niet de indruk moet ontstaan alsof het hier zou gaan om een onderwerp waarover al bij regeerakkoord of anderszins overeenstemming is ontstaan.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik verbaas mij er een beetje over dat ik kennelijk zo stellig spreek dat het erop lijkt dat alles wat ik zeg in het regeerakkoord staat. Dat is hier absoluut niet het geval, mijnheer Wallage.

Ik kom tot de infrastructuur van ons land. Nederland telt per vierkante kilometer 454 mensen. In mijn tekst stond 407, maar sinds eergisteren is het 454 geworden. Daarnaast telt Nederland per vierkante kilometer 549 koeien en varkens en 182 auto's. De komende tien jaar komen er nog zo'n 2 miljoen mensen bij op dat kleine stukje aarde. Er moeten 700.000 woningen worden gebouwd en geprobeerd moet worden om de economie jaarlijks met 3% te laten groeien.

Uit een aantal nota's blijkt dat ook het kabinet zich terecht de vraag heeft gesteld hoe wij tegen die tijd het land nog een klein beetje leefbaar kunnen houden. Het kabinet is voortvarend aan de slag gegaan met het moderniseren van onze economie en het versterken van de marktwerking. Voor D66 is meer markt niet hetzelfde als minder overheid. Integendeel, alleen een sterke overheid is in staat om de regels van de markt te bewaken en uitwassen tegen te gaan. Een sterke overheid is nodig om aan de ene kant de infrastructuur te scheppen en te financieren die de ontwikkeling naar een hoogwaardige economie stimuleert en aan de andere kant de gestelde doelen op het gebied van duurzaamheid en milieu te bewaken. Economische groei onderhoudt een dubbele relatie met natuur en milieu. Enerzijds kan ze het milieu belasten, anderzijds kan door de groei geïnvesteerd worden in schonere productietechnieken en een milieuontlastende infrastructuur. Het is aan de overheid om die balans te bewaken, met als optimum een zodanige verwevenheid tussen economie en ecologie dat elke economische groei als het ware vanzelfsprekend de maatregelen oproept die negatieve milieueffecten teniet doen en bovendien een bijdrage leveren aan de algemene verbetering van het milieu. Het water wordt schoner, de bodem gereinigd, op sommige plaatsen neemt de variatie in de natuur toe. Niettemin blijft de economische groei een ernstige bedreiging voor de lucht door de uitstoot van NO_x en met name CO_2. Wij vinden het dan ook niet meer dan consequent dat het kabinet 750 mln. extra heeft uitgetrokken voor het CO_2-beleid. Nog consequenter is het om als de economische groei hoger zou zijn dan verwacht, op die groei ook de nadelige milieueffecten te verhalen. Groei is prima, maar alleen als er ook een meerwaarde voor het milieu is. Wij vragen het kabinet die gedachten tot richtsnoer voor het beleid te maken en zo mogelijk voorstellen te doen voor een praktische invulling ervan.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): De vraag is gerechtvaardigd en het antwoord impliciet gegeven dat de huidige groei op die manier niet goed is.

De heer **Wolffensperger** (D66): Klopt.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het kabinet scoort op dat terrein een onvoldoende. Stelt dat de fractie van D66 niet teleur? Wij hebben thans een paars kabinet, straks misschien een paarse partij. Al die componenten die ooit die kleur paars bepaalden zijn wij dan vergeten. D66 was in die oorsprong de groene component. Dat moet wel de nodige zorgen geven, niet alleen terzake van die 750 mln. voor het terugdringen van de CO_2, maar ook als het gaat om de economische structuur.

De heer **Wolffensperger** (D66): U had de discussies daarover in mijn fractie eens mee moeten maken. Ze zouden u bekend in de oren hebben

geklonken. Ik heb een onderscheid gemaakt tussen onze benadering en daar waar die niet werkt: bij de luchtvervuiling, NO_x en CO_2. In die benadering heb ik niet de stelling betrokken: economische groei is goed voor het milieu. Evenmin heb ik de stelling betrokken: economische groei is per definitie slecht voor het milieu. Onze overtuiging is dat er een synthese te vinden moet zijn, waarbij langs een veelheid van wegen en instrumenten economische groei zich zodanig kan ontwikkelen dat negatieve milieueffecten teniet worden gedaan en er bovendien als het ware nog wat overblijft voor een extra verbetering van het milieu, al was het maar het opruimen van een verontreinigde waterbodem.

Wat de CO_2 betreft sprak ik mijn tevredenheid uit over die 750 mln. Ik zeg er meteen bij dat als door een sterkere economische groei die 750 mln. niet voldoende zal blijken te zijn, er meer geld en maatregelen zullen moeten komen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Dat neem ik zonder meer aan. Het CO_2-beleid is maar een onderdeel van het milieubeleid. De heer Wolffensperger zegt nogal wat. Hij geeft het milieubeleid een onvoldoende. Hij heeft gezegd dat deze economische groei niet goed is. Alle maatregelen die in de afgelopen twee jaar daartoe hebben geleid, hebben wel zijn steun gehad. Dat is mijn probleem. Het is een contradictie: enerzijds de algemene opmerking die ik steun en anderzijds het beleid in concrete maatregelen dat hij steunt, waardoor wij in een slechte situatie voor het milieu terecht zijn gekomen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik bedoel het niet onaardig, maar de heer Rosenmöller maakt nu gebruik van een debatingtruc. Hij suggereert dat alle maatregelen, bijvoorbeeld op het gebied van de infrastructuur waaraan wij onze stem hebben gegeven, per definitie óf goed voor de economie óf goed voor het milieu zouden zijn. Zo is het niet. Wij proberen de maatregelen die op alle terreinen worden voorgesteld – straks kom ik bij het mobiliteitsplan van minister Jorritsma – als pakket te bekijken en dan te constateren of dat pakket in zijn geheel voldoet aan de formulering die ik gaf, namelijk of de negatieve effecten worden gecompenseerd door reparaties van de schade aan het milieu, of dat er misschien nog iets overblijft. Het is altijd heel lastig om, als uit alle discussies die wij de afgelopen tijd gevoerd hebben, één element wordt getrokken – laten wij maar eens de Betuwelijn bij de kop nemen – te zeggen: dat is goed voor de economie en slecht voor het milieu of is dat goed voor het milieu en slecht voor de economie. Zo lopen die discussies niet. Het is een vervalsing van de werkelijkheid om steeds op die manier die discussies te willen voeren.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het gaat mij niet om een debatingtruc of om het vervalsen van de werkelijkheid. De werkelijkheid van vandaag staat in de Milieubalans. Daar moet u van geschrokken zijn, net als ik. Mijn vraag aan u is deze: wat is van de D66-fractie te verwachten om die Milieubalans in de komende jaren een andere richting te laten uitslaan en groei binnen duurzame kaders te verzekeren, ertoe leidend dat wij de NMP-doelstellingen, niet alleen voor CO_2 maar ook voor andere stoffen, echt gaan halen, daar gericht in te investeren en zo de economie te organiseren?

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik kan het antwoord – en misschien is dat het lastige in deze discussie – natuurlijk niet geven aan de hand van concrete beslissingen en zaken die nog voor ons liggen. Daarom gaf ik u een antwoord in abstracto, in de hoop dat het duidelijk zou zijn. Wij zullen bij economische groei (en de gevolgen ervan) ervoor waken dat deze gepaard gaat met voorzieningen en maatregelen die nodig zijn om schade aan het milieu te voorkomen. Het is een heel ingewikkeld verband. Laat ik een voorbeeld noemen. Als economische groei tot uitdrukking komt doordat wij een gigantisch telecommunicatienetwerk aanleggen, waarmee wij nummer 1 in Europa willen worden, kun je wel degelijk volhouden dat dit telecommunicatienetwerk ook een positieve milieu-uitwerking heeft. Zo kan ik nog een aantal andere voorbeelden noemen. Je kunt zeggen: als iets een zekere belasting van het milieu betekent, zul je – vergeef mij het economenjargon – de externe effecten moeten internaliseren. Voor de concreetheid: bijvoorbeeld door de accijns op benzine te verhogen. Via al dat soort maatregelen – er is niet één oplossing – zul je toe moeten naar wat mij voor ogen staat, namelijk een economische groei waarin die groei en datgene wat nodig is voor het wegnemen van eventuele negatieve milieueffecten elkaar precies in balans houden. En ik denk dat dit kan.

De heer **Van Dijke** (RPF): Hoe komt het dan – ik noem een willekeurig voorbeeld – dat de beslissing over Schiphol door u niet werd voorzien van een financieel plaatje om met betrekking tot de doelstelling op het tijdschema te kunnen blijven?

De heer **Wolffensperger** (D66): Met alle respect, maar ik begrijp de vraag niet.

De heer **Van Dijke** (RPF): De uitstoot van CO_2 en Schiphol zijn twee aan elkaar verbonden begrippen. Wij wisten dat de uitbreiding van Schiphol met een vijfde baan onze doelstellingen met betrekking tot de uitstoot van CO_2 verder buiten bereik brachten. Ik heb toen van de D66-fractie niet gehoord dat zij, wilde zij goedkeuring geven aan de vijfde baan, een financiële verplichting van het kabinet eiste, teneinde de CO_2-reductie te kunnen vervolmaken.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik moet even over uw vraag nadenken. Het komt mij voor dat het antwoord is dat het al zo ingewikkeld is om CO_2-uitstoot alleen aan Nederland te relateren – ik probeer maar wat, want ik begrijp uw vraag nog steeds niet helemaal goed – dat het al helemaal niet gemakkelijk is om CO_2-uitstoot alleen aan Schiphol te relateren. Wat je moet doen – en ik denk dat de minister dit doet – is kijken naar de hele CO_2-problematiek in dit land. Sommigen gaan verder en zeggen: het is een internationaal probleem; je kunt door compensatie ook oplossingen elders zoeken. Op die manier zul je moeten doen wat ik net zei. Negatieve effecten in uw voorbeeld van Schiphol zullen gecompenseerd moeten worden door positieve milieueffecten. Dat hoeft echter niet per se te betekenen dat je een beslissing op die plaats tegenhoudt.

Voorzitter! Bij een goed milieu hoort ook de zorg voor de natuur. Het kabinet geeft volgens ons een verkeerd signaal door te bezuinigen

op de aankoop van natuurgebieden. Daar zijn wij tegen.

Bij het openbaar vervoer is de voortdurende daling van het aantal passagiers ons een doorn in het oog. Wij slagen er kennelijk niet in om een aantrekkelijk alternatief voor de auto te scheppen. Wij zijn blij met de voorgenomen investeringen in het openbaar vervoer en met het gedeeltelijk terugdraaien van de bezuinigingen op stads- en streekvervoer. Maar er zal meer moeten gebeuren.

Onze overtuiging is dat wij het lef en de visie moeten hebben om de Randstad als geheel te vergelijken met stedelijke agglomeraties zoals Parijs en Londen, waar metroachtige systemen zo snel een fijnmazig netwerk bedienen dat je wel gek bent om in de auto te gaan zitten. En vervolgens zullen wij ook de Randstad van zo'n systeem moeten voorzien, ook al is dat lastiger, omdat de Randstad nu eenmaal geen metropool is waar zich van nature stervormige netten ontwikkelen. Ondanks de handicap dat de Randstad uit meer kernen bestaat, zullen wij toch snel zo'n fijnmazig en dekkend vervoersnet moeten ontwikkelen. In Nederlands jargon: een lightrailconcept. Op grond van die visie geschiedt het experimenteren met lightrail in Nederland nu nog te veel met de voorzichtigheid van parende egeltjes.

Als wij dan ook nog het voor- en natransport verbeteren door aangepaste en niet te dure taxisystemen, gaan wij de auto echt concurrentie aandoen! Daarnaast zijn maatregelen om het autogebruik af te remmen onvermijdelijk. Wij steunen de voorgenomen accijnsverhoging, niet omdat iedereen dan opeens zijn auto laat staan, maar omdat het een voor iedereen zichtbaar signaal is dat de overheid het probleem serieus neemt. Maar in afwachting van het rekeningrijden wil D66 ook wat dit betreft verder gaan. Allereerst door langs fiscale weg het gebruik van een auto van de zaak af te remmen. Een auto van de zaak nodigt als het ware uit tot veel gebruik en de Nederlandse werknemer blijkt daarover veel vaker te kunnen beschikken dan zijn collega in het omringende buitenland. Voorts is voor ons de optie bespreekbaar van de afschaffing van het reiskostenforfait met betrekking tot de auto. De opbrengst van beide maatregelen zou kunnen worden benut om de overdrachtsbelasting voor huizen te verlagen.

De heer **Schutte** (GPV): Het is bekend dat het reiskostenforfait in deze coalitie een heet hangijzer is. Wat is de betekenis van het woord ''bespreekbaar'' in dit verband? Stelt u dat nu voor door het aanbrengen van een bepaalde koppeling of wilt u wel een discussie voeren die vooral niet tot een conclusie mag leiden?

De heer **Wolffensperger** (D66): U hebt zeer genuanceerde oren. Laat ik het zo zeggen: mijn fractie is daar voor, al was het maar omdat het onderdeel uitmaakt van ons verkiezingsprogramma. Stel ik het nu voor? Welnu, ik denk niet dat wij daar op dit moment een uitvoerige discussie over moeten hebben. Op het ogenblik moet u het zien als een element dat ik inbreng, waarmee ik wil aangeven dat de huidige maatregelen inzake variabilisatie van de autokosten niet genoeg zijn om het gebruik af te remmen. Maar als straks de vraag over het reiskostenforfait ter sprake komt, weet u dat u wat dat betreft op mijn fractie kunt rekenen.

De heer **Schutte** (GPV): Op dit moment is het dus niet veel meer dan een beetje coalitiepartner plagen.

De heer **Wolffensperger** (D66): De gedachte om coalitiepartners te plagen, is heel ver van mij. Ik zou niet eens weten hoe het moest.

Voorzitter! Ik wil nog zeggen dat wij de verbreding van wegen voor bijvoorbeeld doelgroepstroken gekoppeld willen zien aan de invoering van rekeningrijden. Wij blijven terughoudend bij de aanleg van nieuwe wegen. De versnelde aanleg van wegen die al in het SVV waren opgenomen, zullen wij steunen. Nieuwe wegen daarbovenop zijn voor ons niet nodig.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik heb nog een vraag over het mobiliteitspakket. Daarvoor hebt u gezegd: wij willen geen bezuinigingen op natuur. Voorts hebt u gezegd dat er veel meer geld naar lightrail moet. Dat vraagt ook om een financiering. Tegen die achtergrond begrijp ik niet waarom u zich zou verzetten tegen ons idee om de accijnsverhoging aan te wenden voor investeringen in het openbaar vervoer en die niet terug te sluizen naar de automobilist. Het is volgens ons dus een lastenverzwaring voor de automobilist.

De heer **Wolffensperger** (D66): Dat is buitengewoon simpel, omdat ik die lightrailverbinding veel liever uit het Infrastructuurfonds of het Fonds economische structuurversterking betaal, want dan is er geen sprake van een lastenverzwaring. De manier waarop u het betaalt, betekent een lastenverzwaring voor de burger. Die lastenverzwaring heeft dan ook nog allerlei neveneffecten, waarvan u daarstraks, geloof ik, zelf schrok toen ik ze u voorhield.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Nee, het is een lastenverzwaring voor de automobilist, die hem prikkelt om iets anders te doen. Het tweede punt is dat in het FES nu niet die miljarden extra zitten om de lightrailverbindingen tot stand te brengen waar u en ik een voorstander van zijn.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voor het FES en voor het Infrastructuurfonds geldt altijd hetzelfde, namelijk dat het een kwestie is van het stellen van prioriteiten. Er zit geld in en het is aan het kabinet om daarin prioriteiten te stellen. Er is echt wel wat geld hoor, zeker met commonareagelden en wat dies meer zij. Prioriteiten moeten worden gesteld. Een debat als dit heeft mede tot doel om die prioriteiten daadwerkelijk te laten stellen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Het kabinet heeft ons gisteren in dat koffertje zijn prioriteiten doen toekomen. Daar wilt u dus iets in wijzigen. De vraag is wat u wilt wijzigen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Er worden op het gebied van openbaar vervoer veel versnellingen aangekondigd. Ik ben er heel ruimhartig in geweest om dat te zeggen. Ik ben wel zo realistisch om, op grond van datgene wat ik weet van deze materie, te zien dat je de aanleg van een lightrailsysteem voor de hele Randstad niet in 1997 kunt uitvoeren of financieren. Maar waar het kabinet in de Randstadnota en in andere nota's kijkt naar de volgende kabinetsperiode en de volgende eeuw, zeg ik: mag ik ook eens?

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Natuurlijk, maar het had vorig jaar ook gemogen. Het gaat er in essentie om dat u suggereert dat u iets wilt toevoegen aan datgene wat het kabinet voorstelt, maar dat u verwijst naar het kabinet en de prioriteiten als ik u vraag wat u wilt toevoegen en hoe u dat wilt betalen. Ja, die prioriteiten kennen wij allemaal. Daar heb ik kritiek op en daaraan heb ik iets willen toevoegen in mijn bijdrage. Het lijkt erop dat de enige gerechtvaardigde conclusie is dat u zich neerlegt bij de prioriteiten van het kabinet. Dat mag, maar ik wil wel de helderheid die af en toe zo moeilijk te verkrijgen is.

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik begrijp dat u beide dingen à tort et à travers met elkaar wilt verbinden, omdat ik dan toch die 1 mld. van uw benzineaccijnsverhoging nodig heb. Ik vind uw gedachte prachtig, maar zelfs al zou mevrouw Jorritsma de 1 mld. van uw benzineaccijnsverhoging ter beschikking hebben in 1997, dan nog denk ik dat zij daarvoor in 1997 niet een dekkend, snel en fijnmazig lightrailsysteem kan laten aanleggen in de Randstad. Het is een kwestie van besluiten die ook op langere termijn moeten uitkristalliseren. Die keuzen zullen gemaakt moeten worden. Daar staan wij nu voor in de algemene beschouwingen.

De heer **Rosenmöller** (GroenLinks): Ik kreeg het idee dat u zich nu van een discussietrucje bediende door er een beetje een karikatuur van te maken. Legt u zich neer bij datgene wat het kabinet voorstelt of voegt u er daadwerkelijk iets aan toe? Mogen wij daarover in tweede termijn een concreet voorstel verwachten?

De heer **Wolffensperger** (D66): Ik voeg er daadwerkelijk iets aan toe, met name waar ik zeg dat de experimenten met lightrailverbindingen mij op dit moment veel te langzaam gaan. Dat moet ertoe leiden dat, niet tijdens dit debat, maar bij de bespreking van het MIT en de begroting van Verkeer en Waterstaat nadere standpunten worden ingenomen door mijn fractie.

Mijn laatste onderwerp is het onderwijs. Investeren in de toekomst betekent ook en misschien vooral investeren in de kwaliteit van het onderwijs. Dat is niet alleen nodig om human capital te kweken voor een hoogwaardige economie, maar ook om volwaardige mensen te vormen die beseffen wat het betekent om burger in een samenleving te zijn. Dat stelt hoge eisen. In dat verband maken wij ons zorgen over het basisonderwijs. Bij internationale vergelijking blijkt dat ons onderwijs slechts middelmatig scoort. Dat is ook niet zo'n wonder. Aan de ene kant is er op het onderwijs jarenlang bezuinigd, met als gevolg een steeds groter aantal leerlingen per leraar. Dat aantal is veel groter dan in de landen om ons heen. Aan de andere kant wordt de leerlingenpopulatie steeds verschillender: kinderen met problemen, kinderen met achterstanden, allochtone kinderen, enz. Al die kinderen willen wij weer samen naar school sturen en ook nog individueel gericht onderwijs geven. Misschien hebben wij ons wel te lang in slaap laten sussen, doordat in deze regeringsperiode geen bezuiniging op het basisonderwijs was voorzien. Er moet echter geld komen. Wij moeten investeren, bijvoorbeeld in de kwaliteit van het leraarschap. Daarvoor doet het kabinet een aantal voorstellen. Dat is een begin. Wij steunen dat.

Maar bovenal moeten wij investeren in het kleiner maken van de te grote klassen. Een kwart van alle klassen in het basisonderwijs telt meer dan 30 leerlingen, soms tot boven de 40. Wij hoeven niet meteen naar het maximum van zeventien uit recente Amerikaanse onderzoeken, maar onze situatie dreigt het andere uiterste te worden, een uiterste dat niet klopt met het belang dat wij zeggen te hechten aan goed onderwijs. Voor dat probleem is ook vorig jaar aandacht gevraagd. Er is toen 100 mln. vrijgemaakt voor klassenassistenten en inmiddels weten wij dat dit minder extra handen in de klas heeft gebracht dan wij hoopten. Ik begrijp ook dat de heer Wallage dit inmiddels een incidentele maatregel vindt, waar hij nu spijt van heeft. Dat meen ik althans uit zijn woorden te begrijpen.

De heer **Wallage** (PvdA): Het is een tikje slordig, collega. Ik heb gezegd: dat soort maatregelen is een vorm van incidentalisme. Ik ben blij met iedere extra investering die wij in het Nederlandse onderwijs kunnen doen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Dan heb ik er nog een voor u, zo meteen.

De heer **Wallage** (PvdA): Dat is leuk; dan gaan wij eens kijken hoe wij dat feitelijk doen. Maar mijn opmerking sloeg op het feit – terugkijkend kan niemand dit ontkennen – dat de Kamer gewoon een maatregel uit de mouw heeft geschud zoals wij er nu misschien weer een uit de mouw dreigen te schudden. Maar één ding is zeker: de lange termijn waar u naartoe wilt, begint inderdaad met kleine stappen. Mijn enige vraag is: weet u ook zeker dat die andere stappen er komen, als u op deze manier kleine stappen zet?

De heer **Wolffensperger** (D66): Daar kom ik op. En wat betreft de maatregel van vorig jaar: dat is duidelijk.

Voortgaande op uw woorden, mijnheer Wallage, zullen wij de zaak structureler aan moeten pakken. Wij menen dat het aantal leerlingen in de klas van een basisschool aan een maximum zou moeten worden gebonden. Ons staat daarbij een maximum van 28 leerlingen voor ogen, gefaseerd in te voeren door te beginnen met de onderbouw. Het probleem is uiteraard dat dit veel meer kost dan in een begrotingsjaar of zelfs in een kabinetsperiode is vrij te maken. Een maximum van 28 zou nooit eerder dan in de volgende kabinetsperiode kunnen worden gerealiseerd.

Wij kijken daarbij met een schuin oog naar een ander probleem van het onderwijs: de molensteen van 1,2 mld. aan wachtgelden op de onderwijsbegroting, die ook in 1997 weer met 100 mln. groeit. Het moet door een aantal maatregelen mogelijk zijn om de instroom van wachtgelders te beperken en de uitstroom te bevorderen. Naarmate het aantal wachtgelders daalt, komt er geld vrij voor onderwijs. Maar ook die maatregelen kosten tijd en overleg. Wij vragen het kabinet om nog in deze regeerperiode – met name gelet op al die onderzoeken die al in gang zijn gezet – de Kamer een voorstel voor te leggen tot geleidelijke verkleining van de maximale klassengrootte over een aantal jaren. Tot zover spoor ik geheel met u, als ik het mij goed herinner.

De heer **Wallage** (PvdA): Behalve dat u de suggestie wekt dat er een enorm reservoir van wachtgelders is en dat wij daar heel veel geld aan uitgeven. Het zou correcter zijn om te

zeggen dat het budget voor het basisonderwijs bestaat uit 190 mln. voor wachtgelden. Met andere woorden: als u hier over miljarden spreekt, dan praat u over het totale onderwijs. Maar het heeft weinig zin om te suggereren dat iemand die bij de universiteit op wachtgeld is gezet of in het middelbaar beroepsonderwijs, goed en verantwoord onderwijs met kinderen van vier, vijf of zes jaar zou kunnen maken. U gooit een totale wachtgeldsom op tafel, maar u moet uitsluitend spreken over mensen die gekwalificeerd zijn en ook in staat zijn om in de basisschool gewoon hun werk te doen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Volgens mij bent u uw kruit te vroeg aan het verschieten, want ik heb absoluut niet gezegd dat voor 1,2 mld. nu onmiddellijk mensen uit het wachtgeldfonds moesten. Misschien moet u nog heel even wachten. Het is bij mijn weten wel zo dat er, ook onder de hoede van de minister van Onderwijs, kritisch naar die 1,2 mld. aan totale wachtgelden gekeken wordt en dat wordt bezien of daar door beperking van instroom en stimulering van uitstroom wat aan kan gebeuren.

De heer **Wallage** (PvdA): Zeker, maar als u in een aanloop naar een poging om een stap vooruit te zetten in het basisonderwijs...

De heer **Wolffensperger** (D66): U valt mij steeds maar in de rede; dat komt allemaal nog, mijnheer Wallage.

De heer **Wallage** (PvdA): Nee, maar u suggereert...

De heer **Wolffensperger** (D66): Ontkent u dat er 1,2 mld. plus, dit jaar, 100 mln. erbij op de onderwijsbegroting staat aan wachtgeld?

De heer **Wallage** (PvdA): Wat ik ontken, is dat dit getal relevant is voor het onderwerp dat hier aan de orde is. Het is niet relevant, omdat u hier, als u over basisonderwijs spreekt, uitsluitend moet spreken over het geld dat beschikbaar is voor leraren basisonderwijs.

De heer **Wolffensperger** (D66): Dat is juist.

De heer **Wallage** (PvdA): U wekt daar een volkomen verkeerde indruk.

De heer **Wolffensperger** (D66): Nee hoor, die wek ik zeker niet. Ik heb niet anders gedaan dan te zeggen dat als je kijkt naar een mogelijkheid om klassen te verkleinen, je met een schuin oog ook kijkt naar een ander probleem van de minister van Onderwijs, en dat is de molensteen die hem om de nek hangt. Verder ben ik niet gegaan, maar dat ga ik nu wel. Ik vraag het kabinet om een voorstel voor te leggen tot geleidelijke verkleining van de maximale klassengrootte.

Wij hebben ons afgevraagd of intussen niet alvast een stap in de goede richting kan worden gedaan, die sneller te realiseren is. Ik ben het met de heer Wallage eens, dat dit een soort no-regretscenario moet zijn. Ik leg het kabinet de volgende gedachte voor. In het basisonderwijs zouden 2000 extra leraren, zo nodig in deeltijd, moeten worden ingezet. Het gaat daarbij om leraren met een volwaardig salaris. De toedeling van die extra leraren wordt overgedragen aan regionale samenwerkingsverbanden, die verzoeken van scholen met te grote klassen zullen beoordelen. De extra banen worden vervuld door leraren die of wachtgelder dreigen te worden of wachtgelder zijn, maar graag weer aan het werk willen. Nota bene, ik realiseer mij dat dit niet allemaal voltijders zijn. Volgens informatie van het ministerie van Onderwijs kunnen die extra banen voor minimaal 35 mln. worden betaald uit het bespaarde wachtgeld. Dat betekent dat de rest van het benodigde bedrag, 100 mln., op een andere wijze moet worden gedekt.

Ik gebruikte straks de uitdrukking, dat het betere niet de vijand van het goede mag worden. Wij vragen het kabinet om deze gedachte serieus te overwegen en om de Kamer voor de behandeling van de onderwijsbegroting een notitie toe te zenden met een beoordeling en een nadere financiële uitwerking. Wij vragen het kabinet ook om de benodigde niet-wachtgeldmiddelen beschikbaar te stellen, die uit die rekensom zullen komen. Uiteraard zijn wij, als het kabinet daar niet toe in staat is, bereid zo niet gehouden om daarvoor dekking te zoeken. Ik ben het eens met de grote lijn, dat het probleem pas in de loop van jaren werkelijk structureel kan worden opgelost. Maar uit alle signalen die ik krijg, zie ik dat het probleem als zo nijpend wordt ervaren, dat we een poging moeten doen om op korte termijn althans de ernstigste knelpunten weg te nemen. Wat mij altijd weer opvalt, is dat wanneer iemand met een voorstel voor de korte termijn komt, hij met zijn kop tegen een muur loopt van wat er allemaal niet kan en niet mogelijk is. Laten we eens proberen of het kan op die manier. Ik vraag het kabinet om dat tenminste eens te bekijken. Ik vraag niet zo veel.

De heer **Van Dijke** (RPF): Voorzitter! Wat mogen we van de heer Wolffensperger verwachten als het kabinet er niets in ziet?

De heer **Wolffensperger** (D66): Het kabinet kan het op twee manieren zeggen. Het kabinet kan met een lijvig rapport komen waarin staat, waarom dit technisch en qua regels niet mogelijk is, omdat rechtsposities worden geschaad etc., en dan zal er iets aan die rechtsposities moeten gebeuren en dan kost het misschien iets meer tijd. Wij hebben bij de becijfering van die 2000 heel nauwkeurig rekening gehouden met het aantal mensen, dat behoort tot de groep of in een wachtgeldsituatie terechtkomt dan wel die juist verlaat en bereid is te werken. Wij hebben rekening gehouden met het element basisschool en met het element welk gedeelte als bemiddelbaar en gemotiveerd wordt gezien. Het getal van 2000 is daarop gebaseerd. Zoveel mensen zijn naar onze mening te genereren. Als ik het volkomen mis heb, heb ik de verkeerde gegevens van het ministerie van Onderwijs gekregen.

Voorzitter! Ik rond af. Kortheidshalve vermeld ik nog dat ook mijn fractie zich verzet tegen de korting op de studiefinanciering bij het middelbaar beroepsonderwijs totdat er een integrale discussie is geweest over de belabberde financiële situatie aldaar en de gevolgen van die korting voor de toegankelijkheid van dat MBO, omdat het nu eenmaal om mensen uit lagere-inkomensklassen gaat.

Naast de onderwerpen die ik heb besproken, is er nog één grote opgave waarvoor het kabinet in de komende tijd staat, namelijk het voorzitterschap van de Europese Unie. Wij hebben daarover voor het zomerreces uitvoerig gesproken. Ik volsta daarom nu met het kabinet, en meer in het bijzonder de minister van Buitenlandse Zaken, kracht en

wijsheid toe te wensen in die periode.

De vergadering wordt van 19.31 uur tot 21.00 uur geschorst.

□

Mevrouw **Nijpels-Hezemans** (groep-Nijpels): Voorzitter! Dit kabinet hecht er zeer aan in internationaal verband een betrouwbare partner te zijn. De jarenlange vanzelfsprekendheid waarmee Nederland altijd voldeed aan de vereisten op het terrein van rente, inflatie en wisselkoers moet verbreed worden tot een solide prestatie ten aanzien van tekort- en schuldontwikkeling. Het kabinet acht een dergelijke houding cruciaal voor internationaal vertrouwen en voor een structureel gezonde economie. Maar hoe zit het met het nationale vertrouwen?!

Mijn fractie moet samen met anderen constateren dat het daarmee slecht gesteld is. Onder paars is de overheid niet zo'n betrouwbare partner gebleken voor met name de ouderen. De afschaffing van de Ziektewet, de totstandkoming van de nieuwe Algemene nabestaandenwet, de rigoureuze pakketverkleiningen in het ziekenfonds, de stijging van huren en gemeentelijke lasten en de invoering van eigen bijdragen in het ziekenfonds én voor verpleeghuiszorg hebben het ontstaan van dit negatieve beeld in de hand gewerkt.

Ook de plannen die het kabinet voor de komende periode nog in petto heeft, leiden er niet toe dat ouderen de toekomst zonniger tegemoetzien. Integendeel! De armoede neemt toe, zoals wij van bisschop Muskens, de vakbonden en de ouderenorganisaties hebben kunnen horen. Maar ook onder jongere mensen nemen de zorgen over de toekomst toe, onder meer door de ongewisheid over de AOW.

Met betrekking tot de AOW is het voorstel van het kabinet om de financiering veilig te stellen door de groeiende uitgaven mede te betalen uit de algemene middelen en niet uit verhoogde premie-inkomsten: een schoolvoorbeeld van het paaien van de ouder wordende kiezer. Maar wie gelooft nu werkelijk dat een dergelijke belofte door de jaren heen gestand zal worden gedaan? Bij een eerstvolgende bezuinigingsronde onder een volgend kabinet zal een dergelijke wijze van financieren zeker heroverwogen worden. Bovendien houdt deze wijze van financieren in dat 65-plussers toch zelf meebetalen aan hun AOW-pensioen. Dat is in strijd met het grondbeginsel van het omslagstelsel. Als geconstateerd wordt dat de financieringsproblemen van de AOW voornamelijk de gevolgen zijn van de operatie-Oort, waarom blijft het dan bij die constatering en wordt de oplossing niet gezocht in het verbreden van de heffingsgrondslag met de tweede en, indien nodig, de derde belastingschijf?

Voorzitter! Ook de invoering van een middelloonpensioen op termijn is zo'n voorbeeld van een onbetrouwbare overheid. Mensen hebben rechten opgebouwd; die kun je niet zomaar van tafel vegen. Als zoiets al overwogen wordt, moet dat ten minste 40 jaar van tevoren aangekondigd worden, zodat de jonge mensen die pas op de arbeidsmarkt komen zich daarop kunnen instellen. Dan hebben we het nog maar niet over de administratieve aspecten en dus de onuitvoerbaarheid. Ik kom daarop bij de behandeling van de begroting van Sociale Zaken en Werkgelegenheid nog uitgebreid terug. Overigens is mijn fractie van mening dat beslissingen over het pensioensysteem behoren tot de competentie van de sociale partners, waarbij postactieven als derde sociale partner erkend zouden moeten worden.

Voorzitter! Het kabinet hanteert ten aanzien van het verstrekken van uitkeringen de leus ''streng aan de poort, actief aan de uitgang''. Toch lijkt deze leus meer van toepassing op de algemene positie van ouderen in de samenleving. Streng aan de poort: dat wordt door recent TNO-onderzoek bevestigd. De gevolgen van de privatisering van de Ziektewet blijken door de regering schromelijk onderschat als het gaat om de toename van risicoselectie bij bedrijven. Vooral oudere werknemers en werkzoekenden zijn hiervan de dupe. Ook de op stapel staande invoering van premiedifferentiatie in arbeidsongeschiktheidsregelingen zal deze risicoselectie in de hand werken. Is het kabinet bereid deze negatieve gevolgen van overheidsbeleid te ondervangen door zogenaamde pushmaatregelen om daarmee de werkgelegenheid onder ouderen te bevorderen, bijvoorbeeld door middel van de tijdelijke invoering van een bonussysteem voor werkgevers die mensen ouder dan 45 jaar in vaste dienst nemen?

''Actief aan de uitgang'' brengt mij haast vanzelf op het thema leeftijdsdiscriminatie. Uit onderzoek van het Bureau leeftijdsdiscriminatie in het afgelopen jaar blijkt eens temeer hoeveel mensen in het dagelijks leven worden geconfronteerd met leeftijdsdiscriminatie. Naar aanleiding van een motie bereidt de regering weliswaar een wetsvoorstel voor om leeftijdsgrenzen bij werving en selectie van personeel te verbieden, maar dat is niet voldoende. Op het gebied van arbeid zal de overheid richting moeten geven aan de sociale partners, met als doel bescherming van de oudere werknemer. Mijn fractie denkt hierbij in de eerste plaats aan het fenomeen demotie, dat de laatste tijd opdoemt, omdat algemeen de indruk bestaat dat ouderen minder productief zouden zijn. In de Stichting van de arbeid wordt dit jaar zelfs overlegd over de ''groeiende discrepantie tussen beloning en arbeidsproductiviteit bij oudere werknemers''. Is het kabinet bereid te onderzoeken of er een relatie bestaat tussen leeftijd en arbeidsproductiviteit, alvorens tot de conclusie te komen dat oudere werknemers best een lagere functie en een lager salaris kunnen aanvaarden? In de tweede plaats denkt mijn fractie bij de bescherming van de oudere werknemer aan gelijke rechten ten aanzien van na- en bijscholingsmogelijkheden voor jongere en oudere werknemers, zodat kan worden voorkomen dat oudere werknemers zich uitgesloten voelen binnen het arbeidsproces. In die zin ondersteunen wij de eisen die de FNV gisteren en eergisteren op tafel heeft gelegd. Naast een prikkel aan de sociale partners roept mijn fractie de regering op om initiatieven te ontwikkelen teneinde een verbod van discriminatie op grond van leeftijd expliciet in de Grondwet op te nemen.

Wat betreft de kosten van de sector volksgezondheid vragen wij ons in alle ernst af of dit kabinet zichzelf nog wel serieus neemt. Kan de minister-president de Kamer uitleggen waarom de kosten van de zorg tegen beter weten in, jaar in jaar uit, niet realistisch worden geraamd? Ook dit jaar blijft het kabinet vasthouden aan een volumegroei van 1,3%. Weliswaar mag de begroting met 380 mln. worden overschreden, maar dat geld

is gelabeld. Hoe denkt het kabinet te voorkomen dat de zorgverzekeraars, die terecht een realistische raming hebben geëist, niet zullen meewerken aan de stabilisatie van de premies? Nog afgezien van de vraag of het niet weer de laagstbetaalden zullen zijn die van dit oogkleppengedrag de dupe worden.

Zeer verontrustende berichten zijn de laatste dagen tot ons gekomen over de Overgangswet verzorgingshuizen, die wellicht niet door de Eerste Kamer wordt aangenomen. Zijn de gevolgen hiervan voor de afschaffing van de vermogenstoets bij opname in verzorgingshuizen voor de regering aanvaardbaar? Zo nee, wat denkt zij hieraan te doen?

Mijn fractie heeft uit de kabinetsplannen niet kunnen opmaken dat er voldoende extra geld beschikbaar wordt gesteld voor de totale ouderenzorg, zoals de Kamer heeft gevraagd. Komt dat geld er, of komt dat geld er niet? De recente berichten over de chaos bij het persoonsgebonden budget verontrusten ons zeer. Wat gaat het kabinet daaraan doen?

Wij maken ons serieuze zorgen over het milieu- en het natuurbeleid van het kabinet. Milieuorganisaties en anderen hebben een dikke onvoldoende gegeven. Eveneens vragen wij ons af of een klein en dichtbevolkt land als het onze wel zo geschikt is voor de aanleg van een speciaal HSL-traject. Er moet veel overhoop worden gehaald tegen gigantische kosten om slechts enkele minuten tijdwinst te boeken. De Thalys, die zonder overlast te veroorzaken over een bestaand spoor rijdt, is een succes. Binnen afzienbare tijd zal die Thalys nog een aanzienlijke tijdwinst boeken. Met het opvoeren van de frequentie is dat een aantrekkelijk alternatief voor het HSL-traject. Ik durf niet eens te denken aan de ontzettende hoeveelheden geld die wij zullen overhouden.

In de Troonrede raakt Hare Majesteit de Koningin de kern van de maatschappelijke problematiek. Daarmee spreekt zij veel senioren aan. Inderdaad is voor het welzijn van burgers meer nodig dan een duurzaam economisch draagvlak. Inderdaad bestaat er evenzeer grote behoefte aan geborgenheid en veiligheid, aan kennis en onderwijs, alsmede aan sociale samenhang. Ik wil niet redetwisten over de vraag of het integraal veiligheidsbeleid, of het grotestedenbeleid daadwerkelijk bijdraagt aan het verminderen van het gevoel van onbehagen dat veel mensen in de steden kennen. Het onbehagen in de cultuur wordt misschien veroorzaakt door een heleboel materiële componenten. Maar in de samenleving moeten wij de immateriële componenten niet onderschatten. Mensen voelen zich niet veilig. Ouderen doen in de avonduren de deur niet meer open. Mensen vereenzamen. In steden is de levensverwachting lager. Mensen leven – misschien is de doorgeschoten individualisering daar mede debet aan – langs elkaar heen. Als wij niet in staat zijn deze tendens om te buigen, maar doorgaan met het verder afbreken van de verzorgingsstaat, dan vrees ik dat wij niet langer in staat zijn geborgenheid te scheppen. In een weliswaar rijke, maar vooral ook gevoelloze samenleving, waarin mensen niets meer voor elkaar over hebben en waar politici cynici zijn, overleeft de sociale boodschap uit de Troonrede de krantenkop van morgen niet.

□

De heer **Van Dijke** (RPF): Mijnheer de voorzitter! Hoe zal, of ook, hoe wil het kabinet-Kok de geschiedenis ingaan? Als het kabinet dat Nederland grondig heeft opgeschud en nieuwe dynamiek bracht, de welvaart een krachtige impuls gaf en door scherp te sturen op economische groei taaie vraagstukken als werkloosheid eindelijk wist te overwinnen en ook nog een paar centen overhield voor milieu en zorg? Of als een kabinet dat vol goede bedoelingen aan het werk ging, maar vergat dat regeren meer is dan de optelsom van economische groei, werkgelegenheid, koopkracht en EMU-normen en juist daardoor niet in staat bleek, noch het gezag had tot echte oplossingen te komen voor vraagstukken zoals tweedeling in de samenleving, wegebbende gemeenschapszin, sociale uitsluiting, verslechtering van het milieu, verschraling van de zorg en dichtslibbende wegen?

Mijnheer de voorzitter! Tijd voor een tussenbalans. Het kabinet boekt economische en financiële successen. Zeker. Maar bij alle tevredenheid die er is en mag zijn, hebben we te maken met de hiervoorgenoemde, schier onoplosbare problemen. Het politiek vermogen deze problemen te verminderen, blijkt gering. Hoe komt het toch dat we, bij wijze van spreken, in Rotterdam de mooiste brug van de wereld kunnen bouwen, maar Spangen geen perspectief kunnen geven? Het kabinet krijgt veel van de grond. De Betuwelijn en de HSL en desnoods, als het een keer moet, een zesde en zevende baan voor Schiphol waar ook, maar als het erop aankomt een gemeenschappelijk perspectief aan te geven, iets te zeggen over de zin en de richting van onze cultuur, als het de maatschappelijke cohesie betreft, dan ontmoeten we bij dit kabinet grote verlegenheid.

We treden hier in de discussie over normen en waarden en de publieke moraal, zoals die het afgelopen jaar, opmerkelijk genoeg overigens, is gevoerd. Meer dan eens heeft mijn fractie erop gewezen dat een zekere consensus over de publieke moraal een conditio sine qua non is voor iedere samenleving. De ''amorele staat'' is immers een fictie. Er bestaat niet zoiets als ''the naked public square''. Daarom wil ik het in dit debat met de minister-president hebben over de bijdrage van dit kabinet aan de publieke moraal. Dat zal namelijk minstens zo belangrijk blijken te zijn voor de beeldvorming van het kabinet-Kok als de bijdrage aan de financieel-economische en de infrastructurele ontwikkeling.

Immers, er zijn meer en wat mijn fractie betreft belangrijker criteria voor de beoordeling van het kabinetsbeleid dan effectiviteit en efficiëntie. Regeren is meer dan het besturen van de BV Nederland. Fixatie op het economische leidt er bijvoorbeeld toe dat zelfs een vraagstuk zoals armoede zich nauwelijks meer normatief laat benaderen. Immers, iedereen voelt dat armoede niet hoort, maar door begripsverenging zien we slechts vergroting van de nationale koek als mogelijkheid om armoede te bestrijden. Herverdeling van de bestaande koek is buiten de orde.

Er lijkt consensus te zijn over wat je wel het elfde gebod zou kunnen noemen: ''gij zult niet moraliseren''. Opvattingen over gewenst beleid worden rechtstreeks gehaald uit ''wat in de samenleving leeft''. Het kabinet als de brievenbus van de samenleving. Het publiek deponeert verzoekbrieven, het kabinet voert uit, als dat niet op al te grote financiële problemen stuit.

Van Dijke

Zo'n overheidsopvatting stelt ons voor problemen. Er worden, om in de metafoor te blijven, ook slechte brieven in de bus gegooid. De overheid ontkomt er niet aan te schiften tussen goede en slechte brieven. Voor een succesvolle schifting is het nodig het eigen morele kader daarnaast te leggen. Om het eens scherp te zeggen: accepteren wij verslaving of prostitutie of een zwervend bestaan of niet, en op grond waarvan komen wij eigenlijk tot een oordeel daarover? Van meet af aan is er de nodige onduidelijkheid geweest over het morele kader, de ijkpunten, waaraan het kabinet toetst of het al dan niet tot beleid komt, ontwikkelingen stimuleert of juist tegengaat. Maar als ik nu, twee jaar later, een taxatie moet maken, valt er wel een rode draad te ontdekken: dit kabinet lijkt er vooral op uit te zijn de persoonlijke vrijheid zoveel mogelijk te stimuleren. Het individu moet centraal met ''het moet kunnen'' als Leitmotiv. Om het wat scherper te zeggen: de actieve bevordering van de ''permissive society'' in de meest brede zin van het woord. Ik moet vaststellen dat juist daardoor het kabinetsbeleid in de val loopt. Ik noem de val van de tolerantie, de val van de individualisering en de val van de economisering van maatschappij en samenleving. Ik zal niet tegenspreken dat persoonlijke vrijheid als zodanig positief valt te waarderen. Maar met de permissive society zijn we – om met dagblad Trouw en met de socioloog Van Doorn in HP/De Tijd van afgelopen vrijdag te spreken – in de val van de tolerantie getrapt. De tolerante houding ten opzichte van pornografie, prostitutie, seks in de media heeft ons ook uitwassen als kinderporno, kindersekstoerisme en uitbuiting van vrouwen gebracht. Ik verwijs ook naar een artikel van prof. Van Marle.

Daarmee zijn we pijnlijk met de neus op het feit gedrukt dat individuele vrijheid gemakkelijk kan ontsporen, als zij niet is ingebed in een morele orde. En over die morele orde moeten we het dus met elkaar hebben, niet alleen in Stockholm, maar ook in Den Haag! En misschien komen wij dan tot hetzelfde oordeel als Van Doorn: Wat als seksuele bevrijding is begonnen en als commerciële verleiding voortleeft, verdient in strafbaarheid onder te gaan.

We kunnen dus, bij al het goede wat te zeggen valt over individuele vrijheid, niet voorbijgaan aan de vraag of we de keerzijde voldoende in het oog hebben. Zijn we niet in feite ook in de tweede val getrapt, de val van het individualisme, als individualisering slechts draait om economische zelfstandigheid van elk individu, als verminderde betrokkenheid op elkaar en vereenzaming het gevolg is? Gaat het goed als blijkt dat steeds vaker slechts het welbegrepen eigenbelang de belangrijkste reden is om lid te worden van maatschappelijke organisaties?

Ook met betrekking tot het gezin is lang niet alles winst. Nu ook het kabinet de conclusie trekt dat jeugdcriminaliteit en opvoedingsproblemen met elkaar te maken hebben, zou er toch veel scherper gestuurd moeten worden op ondersteuning van opvoeders door bijvoorbeeld de voetoverheveling om te bouwen tot, wat zou kunnen heten, een premie op onbezoldigde verantwoordelijkheden? Veelal komt daarin werkelijke gemeenschapszin tot uitdrukking. En wat is de bijdrage aan de gemeenschapszin, aan het maatschappelijk nut van arbeidsplicht voor alleenstaande ouders? We hebben nauwelijks een begin van duidelijkheid over de negatieve sociale gevolgen waarop minister Sorgdrager eerder dit jaar doelde. Wel is bekend dat meer dan een derde van de vrouwen in de bijstand met gezinsverantwoordelijkheid lichamelijke en psychische klachten heeft. Hoe komt dat en zou, naast het scheppen van ruimte voor arbeidsparticipatie van genoemde groep, het afschaffen van arbeidsplicht voor alleenstaande ouders verbetering kunnen brengen?

De val van individualisme en persoonlijke vrijheid wordt ook zichtbaar in het verkeers- en vervoersbeleid. Ook hier gaat het per saldo om morele keuzes. Het kabinet is eindelijk gekomen met plannen om de verkeerscongestie te bestrijden. Bij alle waardering voor de plannen – er zitten echt aansprekende onderdelen bij – blijft de kenmerkende constante op dit gebied dat keer op keer de moed ontbreekt om te komen tot maatregelen die de trend van een almaar groeiende automobiliteit echt doorbreken. Iedereen weet dat het nodig is. Nota bene een gerenommeerde autofabrikant verklaarde onlangs nog eens dat een vervoerssysteem waarbij een vervoermiddel van 1000 kilo of meer nodig is om één persoon te verplaatsen, natuurlijk nooit toekomst kan hebben. De principiële discussie welk vervoerssysteem dan wel toekomst heeft, wordt echter – in gehakketak over 12, 13 of 25 cent accijnsverhoging – uit de weg gegaan. Waarom kiest het kabinet hier niet radicaal voor het voorzorgbeginsel als basis van beleid? In het regeerakkoord stond het zo ontroerend mooi: ''Wie kiest voor duurzaamheid, beseft dat economische groei niet 'meer van hetzelfde' zal mogen zijn. Het uitputten van onze leefomgeving zal steeds meer moeten plaatsmaken voor het putten uit onze inventiviteit en creativiteit.'' Om aan deze passage uit het regeerakkoord recht te doen is – zeker na het RIVM-rapport en het rapport van de commissie-Van Middelkoop – meer nodig dan nu wordt voorgesteld. Waar blijven de noodzakelijke kabinetsvoorstellen? Als het kabinet nu al niet toekomt aan het scheppen van een perspectief waarin ecologie en economie in een dichtbevolkt land kunnen samengaan, hoe kunnen we dan de nog groter wordende problemen op dit punt in de toekomst aan het kabinet toevertrouwen?

Ik noemde ook een derde val, de val van de vereconomisering van het overheidsbeleid. Waar komt die tot uiting? Bijvoorbeeld in de relatie tussen economie en werkgelegenheid. Zeker, het belang van participatie en deelnemen aan het maatschappelijk leven wordt gelukkig breed onderkend. Maar hoe kan het dan dat ondanks vele jaren van grote inspanningen zovelen aan de kant zijn blijven staan? En dat is geen voorbijgaande plaag, zelfs als de economische groei zich voortzet. Is dat niet ook omdat de norm van de participatie wel met de mond wordt beleden, maar dat andere normen, die van effectiviteit en efficintie, de feitelijke keuzen bepalen? Wordt daarmee niet impliciet de morele keuze gemaakt om laaggeschoolden, allochtonen, arbeidsongeschikten, gehandicapten, ouderen etc. aan de kant te laten staan?

Ook in de economie is er meer dan effectiviteit en efficiëntie. Er zijn ook de normen van participatie, ecologie en kansen voor iedereen en die vragen duidelijke beleidskeuzes. Waar draait het dan om? Ik geef een

paar steekwoorden. Behoud van laaggeschoold werk in Nederland, omdat er ook in de toekomst velen zullen zijn die daarop aangewezen zullen blijven. Wij zullen daarom verder moeten gaan in de verschuiving van lasten op arbeid naar andere heffingsgrondslagen. Ik denk aan het experiment in Rotterdam. Waarom is het kabinet op dit punt zo afwachtend en waarom toont het zo weinig moed? Als wij willen dat ondernemingen een grotere verantwoordelijkheid nemen voor het sociale klimaat zullen wij moeten komen tot een, ook voor ondernemers, aantrekkelijke mix in het fiscale systeem – inclusief de BTW – zodat de gewenste prikkels ontstaan. Als de winsten in bedrijven tot grote hoogte stijgen en het bij diezelfde bedrijven ontslagen regent, kunnen wij dat natuurlijk die bedrijven aanrekenen, maar meer nog de politiek, die kennelijk geen kans ziet om deze bedrijven zodanig te prikkelen dat de winsten weer ten goede komen aan de samenleving en niet slechts aan de aandeelhouders.

Waar denk ik nog meer aan? Bijvoorbeeld aan uitbreiding van mogelijkheden voor gehandicapten in de reguliere bedrijven. Het ''begeleid werken'' vormt een goede mogelijkheid. Ook het kabinet schetst die mogelijkheden. Goede projecten worden echter belemmerd door academisch gesteggel over het begrip ''begeleid werken''. Kan de minister-president toezeggen dat er nu eindelijk eens een einde komt aan de onduidelijkheid daarover, zodat er een einde komt aan de al jaren slepende onduidelijkheid omtrent het zogenaamde Rozij-project?

Voorzitter! Ik mag in dit debat geen onduidelijkheid laten bestaan over de inhoud van onze publieke moraal. De RPF-fractie wil zich funderen op wat onze Schepper ons wil leren, ook ten aanzien van het overheidsbeleid. Hij wijst ons de weg uit de morele verlegenheid, juist om het goede te bewerken. Een vis is voor zijn ontplooiing gebonden aan water, maar is daar in z'n element. Zo is ook de mens pas vrij, als een vis in het water, wanneer hij leeft naar Gods regels. Buiten dat kader zijn wij als vissen op het droge, op het oog vrij, maar in werkelijkheid zonder perspectief. In dat licht willen wij kiezen voor werkelijke participatie, waarbij efficiency en effectiviteit niet de norm bepalen. Ik heb al een aantal maatregelen aangegeven om daartoe te komen.

Wij vinden ook dat hardop gezegd moet kunnen worden dat prostitutie, verslaving, gokken en pornografie gewoon niet thuishoren in een samenleving waarin het goede voor de burgers wordt gezocht. Dat zal de minister-president toch met mij eens zijn? Graag krijg ik hierop een reactie. Juist daarom zien wij niets in voorstellen tot afschaffing van het bordeelverbod, maar daarentegen alles in voorstellen die beogen om de zedelijkheidswetgeving aan te scherpen. Wij moeten weg uit de val van de grenzeloze tolerantie en veel kritischer zijn ten opzichte van min of meer publieke erotische shows, blootreclame, 06-nummers en dergelijke zaken.

In datzelfde kader benadrukken wij het belang van verbanden waarin burgers zorg voor elkaar willen en kunnen dragen en waarin zij zich organiseren. Daarom hechten wij bijvoorbeeld aan zelfstandige omroepverenigingen als basis voor het publieke omroepbestel. Daarom ook zijn wij het eens met hen die het belangrijk vinden dat er kleinere klassen moeten komen, zodat de betrokkenheid op elkaar beter tot uitdrukking komt. In het licht van betrokkenheid op elkaar opperen wij de gedachte om studenten de mogelijkheid te bieden om de studieschuld terug te laten verdienen door een bepaalde periode gemeenschapstaken te verrichten. Wil de minister-president de mogelijkheden daartoe onderzoeken en de Kamer daarover informeren?

Wij kiezen voor een samenleving waarin het verkeers- en vervoersbeleid aan de randvoorwaarden van milieu en leefbaarheid wordt gebonden, ook als dat ten koste gaat van de persoonlijke vrijheid die automobiliteit met zich brengt.

Wij dringen aan op beleid waarbij – binnen de grenzen van het redelijke – het huizenbezit wordt gestimuleerd. Wij denken daarbij aan een heffingsvrije voet, die richting de twee ton gaat, waarover dan geen forfait wordt betaald. Dit denken wij te financieren uit een aftopping van de hypotheekrenteaftrek. Graag een reactie van het kabinet op dit punt!

Mijnheer de voorzitter! Ik rond af. Geen samenleving kan bestaan zonder een minimum aan gemeenschappelijke normen en waarden die ''samen leven'' eerst echt mogelijk maken. De ervaring leert dat die gemeenschappelijke normen en waarden er gewoon zijn; die zijn er simpelweg. Er zijn dingen die bij ons gewoon niet geaccepteerd worden: racisme, misbruik van kinderen, sociale uitsluiting en geweldsgebruik. Of wij het nu leuk vinden of niet, de conclusie kan slechts zijn dat een publieke moraal niet iets is waar je voor of tegen kunt zijn; hooguit kun je met de inhoud op een gegeven tijd en plaats meer of minder gelukkig zijn. De inhoud van de publieke moraal is bepalend voor de kwaliteit van onze samenleving. Daarom zal het kabinet nu en later voor een belangrijk deel worden beoordeeld op haar morele keuzes. Wij moeten het debat daarover durven voeren. De RPF-fractie wil vanuit haar overtuiging daaraan een bijdrage leveren.

Van harte wens ik het kabinet toe dat het als dienaar van God beleid mag ontwikkelen dat het goede voor de mensen daadwerkelijk dient. Van harte wens ik u toe dat God u daarvoor de wijsheid geeft en dat Zijn onmisbare zegen op uw werk mag rusten.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Rustig en tevreden koerst de Nederlandse bevolking af op de 21ste eeuw. Zo begon onlangs een commentaar van NRC Handelsblad. De SGP-fractie herkent zich daar bepaald niet in. Zeker, de regering presenteerde een mix van maatregelen voor 1997, die een zeker evenwicht biedt in allerlei doelstellingen. Op zichzelf mag dat best een prestatie heten. Het zit overigens ook nogal mee. De economische ontwikkelingen zijn niet ongunstig. Er is weer wat geld en dat komt in het oogstjaar van het kabinet goed uit. De beeldvorming bij de doorsneeburger over paars spint er goed garen bij. Wij misgunnen dat het kabinet niet. Maar de wezenlijke vraag is toch of ons land met deze begroting het best mogelijke antwoord krijgt op alle ervaren noden en zorgen. Wij menen van niet en dat vraagt om een verantwoording.

Herstel van normbesef is niet met geld te koop. Zien wij goed in de voorgehouden spiegel van de samenleving, dan is de roep om herstel van normbesef opvallend. De grenzen aan de sinds de jaren zestig snel toegenomen permissiviteit zijn

in zicht gekomen. Uit het onlangs verschenen rapport van het SCP blijkt een groeiende verontrusting onder de bevolking over het zedelijk verval in de samenleving. En terecht! Ik wijs op de criminaliteitscijfers en de veel te ver doorgeslagen slinger van de vrije moraal. Men vraagt niet om een staatsmachine die slechts reglementeert en administreert. Wij hebben een regering nodig die op grond van krachtige beginselen het land daadwerkelijk leidt. Geen neutraliteit, maar fundamentele sturing in principiële en ethische dilemma's. Daar schort het aan. Zo komen wij nooit uit de val waarin wij zijn terechtgekomen door onze eigen tolerantie. Een krachtige tegenbeweging is noodzakelijk. Daar spreken wij de overheid als Gods dienares op aan.

Wanneer het gaat om herstel van normen en waarden, is uiteraard de vraag om welke normen en waarden het gaat. Velen verwijzen naar onze vaderlandse traditie, waarin het zou zijn gegaan om de normen en waarden voortgekomen uit een soort kruisbestuiving van christendom en humanisme. De SGP-fractie wijst met bewogenheid en klem op de Tien Geboden, en dan inderdaad op álle tien, zoals die ons in de Heilige Schrift worden voorgehouden, universeel van betekenis en bereik. God, Die Zich heeft geopenbaard in Jezus Christus, lief te hebben boven alles en onze naasten als onszelf. Daaraan is zegen verbonden voor tijd en eeuwigheid. Het is onze diepste overtuiging dat het gemis van die liefde ten diepste ten grondslag ligt aan het morele verval van ons land, waartegen zovelen nu aanlopen. Het is beter nog snel ten halve te keren, dan ten hele te blijven dwalen. Zo'n wederkeer is nodig, dat is de remedie.

Natuurlijk, wij zien dat wel, hoe is daar nog om te komen, als zovelen door het leven gaan zonder het onbedrieglijke kompas van het Woord van God. Men klampt zich op z'n best vast aan allerlei eigentijdse ideologieën. De christenheid en de kerken, dat zij toegegeven, hebben schuld aan het secularisatieproces door onderlinge verdeeldheid. De werfkracht van de christelijke gemeente taande er door. Maar met het vuile badwater mag het kind van ons appèl niet worden weggegooid. Dat zou tot een situatie leiden waarop geen zegen kan rusten. God immers, laat Zich niet bespotten. De gevolgen zullen er naar zijn. Wij hebben daar ons land en volk niet voor over. Wij weten het in onszelf ook niet beter dan anderen, maar wij geloven wel in die ene en betere weg. Die weg is geplaveid in Gods genade in Christus. Die weg hebben wij zelf te gaan. Ik erken best wel, er ook steeds weer met de haren bijgesleept te moeten worden. Die weg is ook voor ieder ander open, die zich op Gods genade leert verlaten. Die weg opent een onschatbaar rijk perspectief. Dat perspectief te missen, men weet dan niet wat men mist!

Deze algemene beschouwingen lijken mij een geschikt moment om iets te zeggen over de onzes inziens schadelijke discussie over de constitutionele rol van Hare Majesteit de Koningin. Die discussie is het gevolg van lekkende lieden, onder wie helaas ook bewindslieden. Voorzover ik weet heeft de premier zich daar tot op heden nooit aan bezondigd. Omdat op hem in dezen een bijzondere verantwoordelijkheid rust, vraag ik hem of hij bereid is om zijn ambtgenoten nog eens te onderhouden over de staatsrechtelijke spelregels. Graag een reactie. De constitutionele monarchie is de SGP te dierbaar om haar in gevaar te laten brengen.

In de politiek passen twijfelmoedigheid noch halfslachtigheid, zo van: wel een roep om normen en waarden en tegelijk een terugdeinzen voor een moraliserende overheid, zoals in de merkwaardige discussie binnen de VVD in juni jongstleden bleek. Het weerzinwekkende zedenschandaal in België heeft terecht een golf van verontwaardiging opgeroepen. De eis van een strenge aanpak is begrijpelijk. Hoe schrijnend is het dan prof. Frenken – toch niet de eerste de beste – te horen zeggen dat ook in ons land een vijftiental kinderpornonetwerken actief is. Erkent de regering dat? Wat gebeurt hiertegen? Welke extra maatregelen worden voorzien, nationaal en internationaal (Stockholm, reactie daarop van Eurotop)? Kan ons land volstaan met verhoging van de strafmaat op het exploiteren van kinderen in de prostitutie? Zeker, dat moet gebeuren, maar wij vragen om nog een bredere aanpak en denken daarbij onder andere aan versterking van de kinder- en zedenpolitie. Wij moeten trouwens nog veel dieper graven. Het is toch tweeslachtig om het privé-bezit van een enkele pornoband te tolereren en te belijden de kinderpornohandel aan te pakken? De kat blijft zo toch op het spek gebonden? En hoe ligt het eigenlijk met de relatie porno-kinderporno? Men dient te beseffen dat er nu eenmaal geen waterscheiding tussen beide bestaat. Het gaat ook om het klimaat waarin zulke perversiteiten kunnen blijven gedijen. Er lijkt niet zelden een verband tussen porno en grove criminaliteit.

In dit verband interesseert ons hoe nu precies het preventief gezinsbeleid vorm gaat krijgen. Meegedeeld wordt dat het uit justitieel perspectief verantwoord moet zijn dat de overheid zich niet kan mengen in de inhoud van de opvoeding – en wij steunen deze stelling uiteraard – maar wat betekent dat nu precies? Hoe worden ouders en opvoeders dan wel concreet aangesproken? Uiteraard is de opvoeding van kinderen een eerste verantwoordelijkheid van de ouders zelf. Daar doen wij niets van af. Wij hebben echter de indruk dat er zich in de laatste decennia enkele ontwikkelingen hebben voorgedaan, deels geïnitieerd door de overheid, waarin het belang van de volwassene meer uitgangspunt was dan dat van het kind. Ik denk concreet aan scholings- en vormingsprocessen, arbeidsparticipatie in flexibele werktijden en vormen, maatregelen om de betaalbaarheid van het onderwijs te beheersen, waardoor onder andere de groepsgrootte te hoog bleef. Ik denk ook aan nieuwe leefvormen, die de plaats van het huwelijk in onze samenleving hebben verdrongen. Ik denk ook aan het veel te hoge aantal echtscheidingen. Deze ontwikkelingen kunnen zich tegen kinderen keren. Kinderen moet een warme en veilige plek geboden worden en een optimaal pedagogisch-didactisch klimaat. Ik zou haast zeggen: wij hebben zoiets nodig als een gezin-en-kindeffectrapportage bij allerlei maatregelen. Wil de minister-president eens op deze gedachte reageren?

Voorzitter! Bij de kruising van het Amsterdam-Rijnkanaal en de A12 staat de Ikea lichtreclamezuil als een soort minaret van het moderne levensgevoel. De boodschap is: aanstaande zondag open. In dat moderne levensgevoel, waaraan wat ons betreft al veel teveel opgeofferd is, past kennelijk een geëmancipeerde dagindeling, naar de

inpassing waarvan een onderzoek wordt aangekondigd. Eens kijken wat straks aan verantwoordelijke burgers wordt overgelaten, zou ik enigszins cynisch willen zeggen. Ik mag toch aannemen dat het belang van het kind daarbij voldoende bewaakt wordt? Welk beeld zetten wij overigens in het openbare leven voor onze kinderen neer? Je struikelt op straat over mensonterende blootreclames. Men schroomt zelfs niet godslasterlijke boodschappen af te geven. Men gelooft toch zeker niet in onschuld in dezen, voor God en mensen? Dergelijke zaken zullen de jeugd ongetwijfeld beïnvloeden. Materialisme, individualisme en utiliteit walsen opvoedingswaarden toch al veel te veel plat. Daarmee wordt de bijl aan de wortels van onze samenleving geplaatst. Daaraan moet nu echt eens paal en perk worden gesteld. Of vindt de minister-president soms van niet?

Paars kan tegen de trends van verzakelijking en verkilling in wel een sociaal gezicht trekken, maar het gaat minstens zozeer om een sociaal hart. Dat zal wel worden erkend. Mensen die zorg behoeven, moeten zo nodig op de overheid kunnen rekenen. Het is in dit licht voor ons onverteerbaar dat er nog altijd te lange wachtlijsten bestaan voor bepaalde medische ingrepen, voor opnames ter verpleging en verzorging, voor thuiszorg en dergelijke. Er is best wat aan gedaan de laatste tijd, maar te weinig. De groeinorm voor het zorgbudget is werkelijk te krap. Wij moeten hieraan niet alleen incidenteel, maar ook structureel consequenties verbinden. Het zorg-op-maatconcept wordt belangrijk ondersteund door het persoonsgebonden budget. Dat middel dreigt aan eigen succes ten onder te gaan. Welk perspectief wil de regering structureel bieden? Wij blijven uiteraard ook aandacht vragen voor thema's als zorgverlof, hospices en euthanasie.

Een indringend probleem wordt gevormd door wat je zonder overdrijving de ''genetische revolutie'' kunt noemen. Onderzoek naar en manipulatie van de genenhuishouding van plant en dier nemen een hoge vlucht. Waar liggen voor het kabinet eigenlijk de grenzen? De acceptatie ervan is elders ter wereld soms groter dan in ons land. Toch krijgen wij er meer en meer mee te maken. Wat betekent dat voor ons voedselpakket? Houdt de consument een vrije keuze? Onderzoek naar erfelijke ziekten in families is aan de orde van de dag in de acht klinisch-genetische centra in ons land, met niet zelden een al of niet selectieve abortus provocatus als gevolg. Zelfs vanuit die centra wordt gewaarschuwd tegen wildgroei op dit terrein. Er bestaat ernstige twijfel of onze wet- en regelgeving daartegen effectief beschermt. Mogen wij daarover een beschouwing vernemen, die wat ons betreft leidt tot heldere voornemens terzake?

Voorzitter! Er wordt aangegeven dat, hoewel aan de capaciteitsproblemen in de rechtspraktijk is gewerkt, het moeilijk zal blijven om aan het verwachte werkaanbod het hoofd te bieden. Dat nu is toch onaanvaardbaar? De rechtshandhaving moet te allen tijde worden gegarandeerd. De burger moet zich veilig en beschermd kunnen weten. Wij vragen uitdrukkelijk extra inzet te mobiliseren. Hier horen ook een adequate inrichting en sterkte van het politieapparaat bij. Waar blijft toch de in het vooruitzicht gestelde herverdeling van de politiesterkte ten gunste van het platteland?

Wij stemmen in met het voornemen de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de Internetprovider te regelen. Er komen nu immers racistische uitlatingen en ook (kinder)porno door. Via Internet kan er trouwens tegenwoordig ook worden gegokt. Deze uitwassen moeten worden tegengegaan. Politie en justitie moeten voldoende bevoegdheden hebben om in voorkomende gevallen krachtdadig te kunnen optreden. Een en ander moet ook niet te lang gaan duren. Anders verliezen wij die slag op dit gebied. Kan snelle actie worden toegezegd?

Wie aan Internet denkt, denkt ook aan de sluipende internationalisering van onze samenleving. De Franse filosoof Guéhenno schreef een intrigerend boek, ''Het einde van de democratie''. Hij beweert dat het vierde rijk uit de droom van Nebukadnezar in onze tijd doorbreekt. Het is een keizerrijk zonder keizer. Het lijkt het meest op een alomvattend economisch communicatie- en informatiesysteem. De natiestaten worden erdoor verpletterd. De macht verschuift van de overheid naar multinationals met wereldomspannende handelsrelaties, die tegelijk over de gehele wereld ook de productie sturen. Macht, rijkdom en vooruitgang hangen meer samen met informatie en communicatie dan met het hebben van goud, ertsen of landbouwgrond. Recht en zekerheid zouden dan losstaan van een eigen territoir. Hoe deze analyse ook zij – ik verbind mij daar niet in alles aan – wij moeten waken bij deze ontwikkelingen, die ons spreken van bepaalde karaktertrekken van de in de Bijbel geschetste eindtijd.

Voorzitter! Wij steunen het kabinet in een stevige aanpak van het mobiliteitsvraagstuk. Sterker, wat ons betreft moet er nog een schepje bovenop. De wegen slibben dicht; dat kost scheppen geld en levert een aanslag op ons toch al overbelaste milieu op. Ik wijs op de cijfers die daarover recentelijk gepubliceerd zijn. Op beide punten moet effectief worden opgetreden. Of de automobilist blijvend zal reageren op de accijnsverhoging, wagen wij te betwijfelen. Optimalisering van het openbaar vervoer over de hele breedte lijkt ons een veel vruchtbaarder slag.

Veilig en filearm wegenonderhoud: prima! Uit de antwoorden op schriftelijke vragen van collega Van den Berg blijkt dat daarbij de zondag steeds vaker wordt ingeroosterd. Dat betreuren wij uiteraard in ernstige mate op grond van onze godsdienstige overtuiging en sociale overwegingen. Wij vragen dringend deze beleidslijn te heroverwegen. Graag een concrete reactie.

Voorzitter! Toen de rivierdijken vorig jaar op springen stonden, zei de minister-president dat geld geen rol mag spelen als het gaat om de elementaire veiligheid van ons land. Dat geldt toch ook voor de nodige versterking van de Zeeuwse dijken? Daarover bereiken ons namelijk zorgelijke berichten. Graag verneem ik hierop de reactie van het kabinet.

Wij staan al kritisch ten opzichte van de EMU, ook in dit opzicht een sluipende internationalisering van onze soevereine natie, maar dat zal nog erger worden als er gesleuteld wordt aan de criteria van toetreding. Dat zou vergaande gevolgen hebben voor onze nu harde gulden, alsook voor inflatie- en rentepercentages, die de burgers te zijner tijd rechtstreeks in hun portemonnee merken. Die kant moet het dus niet op! De regering wil toch wel toezeggen dat men zich daarvoor sterk zal blijven maken?

Van der Vlies

Grote zorgen hebben wij over de inkomenspositie van ouderen (AOW, pensioenen) en van grote gezinnen. Wat de laatste betreft, denken wij naast de kinderbijslag aan bijvoorbeeld studiekosten en leerlingenvervoer. In dat opzicht worden zij cumulatief veel te zwaar aangeslagen. Daar moet echt verandering in komen. Enkele duizenden guldens per jaar voor de lagere-inkomensgroepen is natuurlijk te veel. Wil de regering toezeggen dat daar extra en structureel naar zal worden gekeken? Content zijn wij overigens met de maatregel die is gepresenteerd terzake van ouders die hun gehandicapt kind thuis verzorgen. Dat is nu eens een prima voorstel. Eindelijk wordt er invulling gegeven aan een motie die ik samen met mevrouw Giskes van D66 mocht indienen.

Ook hebben wij grote zorgen over de overheidsrol bij de voorgenomen herstructurering van de land- en tuinbouwsectoren. Zeker, er is een taak voor het ondernemerschap zelf, maar de randvoorwaarden bij die herstructurering, fiscale en sociale begeleidende maatregelen, kan de overheid gunstig beïnvloeden. Daar blijkt onzes inziens te weinig van.

Wij wachten graag de reactie van de regering op ons betoog af. Wij wensen het kabinet wijsheid toe en de zegen des Heeren.

□

De heer **Schutte** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Het gaat goed in Nederland: meer groei, meer werk, een kleiner tekort, minder uitkeringen. We doen het ook nog beter dan andere landen in Europa. Het kabinet verdient een pluim. Dit geldt ook voor de sociale partners en al die anderen die de welvaart mede mogelijk hebben gemaakt.

Maar de pers zorgde verleden week voor een akelige dissonant. Met het milieubeleid zou het helemaal niet goed gaan. De meeste doelstellingen van het Milieubeleidsplan worden niet gehaald. Minister De Boer reageerde als door een wesp gestoken.

Het is nu niet het moment om uit te maken wie het meest reden had om boos te zijn: de minister of de Nederlandse samenleving. Beter is het om de vraag te stellen hoe we met de financiële ruimte als gevolg van de groei omgaan.

Ik moet daarbij denken aan het bijbelverhaal over de dromen van een Egyptische farao. Hem werden zeven vette jaren in het vooruitzicht gesteld. Hij kreeg het advies om in die jaren 20% van de opbrengst van de oogst te bewaren tot de daarna volgende magere jaren. Een wijze maatregel waarvan Egypte en de omringende landen sterk hebben geprofiteerd.

Nu zit onze economie heel wat ingewikkelder in elkaar. Een begrotingsoverschot van 20% is niet erg reëel. Maar is het niet vreemd in een tijd van stijgende groei, een begrotingstekort van bijna 3% te ramen? Getuigt dat niet van weinig toekomstgericht denken?

Ik zou daar nog vrede mee kunnen hebben, als de regering overigens alles deed om te investeren in de toekomst. Op dat terrein gebeurt wel wat. De extra 750 mln. voor de bestrijding van de CO_2 is een goede eerste reactie op het rapport van de commissie-Van Middelkoop. Maar de brief welke wij gisteren ontvingen met een eerste aanzet voor invulling van het aangescherpte beleid is nog slechts inventariserend en te weinig concreet. De Troonrede handhaaft intussen de doelstelling van een reductie van 3% in het jaar 2000. Maar de maatregelen welke worden voorgesteld, werken veelal pas op lange termijn. Hoe kan ooit in vier jaar tijd een nog steeds toenemende uitstoot worden omgezet in een structurele beperking? Waarom ontbreken sneller werkende maatregelen, zoals vervroegde sluiting van verouderde kolencentrales, en voorstellen voor regulerende heffingen?

Op een ander terrein, dat van de vergrijzing van de bevolking, worden juist lasten naar de toekomst verschoven. De bevriezing van de AOW-premie maakt de toekomstige betaalbaarheid van de AOW afhankelijk van de bereidheid en de mogelijkheid om een steeds groter deel van de uitkeringen uit algemene middelen te betalen. Overigens, vroeger noemden we deze fiscalisering van de AOW gewoon staatspensioen. Ik weet niet of de politieke tegenstanders van toen het nu niet zo erg vinden, als het maar geleidelijk gaat. Ik zou zeggen: weersta het begin. De bezuinigingen op de kinderbijslag leren hoe gemakkelijk het mis kan gaan.

De begroting is weinig toekomstgericht. Zij is sterk gefixeerd op 1998, het jaar van de beslissing over de EMU. Om het beeld voor het EMU-examen maar zo goed mogelijk voor te stellen, worden zelfs Frans aandoende methoden toegepast om het tekort te drukken. De MEV noemt het wat verhullend ''financiële transacties''. Als alle kandidaat-deelnemers van de EMU zo tewerk gaan, geeft dit weinig vertrouwen in de waarde van de toetsing aan de toelatingscriteria. In ieder geval wordt onze nationale economie niet wijzer van zulke transacties.

Ook in de toekomst zal het volgens de Troonrede vooral gaan om een krachtige economische expansie. De woorden zouden zo uit het vocabulaire van minister Wijers kunnen komen. Hij wijst de weg uit de problemen: niet tevreden zijn met een groei van 1,5% of 2%, minstens 3% per jaar. Hij waarschuwde ook voor de grijze middenkoers van een beetje geven en een beetje nemen. Wat mij hierin aanspreekt is de kennelijke wens, de overheid actief te houden in een tijd van marktdenken en van relatief sterke economische groei.

Economische expansie is niet iets om huiverig voor te zijn. Bedreigend wordt zij pas als we er een doel in zichzelf van maken, als we groei verengen tot welvaartsmaximalisatie. Maar als we groei inzetten als instrument om Gods schepping verder te ontwikkelen en zorgvuldig te beheren, dan zijn we pas echt toekomstgericht bezig. Economische groei ten behoeve van duurzame ontwikkeling dus.

Daarbij past dat we ons ervoor inzetten de ligging van Nederland aan de noordwestpoort van Europa te blijven benutten, onder meer door aansluiting van Nederland op het Europese spoorwegnet. Maar daarbij past niet dat ernstige aantastingen van natuur en milieu dan maar voor lief genomen moeten worden. Een paars stempel op een HSL-tracé kan niet het einde van de discussie betekenen.

In een oude publicatie kwam ik een stelling tegen die ook voor vandaag actueel is, namelijk ''Wie een akker bezit, moet de jaarlijkse vruchten trekken en toezien dat hij de grond door zorgeloosheid niet laat uitgeput worden, maar hij moet zich erop toeleggen om hem de nakomelingen over te leveren zoals hij hem heeft ontvangen, of nog beter bebouwd''. Het zijn woorden van Calvijn, meer dan vier eeuwen

oud. Een pleidooi voor duurzame ontwikkeling avant la lettre dus. Ik kan zijn werken overigens bij ieder aanbevelen.

Via de nota Samen werken aan bereikbaarheid wil de regering de aanval inzetten op een dreigend verkeersinfarct. In de commentaren krijgt de voorgenomen verhoging van de accijns een onevenredige aandacht. Variabilisatie van autokosten is nodig, al zal het effect minimaal zijn als het niet met een breed pakket van maatregelen gepaard gaat. Ik denk dat het voorgestelde pakket niet voldoende zal zijn. Waarom wordt bijvoorbeeld het reiskostenforfait ongemoeid gelaten? Worden hierdoor soms teveel oude wonden opengereten? Waarom is dan geen relatie gelegd met de voorgestelde verhoging van het arbeidskostenforfait, zoals door de FNV al eens is voorgesteld? Hoe zit het met de kostentoerekening van lease-auto's?

Ik heb er begrip voor dat de regering ervoor heeft gekozen de hogere benzineprijs te compenseren door het bezit van een auto goedkoper te maken. Mensen met lage inkomens kunnen een auto net zo hard nodig hebben als mensen met hogere inkomens. Maar waarom wordt dan geen progressieve koppeling gelegd van de motorrijtuigenbelasting aan de uitstoot van schadelijke gassen en aan het vermogen van de auto?

Steeds meer zal het beleid erop gericht moeten zijn, milieudoelstellingen ook te realiseren via belastingen. Onze oud-collega Van der Vaart heeft zich in zijn huidige functie verdienstelijk gemaakt door de mogelijkheden van ecologisering van belastingen op een rij te zetten. Wat doet de regering nu precies met deze voorstellen? Krijgt de Kamer een helder overzicht van alle voorstellen, met een regeringsreactie?

Voorzitter! Vorig jaar hebben vooral de fracties van het CDA en het GPV concrete voorstellen gedaan met betrekking tot het gezin. Een toegezegde notitie gezin was het voorlopig resultaat. Op de valreep is deze notitie verschenen; te laat om er nu ruime aandacht aan te kunnen besteden. Wel is duidelijk dat paars een eigen definitie van ''gezin'' heeft ontworpen. Ik heb begrepen dat de heer Heerma en zijn fractie zich daarin wel goed kunnen vinden. De GPV-fractie zó in ieder geval niet.

Uiteraard heeft de overheid een taak ten aanzien van elk leefverband waarbij kinderen zijn betrokken. Maar door alle soorten leefverbanden onder één noemer te brengen, worden wezenlijke verschillen tussen huwelijkse en niet-huwelijkse verbanden miskend. Deze liggen vooral op het terrein van het personen- en familierecht. Onze fractie zal tijdig vóór de behandeling van de regeringsnotitie met eigen voorstellen komen, waarbij onze notitie van vorig jaar op het punt van het personen- en familierecht wordt uitgewerkt en geconcretiseerd.

Staatssecretaris Terpstra lijkt inmiddels de portefeuillestrijd met minister Melkert, die eerder zichzelf tot gezinsminister uitriep, te hebben gewonnen – mevrouw Terpstra, van harte gefeliciteerd! Maar het betekent wel, dunkt mij, het einde van een goed gezinsbeleid, omdat zij noch over de nodige bevoegdheden, noch over de middelen beschikt.

In de notitie wordt de overheid een voorwaardenscheppende taak toegekend, waardoor het gezin in staat zal zijn zijn wezenlijke taak van opvoeding en verzorging te vervullen. Maar over herstel van de meest gezinsonvriendelijke maatregelen van dit kabinet, namelijk de bezuinigingen op de kinderbijslag, lezen we niets. Ik hoor nu zeggen van de kant van de bewindspersonen: ''Het komt goed''. Dat is dan vastgelegd.

De heer Heerma wees al op het Sociaal en cultureel rapport 1996, waaruit blijkt dat deze maatregelen voor gezinnen met drie of meer kinderen een inkomensderving tot 8% voor uitkeringsgerechtigden en tot 5% voor werkenden kunnen opleveren. Als zulke gezinnen het ook nog eens ongelukkig treffen met de vergoeding voor studiekosten, dan kan het nadeel zelfs tot 13% oplopen. Laat de staatssecretaris voor gezinszaken nu tonen wat zij waard is en zorgen dat nog dit kabinet een einde maakt aan dit soort aanslagen op beperkte gezinsbudgetten.

Overigens blijft er ook voor minister Melkert werk aan de winkel. Blijvende aandacht voor armoedebestrijding is nodig: een goede uitvoering van de bijstandswet, tegengaan van sociale uitsluiting en effectieve steun aan mensen met grote schulden.

Voorzitter! Het wereldcongres tegen commerciële seksuele exploitatie van kinderen in Stockholm werd gehouden op een moment waarop we in binnen- en buitenland werden geconfronteerd met de meest afschuwelijke vormen van misbruik en exploitatie van kinderen. Ik vind het een misser dat in de begrotingshoofdstukken hieraan nagenoeg voorbij wordt gegaan. De minister van Justitie heeft er in Stockholm wel aandacht aan besteed, maar dat gebeurde fragmentarisch en terughoudend.

Een meldpunt kinderporno op Internet is uiteraard goed, maar wat kun je daarvan verwachten, als je op straat en in de media voortdurend geconfronteerd wordt met vormen van commerciële exploitatie van de seksualiteit?

Als in de praktijk blijkt dat politie en justitie met lege handen staan bij het opsporen en vervolgen van seks met minderjarigen, omdat vanaf het 12de jaar sprake is van een klachtdelict, waarom moet de minister dan zo nodig waarschuwen voor een razziasfeer? Ook zonder de voorwaarde van een klacht geldt toch het opportuniteitsbeginsel voor strafvervolging?

We moeten er niet de ogen voor sluiten dat misstanden, waar we verontwaardigd op reageren, kunnen gedijen in een politiek en maatschappelijk klimaat waarin de seksuele moraal is gesubjectiveerd en de tolerantie verabsoluteerd, zoals prof. Van Doorn het samenvatte. Het is mijns inziens dringend nodig het politieke debat over dit soort zaken te voeren. Daarom mijn concrete vraag: wil de regering op korte termijn met voorstellen komen, mede aan de hand van de aanbevelingen van het congres van Stockholm?

Voorzitter! Dit kabinet wil niet vertrekken zonder op enkele punten voorstellen voor grondwetsherziening te hebben gedaan. Mag ik ervan uitgaan dat tot die voorstellen ook zullen behoren die inzake de taakomschrijving van de krijgsmacht, met inbegrip van de vastlegging van het instemmingsrecht van de Staten-Generaal bij uitzending van militairen?

Het drama van Srebrenica houdt de gemoederen nog steeds bezig, ondanks de terzake door de minister afgelegde politieke verantwoording. Het heeft mij verwonderd dat de regering nu zelf komt met voorstellen voor een wetenschappelijk-historisch onderzoek. Wat wil de

minister daar nu mee? Vindt hij zelf de afgelegde verantwoording misschien onvoldoende? Wat kan een wetenschappelijk onderzoek daar nu aan toevoegen? Geeft de minister zo geen voedsel aan gevoelens van twijfel over zijn functioneren in deze zaak?

Ik stem ermee in, voorzitter, dat de contacten met Suriname in het kader van het raamverdrag worden voortgezet. Heeft de minister-president al een idee hoe Nederland de toegezegde hulp zal verlenen in verband met de brand van de assemblee?

Voorzitter! Ik sluit af waar de Troonrede begon, namelijk met onze toekomst in Europa. Dat zal wat mij betreft een toekomst zijn van nauwe samenwerking in zelfstandigheid. Het heeft onze steun dat een aantal Midden-Europese landen de gelederen komt versterken. Hoe oordeelt de regering overigens over de uitlating van de Franse president, dat Polen al in het jaar 2000 lid van de Europese Unie zou kunnen zijn?

Over de vraag of en, zo ja, met wie een EMU van start zal gaan, zal het debat in de komende anderhalf jaar gevoerd moeten worden. Wat mij betreft zijn de afspraken van Maastricht op dit punt voor verbetering vatbaar. Dat zou ook uitstekend passen bij de herdenking van drieëneenhalve eeuw Vrede van Münster, de volkenrechtelijke erkenning van de Nederlandse soevereiniteit. Maar hoe dan ook: als er gestart wordt, dan met een onverkorte en voor alle lidstaten gelijke hantering van de toelatingscriteria. Ik zeg dit ook met het oog op de komende Ecofin-raad, ten aanzien waarvan ons al berichten hebben bereikt dat het misschien wel eens kon gaan glijden.

□

De heer **Marijnissen** (SP): Voorzitter! Al in 1931 zei de Britse economisch historicus Torny: ''Bepalend voor een samenleving is niet zozeer wat zij bezit als wel wat zij is en hoe zij haar rijkdom gebruikt. Zij is beschaafd in zoverre haar materiële hulpbronnen aanwendt om de waardigheid en de ontwikkeling te bevorderen van de mensen, die die samenleving vormen.''

Het lijkt mij een aardig motto voor mijn verhaal vanavond. Het lijkt mij een aardig motto om wat tegenwicht te geven tegen de euforie en de zelfgenoegzaamheid van de paarse rekenmeesters, die wel pochen met de mooie macrocijfers maar er niet bij vertellen – nergens; ook niet in de Troonrede – welke ellende zij op microniveau hebben aangericht.

Mijnheer de voorzitter! Het moet aardig schrikken zijn geweest voor de paarse partijen en het kabinet, toen zij hoorden dat er een opstandige bisschop woont in Breda. Monseigneur Muskens is boos, heel erg boos. Hij roept de mensen op in verzet te komen tegen het regeringsbeleid. Geld is er genoeg – weet de bisschop – het wordt alleen niet eerlijk verdeeld: het geld blijft in de handen van de rijken, terwijl het aantal armen steeds verder toeneemt.

Maar ook op andere plaatsen lijkt een nieuw bewustzijn door te breken. Dankzij Vrij Nederland weten wij dat een aantal prominente CDA- en PvdA-leden gezamenlijk een stuk hebben opgesteld over ''de democratie en de sociale rechtsstaat''. Het is een opruiend stuk geworden, net zo opruiend als de woorden van de bisschop, want wat schrijven deze critici? De herijking van de verzorgingsstaat heeft tot nu toe vooral indruk gemaakt als bezuinigingsoperatie. Tot nu toe springt vooral het snoeiwerk in het oog. Men spreekt zelfs over ''kaalslag'' en zegt, dat excessieve rijkdom gelijk staat aan diefstal van de armen. Op het einde van de brief komen de opstellers met hun bekentenis. Zij schrijven: ''Wij ervaren een pijnlijk en gevaarlijk contrast tussen onze overeenstemming – in de Rode Hoed – en het heersende denken, tussen het gesprek over de sociale dimensie van onze samenleving en de praktische inzet ervoor.'' Inderdaad, er bestaat een pijnlijk contrast tussen wat de waarnemend voorzitter van de PvdA in De Rode Hoed ondertekende en wat zijn partij hier in de Kamer en in het kabinet allemaal doet. Ik begrijp nu ook waarom het in De Rode Hoed was: het is een voormalige schuilkerk. Als ik zo'n stuk zou ondertekenen en lid zou zijn van zo'n partij, zou ik mij ook verscholen houden!

Voorzitter! Dat het patent op politieke lenigheid niet ligt bij de CDA- en PvdA-leden van de gespreksgroep ''grondslagen sociale rechtsstaat'', mag blijken uit het volgende. De vorige week vond in het vakbondsmuseum te Amsterdam de uitreiking plaats van de Rooie Reusprijs en ik was daarbij aanwezig. Op de bovenste verdieping van dat mooie gebouw was een galerij van foto's met onderschriften van oud-vakbondsbestuurders. Zo hing daar ook de foto van de voorzitter van de FNV in 1979. De tekst onder zijn foto luidde: ''De sociale zekerheid die we met bloed, zweet en tranen hebben opgebouwd, die láten we niet onder onze ogen afbreken.'' Nederland zuchtte in die dagen onder het juk van het eerste kabinet Van Agt/Wiegel en de vakbondsbestuurder was onze huidige minister-president, de man die nu leiding geeft aan een kabinet dat verantwoordelijk is voor ''een kaalslag'' – uit het Rode Hoedverslag – op het gebied van de sociale zekerheid. Ik roep even in herinnering de Ziektewet, de bijstandswet, de AOW, de WW, de kinderbijslag, enz., een kabinet dat door menigeen wordt gezien als een primair liberaal kabinet en een kabinet, dat in weerwil van alle mooie woorden er actief aan heeft bijgedragen dat de tweedeling in onze samenleving vaste grond onder de voeten heeft gekregen.

Voorzitter! Als er één ding de afgelopen twee jaar duidelijk is geworden, is het wel dat de Nederlanders bij de verkiezingen van 1994 met dit kabinet het ''paars van Troje'' hebben binnengehaald. Zeker, ons land staat er naar de maatstaven van het CPB goed voor. Wij zullen zeker kunnen voldoen aan de criteria voor toetreding tot de EMU, en de werkloosheid daalt, evenals de langdurige werkloosheid. Maar ten koste van wat allemaal?

Een op de drie wijken in de vier grote steden behoort tot de zogenaamde achterstandswijken; de segregatie neemt toe: langs inkomenslijnen, maar ook steeds meer langs etnische lijnen; het standenonderwijs is weer terug; er komen steeds meer privé-klinieken en sommigen krijgen op niet-medische gronden voorrang in het ziekenhuis; tandzorg, fysiotherapie en psychiatrische hulp zijn niet meer voor iedereen bereikbaar; steeds meer mensen moeten leven van een minimum; de armoede neemt toe; de fragmentarisering van de samenleving gaat door; op het terrein van milieu- en natuurbeleid krijgt het kabinet van het RIVM een dikke onvoldoende; de CO_2-uitstoot neemt toe in plaats van af, terwijl de grote

ondernemingen hun energievoorziening nog steeds krijgen tegen afbraakprijzen; Schiphol, de Betuwelijn en de HSL krijgen prioriteit boven belangen van natuur en milieu; het openbaar vervoer versplintert en kan het potentiële aanbod niet aan.

De enigen die juichen zijn de leden van het kabinet zelf, de rijken en – getuige een onderzoek van het blad Forum – de ondernemers. Zij hebben, als wij naar de winstcijfers kijken, dan ook weinig te klagen. Premier Kok en zijn makkers in het kabinet krijgen van de ondernemers een dikke voldoende. Dat was in de tijd van Joop den Uyl wel anders, die kreeg nog een heuse vermaning van de grootindustriëlen.

Maar ja, het valt ook niet mee, voorzitter, als je moet optreden als premier van een kabinet dat voor het belangrijkste deel gedomineerd wordt door de VVD. Iedereen weet het inmiddels wel: Bolkestein is de Geert Hofmans van paars. Voor de goede orde, ik zei geen Greet maar Geert. Ik weet niet waarom er gelachen werd. Hij was de man wiens betovering zich in de zomer van 1994 meester maakte van de schrijver van de proeve. Hij haalde zijn 18 mld. bezuinigingen binnen. Hij wist te bereiken dat dit kabinet unaniem zou meewerken aan méér marktwerking, deregulering en privatisering. Hij wist gedaan te krijgen dat een aantal fundamentele kenmerken van een beschaafde samenleving, zoals menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit, overboord werden gezet als uitgangspunten van beleid. Hij wist te bereiken dat de sociaaldemocratie haar afkomst zou verloochenen!

Als ik mensen wil uitleggen dat paars kortzichtig bezig is, noem ik altijd drie voorbeelden. Ten eerste het milieubeleid, dat lijkt me evident. Ten tweede de afbraak van de georganiseerde solidariteit, in de veronderstelling dat iedereen het wel af kan met de eigen verantwoordelijkheid en anders de spontane solidariteit het wel overneemt. Ik zie de minister van Buitenlandse Zaken lachen. Dat is waarschijnlijk omdat ik het eerste punt, het milieubeleid, zo snel afdeed. Maar een fractie als de onze moet het met 15 minuten doen, dus je moet wel. Ten derde, voorzitter, de stiefmoederlijke wijze waarop wordt omgesprongen met onze kinderen, met name tot uitdrukking komend in de wijze waarop met het basisonderwijs wordt omgesprongen. In 25% van de klassen zitten méér dan 30 leerlingen; de budgetten voor de scholen zijn te krap en het onderwijzend personeel loopt over van cynisme over het kabinetsbeleid. Wat iedereen die een beetje in de wereld van het basisonderwijs thuis is, natuurlijk allang weet, is nu wetenschappelijk bewezen door een langlopend onderzoek in de Verenigde Staten.

Mijnheer de voorzitter! Theo Thijssen was niet alleen de auteur van ''Kees de jongen'', hij was ook onderwijzer en later ook Kamerlid voor de SDAP. Reeds in 1938 – ik heb het opgezocht – zei hij in de Tweede Kamer: ''Alle gepraat over hervorming, differentiatie, verbetering en aansluiten aan het praktische leven, is nutteloos, zoolang wij zitten met overvolle klassen, die alle verbetering onmogelijk maken. Daarom is de behandeling van de leerlingenschaal voor mij hoofdzaak.'' En verder: ''Bij de defensie vragen wij ook niet of het geld er is, er moet dan gedáán worden. Zoo is het ook met de zaak van het onderwijs. Het hangt er maar van af, hoe groot men het belang van het onderwijs ziet.'' Dat was 1938 en sindsdien zijn de klassen inderdaad kleiner geworden, zeker. Maar er is veel meer veranderd: het leven zelf is ook veranderd, de overzichtelijkheid is verdwenen, lesgeven is moeilijker geworden, meer kinderen dan toen hebben leer- en opvoedingsproblemen en meer ouders dan toen leven gescheiden. De woorden van Thijssen van bijna zestig jaar geleden zijn in hun politieke betekenis nog steeds actueel.

Mijnheer de voorzitter! De voorzitter van het NOC, de heer Huibregtsen – ik meen dat hij ook directeur van McKinsey is – zei onlangs: ''We proberen alsmaar problemen op te lossen, ware het niet beter te proberen problemen te voorkomen.'' Met ''we'' bedoelde hij het paarse kabinet. Welnu, mijnheer de voorzitter, als we over onderwijs spreken en in het bijzonder over het basisonderwijs, is een betere illustratie van dat gezegde van Huibregtsen niet te vinden.

Mijnheer de voorzitter! Gelet op het belang dat het kabinet aan Europa hecht, ontkom ik er niet aan ook daarover hier iets te zeggen. Ik vertel waarschijnlijk niemand iets nieuws wanneer ik zeg dat de SP, om het zacht uit te drukken, zeer sceptisch staat tegenover een verdergaande Europese integratie, zeker wanneer dat moet in het tempo dat dit kabinet voor ogen staat. Het monetaire strafkamp van de EMU is voor ons een gruwel. Uit een enquête onder de bevolking, uitgevoerd in opdracht van NRC Handelsblad, blijkt dat de meerderheid van de Nederlanders niets ziet in de ambities van dit kabinet en de meerderheid van de Kamer. Nog even los van de vraag of het dan uit democratisch oogpunt juist is om toch door te gaan, heeft de SP-fractie ook ernstige fundamentele bezwaren. Zonder enige twijfel zal door een verder opschuiven in de richting van een politieke unie het democratisch gehalte van de besluiten dalen. Wat de nationale regeringen en parlementen aan zeggenschap wordt ontnomen – er wordt daarmee ook een democratisch gat geslagen – kan nooit worden goedgemaakt door Brussel en het Europees Parlement, iets wat de PvdA-fractie voor lief schijnt te willen nemen, blijkens hun vorige week verschenen rapport. Bovendien is er de miskenning van het feit dat mensen zich niet kunnen of willen identificeren met Europa en zeker niet met Brussel. Dit is iets wat, naar mijn opvatting, een serieus gevaar voor de toekomst inhoudt, wanneer daar door de politiek onvoldoende rekening mee wordt gehouden. De weeffout die er in het project van de Europese gelijkschakeling zit is, dat eigenlijk alleen de geo-economische en geopolitieke argumenten serieus worden gewogen. Alle andere aspecten worden ten behoeve daarvan onder het vloerkleed geveegd. Mijnheer de voorzitter! Ik blijf het dan ook hoogst ongewenst vinden dat het Nederlandse volk, de kiezers dus, er bij de herziening van het Verdrag van Maastricht weer niet aan te pas komen. Zij mogen hun oordeel weer niet geven, net zomin als over de toetreding tot de EMU.

Mijnheer de voorzitter! Het volume van het bruto binnenlands product is volgens de macro-economische verkenning tussen 1980 en nu per hoofd van de bevolking gestegen met bijna 30%. Het is aan verstandige mensen niet uit te leggen waarom we, dat wetende, ons op de drempel van de 21ste eeuw waar het gaat om rechtvaardigheid en menswaardigheid geen ambitieuzere

doelen zouden kunnen stellen dan paars ons wil doen geloven. Daarom wil ik de resterende tijd gebruiken om de minister-president een aantal vragen te stellen.

De mensen met een uitkering zijn volgens het Sociaal en cultureel planbureau in de laatste tien jaar met hun inkomen bijna 25% achter gebleven bij de mensen met een modaal inkomen. Kan de minister-president mij uitleggen waarom de mensen met een uitkering nu nog geen koopkrachtverbetering kunnen krijgen? Terwijl we weer forse economische groei tegemoet kunnen zien en het aantal miljonairs inmiddels is gestegen tot boven de 100.000, verkeren velen in diepe armoede.

Zou de minister-president mij willen uitleggen waarom van de integratie van mensen met een handicap in het arbeidsproces zo weinig terechtkomt en waarom het kabinet, dat wetende, de WAGW, de Wet activering gehandicapte werknemers, niet activeert? Waarin is de redelijkheid van de nieuwe plannen met de WSW gelegen? Waarom moeten de betrokkenen daar tien jaar lang zien toe te komen met eenzelfde budget dat of ten koste gaat van de 20.000 mensen op de wachtlijst of ten koste van het loon en de arbeidsvoorwaarden van de arbeiders? Waarom wordt in het kabinet gesproken over demotie? Waarom wordt er gewerkt aan een WW-uitkering op basis van het middelloon? Waarom vindt het kabinet een jaarlijkse huurstijging van 3,5% redelijk, terwijl de huren de laatste vier jaar al met 25% zijn gestegen, de Nederlandse huren tot de hoogste van Europa behoren en mensen met lage inkomens nu al vaak meer dan 30% van hun inkomen kwijt zijn aan woonlasten? Kan de minister-president mij ten slotte uitleggen wat de logica is van het verwijderen van delen van de tandartszorg uit het ziekenfondspakket om daarmee 420 mln. te bezuinigen op de collectieve lasten, terwijl de mensen, wanneer ze zich allemaal zouden bijverzekeren, in totaal het dubbele kwijt zijn? De andere vragen kan ik helaas niet meer stellen.

□

De heer **Verkerk** (AOV): Voorzitter! Nederland zit vol met plannen voor rails, maar ook vol autowegen. Vol angst voor werkloosheid, maar ook vol bezit. Vol vertrouwen, maar ook vol onveiligheid. De marktwerking heeft haar voor- en nadelen. Twee voorbeelden van nadelen. De woningbouwcorporaties gaan de markt op en de ziekenfondsen doen hetzelfde. Maar waar worden hun grenzen gelegd? De oudere en de bejaarde burger telt zijn zegeningen, maar ook zijn zorgen.

In mei van dit jaar kwam de PvdA, gesteund door D66, met het onzalige plan om gepensioneerden met een aanvullend pensioen van meer dan *f* 500 per maand daarover AOW-premie te laten betalen, terwijl zij hun hele werkzame leven AOW-premies voor de vorige generatie hebben betaald. De AOV-fractie kwam kort voor de zomer met de nota ''De AOW volgens het AOV''. Daarin stellen wij dat de belastingherziening-Oort en andere belastingwijzigingen het draagvlak onder de AOW hebben verzwakt. De AOW-premie moest daarom onnodig worden verhoogd. Ons standpunt werd bevestigd in een kort daarna verschenen rapport van de Sociale verzekeringsbank. Het nieuwe kabinetsstandpunt heeft daarom onze voorlopige instemming. Het draagvlak onder de AOW wordt weer verbreed. Dat gebeurt, zonder dat de AOW inkomensafhankelijk wordt, door heffing van premie over aanvullende pensioenen. Naar onze mening is het wel nodig dat wettelijk wordt vastgelegd op welke manier de AOW zal worden geïndexeerd. Graag een reactie.

Mijn fractie – dat hebben wij vorig jaar bij de begrotingsbehandeling al gezegd – vindt het psychologisch in ieder geval verstandig om geld vast te zetten in een bufferfonds voor de toekomstige AOW. Dat fonds kan worden gevuld met belasting-meevallers, met meevallers in de sociale zekerheid, met gasbaten en met de opbrengsten uit de verkoop van staatsdeelnemingen. Zet het geld gauw apart. Dan is het op tijd bij de viering van 40 jaar AOW in 1997. Graag een reactie.

Een degelijke oudedags-voorziening is gebaseerd op vertrouwen tussen overheid, pensioenverzekeraars, werkgevers en werknemers. Mijn fractie kan de beslissing van het kabinet om het middelloon eenzijdig af te dwingen, als basis voor het pensioen, niet begrijpen, zeker niet als dit besluit wordt gezet naast het kabinetsbeleid inzake de AOW-premie. Pensioen maakt deel uit van de arbeidsvoorwaarden. Ingrijpen daarin heeft direct gevolgen voor de andere arbeidsvoorwaarden, zoals looneisen. Verder vragen wij ons af hoe dit kabinetsplan, kijkend naar de ingewikkelde pensioenmaterie, wordt uitgevoerd. De Koningin herinnerde in haar Troonrede aan de jaren veertig en vijftig. Toen werd gewerkt aan een, via economische opbouw, harmonieuze samenleving. Met het toen heersende vertrouwen en elan kwam ook de AOW tot stand. Ook daarom moet het kabinet van de arbeidsvoorwaarden en de pensioenen afblijven.

Er zijn diverse maatregelen genomen om mensen aan het werk te helpen en aan het werk te houden. Voor ouderen heeft dit er veelal toe geleid dat de ''dump'' in de WAO, de WW en de VUT een halt is toegeroepen. Die dumping wordt nu langzaam ingeruild voor flexibele pensionering, maar dat is een deel van de oplossing. Oudere werknemers worden nog steeds te duur gevonden. Ze zijn te vaak, te veel gespecialiseerd in één taak en daardoor op andere gebieden minder te scholen en in te zetten. De overheid heeft wel de taak om te stimuleren dat werknemers binnen en buiten het bedrijf volwassenen-onderwijs kunnen volgen. Ook dient zij de mobiliteit van ouderen op de arbeidsmarkt te bevorderen. Mijn fractie vindt daarom dat dit recht op scholing wettelijk moet worden vastgelegd. Vooral in het midden- en kleinbedrijf is het voor werknemers bijna niet mogelijk om verlof te krijgen voor cursussen. Daarnaast dient verruiming van de tegemoetkoming in studiekosten meer aandacht te krijgen. Kosten die samenhangen met het veranderen van baan moeten aftrekbaar worden voor de belastingen. Werkloze onderwijsgevenden die hun geld willen verdienen met lesgeven aan werknemers moeten worden gestimuleerd in plaats van geremd. Dat geldt ook voor thuiszittende academici. Tot slot zal door de vergrijzing de nadruk meer en meer komen te liggen op volwasseneneducatie en minder op het gewone onderwijs. Mijn fractie acht het daarom niet meer dan logisch dat deze ontwikkeling in de begroting tot uiting komt. Graag een reactie.

Het kabinet heeft eindelijk de torenhoge problemen ingezien die

ontstaan door de stijgende gemeentelijke lasten. Mijn fractie had verwacht dat kosten die aanwijsbaar op de burger worden afgewenteld door het kabinetsbeleid worden gecompenseerd. Wat mijn fractie ook mist, is de mogelijkheid om gemeenten te corrigeren als hun beleid ten aanzien van hun eigen lasten te veel uit de pas loopt bij dat van het Rijk.

Het paarse klimaat heeft op diverse terreinen geleid tot een zekere verzakelijking en liberalisering. Grote bedrijven maken miljardenwinsten. Dat gunnen wij hun aandeelhouders echt wel, maar dat betekent niet dat die bedrijven afslankronde na afslankronde mogen ondernemen. Bedrijven moeten ''lean and mean'' zijn om in de ''global market'' te kunnen meespelen. Daarbij hoort dan kennelijk een groot contingent van flexwerkers die elke willekeurige dag weer buiten de deur kunnen worden gezet. De arbeidsverhoudingen veranderen en niet altijd ten gunste van de werknemer. De vakbonden onderzoeken hoe hun positie is binnen die nieuwe arbeidsverhoudingen. Ondanks paars moet er genoeg aandacht blijven voor de positie van de werknemer en zeker voor die van de oudere werknemer. Mensen worden gediscrimineerd en versneld afgeschreven, want de arbeidsmarkt moet flexibeler en alles moet jong en goedkoop zijn. Het AOV wacht met spanning op voorstellen hierover.

De mobiliteit heeft geleid tot een immense verkeersproblematiek. Ook de voorgangers van dit kabinet hebben geprobeerd het autoverkeer af te remmen. De nieuwe kabinetsvoorstellen beloven naar onze smaak nog niet genoeg. Misschien moet er wel, zoals in de jaren zeventig, een olieboycot komen met autoloze zondagen. Dan kunnen we allemaal ervaren en vooral de bejaarden en de kinderen wat rust en veiligheid op straat betekenen. Nu geven op duizenden plaatsen in Nederland de verkeerslichten onvoldoende groene tijd om veilig over te steken tussen voortrazende automobilisten. Gevolg: doden en gewonden.

Voor veel mensen is het openbaar vervoer met bus en trein nog steeds geen waardevol alternatief voor hun auto: te duur, te langzaam en men kan niet overal komen. Nu de NS dreigt in de toekomst onrendabele lijnen op te heffen, komen diegenen in de knel voor wie openbaar vervoer het enige vervoermiddel is. De consequenties voor grote groepen, vooral ouderen, zijn aanzienlijk. Zij worden beperkt in hun sociale en recreatieve mogelijkheden. Ook daardoor daalt opnieuw het aantal reizigerskilometers in het openbaar vervoer. Dit jaar stond al centraal een aantal grote infrastructurele projecten. Grootse plannen. Hogesnelheidslijn onder de grond: dat was paars op z'n best! Inmiddels blijkt dat enkele veronderstellingen van het kabinet op drijfzand zijn gebaseerd. Nog erger: er moeten tunnels komen in de veengrond, het moeras van de Randstad. Het kabinet is aan een heroverweging van zijn keuze toe. Hoe zal dat verdergaan, ook met de Betuwelijn?

Het vastlopen op de snelwegen moet de aanleiding worden voor een grondige herbezinning van de inrichting van de Randstad. Waarom niet eerst een masterplan voor de Randstad gemaakt, waarin alle grote infrastructurele projecten zijn ingebed? Dan zal ons volk duidelijk kunnen worden dat zijn overheid ook werkelijk een oplossing biedt voor ogenschijnlijk onoplosbare problemen. Eerst een masterplan, dan pas de spoorboor.

Belangrijk voor ouderen en bejaarden blijft het gevoel van onveiligheid op straat. In het centrum van Amsterdam werd een jongeman doodgeschopt omdat hij zich bemoeide met een ruzie over een zakje patat. Zover is men soms in deze samenleving gekomen: als een mens je hindert, maak je hem af. Zie ook de pornozaak in België. Heeft die ook haar tentakels naar ons land uitgestrekt? Agressie, criminaliteit en vernieling zijn aan de orde van de dag in grote steden, maar zij treden ook meer en meer op het platteland op. Men ziet te weinig politie en de afhandeling van klachten laat vaak te wensen over. Echter, ook de burger moet de politie zoveel mogelijk informeren en helpen bij de opsporing van delicten. Zeker in oude volksbuurten heerst een gebrekkige sociale samenhang. Veel mensen trekken er weg. Juist in deze buurten wonen veel ouderen die weinig mobiel en weinig weerbaar meer zijn. Het grotestedenbeleid heeft nog een lange weg te gaan.

Wij zijn van mening dat een gezonde samenleving met zo weinig mogelijk agressie en criminaliteit, gebaseerd dient te zijn op fundamentele waarden en normen. De waarden zijn die van christendom en humanisme. De Nederlandse normen zijn daaraan ontleend en in afspraken, onze wetgeving, vastgelegd. Alleen met respect voor deze waarden en normen kunnen alle inwoners samen op weg gaan in onze samenleving.

In deze Kamer hebben wij de laatste jaren uitgebreid gediscussieerd over de ontwikkeling van de huren. De nettohuurquotes zijn door de opeenstapeling van huurverhogingen opgelopen tot vaak onaanvaardbare niveaus voor de lagere inkomensgroepen. Nog steeds vinden veel mensen de weg niet naar de geldelijke steun, zoals de individuele huursubsidie. Het gaat bij veel ouderen vaak niet om meer geld, maar om een te begrijpen wetgeving. Anno 1996 moet de overheid toch in staat zijn hen te bereiken die voor zo'n regeling in aanmerking komen. Er moet meer eenvoudige voorlichting komen via de veel door ouderen beluisterde regionale omroepen en in de eveneens in de samenleving sterk gewortelde regionale pers. Nodig zijn ook eenvoudiger formulieren en meelevende ambtenaren. Het is heel simpel: verplaats je in degene voor wie je boodschap bestemd is. De Nederlandse woonbond heeft zojuist een onderzoek uitgebracht over het vermogen van de woningbouwcorporaties. De algemene reserves zijn hier en daar aan de forse kant. De AOV-fractie pleit daarom opnieuw, zoals ook in het vorig begrotingsjaar voor een pauzejaar in de huurverhoging. Graag een reactie.

Het recent verschenen Sociaal en cultureel rapport van het Sociaal en cultureel planbureau biedt een uitgelezen kans om de geestelijke balans op te maken van Nederland. Opvallend is dat vooral ouderen de laatste jaren een steeds groter gevoel van onvrede hebben gekregen ten opzichte van de landelijke politiek. Ouderen zijn zich steeds meer gaan realiseren dat de politiek heeft gefaald. Juist door hun betrokkenheid te tonen kunnen zij de politiek corrigeren. Het AOV en de Unie 55+ vonden hierin hun ontstaan. In de jaren negentig zullen de ouderen zich als een politiek potentieel militante groep doen kennen, aldus het SCP. Tegenover minder leden voor politieke partijen staan de groeiende aantallen leden voor ideële organisaties als Greenpeace en Amnesty Internatio-

nal. Denkt u ook maar aan al die vrijwilligers die op tal van terreinen kostbaar werk verrichten. Op dat punt ben ik het eens met wat de heer Bolkestein zei over sociaal kapitaal. De ouderen melden zich in de politiek. Het wordt voor dit kabinet tijd voor een antwoord.

Het antwoord ligt in het volgende voorstel. De ouderenzorg is bij paars in handen van een staatssecretaris die zich ook bezighoudt met bijvoorbeeld sport. Het ouderenbeleid verdient een veel centraler positie. Alle demografische ontwikkelingen zijn alom bekend, het is heel hard nodig dat het beleid voor de komende jaren echt gestalte wordt gegeven. Ons voorstel is daarom: zet in dit kabinet een staatssecretaris zonder portefeuille in, die het ouderenbeleid echt gaat initiëren en coördineren. Er moet integraal, alles omvattend, en geïntegreerd, tot één geheel gevormd, ouderenbeleid komen. Graag uw reactie.

Steeds duidelijker wordt dat het grote vraagstuk bij de vergrijzing niet de AOW of de pensioenen betreft, maar de gezondheidszorg. Wij zijn natuurlijk blij dat er soms meer geld voor de gezondheidszorg komt, maar het is ook een beleid van pappen en nathouden. Iedereen die door de molen van de gezondheidszorg is gegaan, kan bevestigen dat de ''keten'' niet altijd efficiënt werkt. Het veld heeft soms ook onderlinge belangen. Het wordt bijna ondoenlijk daar vandaan de oplossing te verwachten. De moeite die het kabinet heeft om het farmaceutische kartel te breken, lijkt ons een voorproefje van de weerstand die is te verwachten. Er komen steeds meer eigen bijdragen, maar ingrijpende veelomvattende beslissingen zien wij niet of weinig. Aan de andere kant moet ook bedacht worden dat traditioneel goede kwaliteit, bijvoorbeeld die van de verpleeghuizen, in gevaar kan komen als alleen maar zorgvernieuwing telt. Eindelijk moet ook duidelijk worden wat het kabinet met de thuiszorg voor heeft. Het Sociaal en cultureel rapport meldt dat de afgelopen vijftien jaar het aantal verleende zorguren met 5,5 miljoen is afgenomen. De effectiviteit is door het grote aantal behandelingen sterk afgenomen, door de toegenomen reistijden is het aantal productieve uren sterk gedaald. Maar ook het menselijke gezicht is uit de thuiszorg gehaald. De Miljoenennota stelt dat vooral in de thuiszorg sprake is van overschrijdingen. Geen wonder! Talloze ouderen, bejaarden en gehandicapten wachten in angstige spanning of zij nog hulp krijgen en voor hoelang. De dreiging komt ook uit de hoek van het ziekenfonds en zorgverzekeraars. Hun alomvattende macht moet worden beteugeld.

De AOV-fractie wijst het gedoogbeleid bij drugsgebruik af. Het verheugt ons dat het kabinet de mogelijkheden vergroot voor gemeenten om coffeeshops te sluiten. Ook de scherpere aanpak van de handel in XTC is te loven, temeer omdat partydrugs tot gebruik van nog erger middelen leiden. Mijn fractie wacht met spanning op de komende informatiecampagne voor scholieren over de gevolgen van cannabisgebruik. Wij hadden daar om gevraagd in een in deze Kamer breed gedragen motie. Uit een voorlichtingscampagne op middelbare scholen bleek recent dat scholieren die goede voorlichting krijgen, minder roken en drinken dan zij die geen voorlichting ontvingen, maar het is niet bekend hoe dat met cannabisgebruik staat. Het wordt tijd dat wij dat horen. Graag een reactie.

Voorzitter! Een van de goede kanten van ons land is het geven van internationale steun waar die nodig is, zoals in Bosnië. Daarom eindig ik graag met de wens van een oude vrouw, geuit tegenover Alexander Münninghoff, waarnemer bij de zojuist afgesloten verkiezingen in Bosnië. Hij schreef erover in de Haagsche Courant. Het is een wens die ons allen aangaat: ''Eet zoveel als je wilt, wees gezond en herinner je mij''.

□

De heer **Leerkes** (Unie 55+): Mijnheer de voorzitter! Als bijnahekkensluiter wordt het een papegaaiachtig verhaal als je van tevoren alles precies op papier zet, want bijna alles is al gezegd. Vanmorgen kwam er een allercharmantste dame op de fractiekamer vragen of zij mijn bijdrage van vanavond mocht meenemen. Toen zei ik: ''Nee, dat mag u niet, want dat ben ik niet gewend.'' Wat ik zeggen wil, zit een beetje tussen mijn oren, behoudens een aantal aandachtspunten. Alles is immers al gezegd en ik moet een beetje aansluiten bij de sprekers die vóór mij hebben gesproken.

Wij hebben twee jaar paars achter de rug. Ik heb veel contacten met mensen in het land, ook – als ik dat zo zeggen mag – onder het gewone volk en velen hebben bij het aantreden van het kabinet gezegd dat het geen stand zou houden en dat dat nest snel onder de boom zou liggen. Zij zeiden: ''Hoe kan dat nou: de socialisten en de liberalen in één kabinet? Dat lukt niet en dat is zo voorbij.'' Er waren zelfs sterrenkijkers die bij Kerstmis in 1994 voorspelden dat het kabinet drie maanden later onder de boom zou liggen. Niets is minder waar. Het kabinet zit nog stevig in het zadel en bij de jongste Prinsjesdag hebben wij op het Binnenhof een schitterend spektakel gezien. Alles werd begeleid door een prachtige zon; Hare Majesteit droeg een bijna-paarse jurk en las voor, zoals Wim Kan het noemde, uit een verhaal van een ander. Alles was roze. Ik dacht die middag dat wij allemaal op een roze wolk zaten en dat wij zo de 21ste, ''nieuwe gouden eeuw'' in zouden gaan. Zo leek het allemaal. Ik hoorde dat het nu goed gaat met de economie en de werkgelegenheid. Toch blijven er zeer grote zorgen. Dat hoor ik hier van alle kanten.

Er valt niet te ontkennen dat er een tweedeling in de samenleving blijft bestaan. Net als mevrouw Nijpels en de heer Marijnissen verwijs ik naar de bisschop die voorzitter is van de commissie Kerk en samenleving en die heeft gezegd dat het helemaal niet goed gaat: de armoede neemt toe en dat is een bedreiging voor de samenleving. Dat weten wij dus: armoede is een bedreiging voor de samenleving. Armoede roept op tot opstand, anarchie en alles wat wij niet willen. Wij moeten die armoede dus bestrijden. Ik vraag de minister-president daarom wat hij ervan vindt om datgene te doen wat die bisschop vraagt en om het thema armoedebestrijding het volgend jaar hoog op de agenda te plaatsen.

In het rapport van het Sociaal en cultureel planbureau wordt melding gemaakt van militante, ontevreden ouderen. Ik heb bij mijn aantreden gezegd dat wij een soort gerontoprovo's zijn. Dat was misschien enigszins oneerbiedig, maar zo voelde ik mij wel. Als eerste generatie kwamen wij in opstand tegen datgene wat wij niet wilden.

Leerkes

Wij wilden niet terzijde geschoven worden in de samenleving en dat gebeurde in steeds grotere mate. De minister van VWS zal het met mij eens zijn dat er geen natuurlijke selectie meer is. In de landen van de derde wereld worden de mensen gemiddeld niet ouder dan 30 jaar. Malaria, tyfus en cholera zijn de natuurlijke opruimers van heel veel mensen. Vóór de oorlog was dat bij ons tuberculose. De gemiddelde leeftijd lag rond de 35 of 40 jaar. Die natuurlijke selectie kennen wij hier niet. Wij peppen mensen op met penicilline, operaties, bypasses en noem maar op. De mensen bereiken een zeer hoge leeftijd. In de komende decennia zullen wij het dubbele aantal aan ouderen hebben dan nu het geval is. Wij kunnen daar een beetje om lachen, maar dit zal het grote probleem zijn van de komende decennia. Ik heb er al eerder op gewezen. Prof. Ferguson uit Engeland heeft, sprekend op een congres over dit thema, gezegd dat de vergrijzing van de bevolking in de geïndustrialiseerde gebieden van de wereld een van de meest markante problemen zal zijn aan het einde van deze eeuw. Als men goed gekeken heeft, heeft men op Prinsjesdag een Japans camerateam gezien. Die kwamen eens kijken wat wij hier aan het doen zijn met de ouderen. In Japan is het probleem immers, zo hoorde ik, nog veel en veel groter. Het kabinet heeft wat vertrouwen verloren in de ouderen. Dat vertrouwen moeten wij zien terug te winnen.

Er is lang over de AOW gepraat. De heer Wallage – ik zie hem nu niet meer – heeft een jaar geleden gezegd dat er een brede maatschappelijke discussie moet komen over de AOW. Welnu, aanvankelijk is het een brede maatschappelijke spraakverwarring geweest. De heer Linschoten zei een jaar geleden dat er tot het jaar 2015 geen enkel probleem is en dat wij vervolgens toe kunnen met een kleine verhoging van de premie. Anderen zeiden dat de AOW onbetaalbaar was. De Sociale verzekeringsbank schreef nog kortgeleden dat er niets aan de hand is met de AOW en dat het allemaal kan. Ik prijs mij dus gelukkig dat het kabinet nu zegt een voorstel aan te zullen dragen om te komen tot een goede, algemene voorziening voor de oude dag, niet afhankelijk van economische ontwikkelingen. Het zou dan immers een gejojo worden. Ik heb vanmiddag al gezegd dat het met de economie gaat van: ''Jantje lacht, Jantje huilt''. Misschien dat wij na deze Prinsjesdag, na een maand of drie, vier, wanneer ergens in Azië of het Midden-Oosten een oliekraan dichtgedraaid wordt, weer in de miserie zitten. Dat weten wij allemaal niet. De economie kan zo weer instorten. Ik heb dat in mijn lange leven zo vaak gezien. Het is net een koortscurve. In het voorjaar was er nog een dip. Nu is er een top. De AOW ophangen aan de ontwikkeling van de economie lijkt mij dus gevaarlijk en ik ben blij dat het kabinet daarvan afscheid heeft genomen.

Ik wil toch even het punt van de gezondheidszorg aanroeren. Wij hebben een ijzersterke minister van Volksgezondheid. Wij zijn daar heel blij mee. Ik weet ook wel dat zij gehouden is een regeerakkoord uit te voeren. Toch moet er wat meer geld in de gezondheidszorg gestopt worden. Bij een aantal dingen moet ik haar prijzen. Zij was het met ons eens dat er absoluut geen sprake mag zijn van economische gezondheidszorg. De heer Bolkestein steunt poliklinieken voor het bedrijfsleven. Voor de economie is dat natuurlijk heel goed. Hij raakt zo wel aan de kern van de gezondheidszorg die voor iedereen toegankelijk moet zijn en waar bij de wachtlijsten niemand mag voorkruipen. Dit laatste in tegenstelling tot bij de kassa van de supermarkt. Daar kun je het proberen!

De heer Rosenmöller heeft vandaag de efficiency in de gezondheidszorg naar voren gebracht. Daar zou ik in december graag met de minister over willen praten. Er zijn mensen geweest in mijn regio die mij vertelden lid te zijn van een ziekenfonds en die aan mij vroegen om te gaan kijken wat voor een gebouw er is neergezet voor de zorgverzekeraars. Ga eens kijken wat zij met ons geld gedaan hebben! Er staat een gigantisch gebouw. Bijna opgetrokken uit marmer. Ik vraag mij af of dit zo allemaal moest gebeuren. Zo zit er ongelofelijk veel mis in de gezondheidszorg. Ik heb met de minister van Volksgezondheid al eens gesproken over de vraag of wij de werkers in de gezondheidszorg niet moeten weghalen bij de kassa. Zou dat een oplossing zijn? Men zit allemaal bij de kassa. Er zijn problemen met de fysiotherapie, de psychotherapie en de chirurgen. Iedereen zit bij de kassa en kan bijna het eigen inkomen bepalen. Dit is misschien een thema om, samen met het efficiënt werken in de gezondheidszorg, aan te snijden. Prof. Smalhout heeft eens gezegd dat de heilloze fusies van ziekenhuizen in ons land hier en daar de bedprijzen opgedreven hebben tot *ƒ* 1100 à *ƒ* 1200 per dag.

Voorzitter! Ik kom over de wachtlijsten te spreken. Het is een heel oud thema, waarover al veel is gezegd. Er moeten helemaal geen wachtlijsten zijn. Wij hebben grote wachtlijsten in de hartchirurgie, de orthopeed, de oogarts, enz. Het is een bedroevende ontwikkeling dat in een medisch hoogontwikkeld land als Nederland lange wachtlijsten bestaan. Wij zijn ook daarom voorstander van budgetstijging.

Voorzitter! Ik kom te spreken over een punt dat mij toch zorgen baart. Ik heb een week geleden een documentaire op de televisie gezien, waaruit blijkt dat in Nederland de totale horeca in de grote steden door de maffia wordt bedreigd. Die mensen wordt veiligheid voor veel geld aangeboden. Zij zijn bang en durven het niet te zeggen. Ik heb mensen in de horeca gesproken en zij hebben mij verteld dat het inderdaad het geval is. Het gaat om gewone horecabedrijven, geen grote hotels. Het gaat om kleine bedrijven in middelgrote en grote steden. Ik vind dat bedreigend. Wat is het antwoord van dit kabinet en hoe wil het die maffia effectief bestrijden?

Wij hebben in de samenleving met fraude op alle fronten te maken. Ik heb een verslag over fraude aan de top van de samenleving. Wat doet de regering om dit tegen te gaan? De hoogleraar in de rechtswetenschappen mr.drs. Degenkamp schrijft in een artikel in de Haagsche Courant van 12 september jl.: Laat die rijke uitvreters maar emigreren als zij niet willen betalen. Hij bedoelt dat die mensen naar het buitenland vertrekken met zeer geslepen methodes om zich op die manier te onttrekken aan het hier belasting betalen. Ik heb er weinig verstand van; ik ben misschien financieel een beetje een onbenul. Ik mag op z'n minst vragen of de regering hieraan aandacht wil besteden.

De minister van Buitenlandse Zaken is altijd druk. Ik kan mij dat voorstellen. Nederland is klein en wij hebben een heel groot buitenland. Wij hebben in de loop van de

geschiedenis gezien, vanaf de Romeinen, Karel de Grote, Philips II, Napoleon Bonaparte, Adolf Hitler, dat men altijd probeert Europa met geweld tot eenheid te brengen. Dat is nooit gelukt. Wij doen het nu op een wat vreedzamer manier. Nu lopen wij weer op tegen een paar grootmachten – Frankrijk en Duitsland – die ons, de kleine jongetjes, toch een klein beetje onder de duim willen houden. Ik heb de minister van Buitenlandse Zaken eens horen zeggen: zou het niet goed zijn om die Benelux wat nieuw leven in te blazen? Misschien moeten wij de kleine Scandinavische landen ook voor iets dergelijks uitnodigen. Op die manier kan een beetje weerwerk worden geboden tegen de grote in Europa.

Voorzitter! Ik wens de regering nog twee jaar alle succes.

□

De heer **Hendriks**: Mijnheer de voorzitter! Mijn eerste indruk over de toestand van 's Rijks financiën voor 1997 is negatief. Ook dit jaar vertoont de rijksbegroting van overheidsuitgaven en inkomsten nog geen goed evenwicht. De regering moet zich realiseren dat de grote bezuinigingen van de afgelopen jaren op de AOW – ongeveer 20% – en op de sociale uitkeringen – ongeveer 25% – het financieringstekort bijna niet hebben beïnvloed. Dat kan voor haar een aanwijzing vormen dat op een andere manier het financieringstekort moet worden verminderd. Een sociaal-maatschappelijk eerlijke verdeling der lasten moet in ons land plaatsvinden, waarbij de zwakste schouders het meest moeten worden ontzien.

Voorzitter! Nu kunnen wij met een gerust hart praten over het veiligstellen van ons basispensioen AOW. In de Troonrede maakte de regering bekend dat Nederland in 2016 ruim 18 miljoen inwoners zal hebben. Toch is al jaren bekend dat Nederland vergrijst en dat dus de bevolking in omvang zal dalen. Voorspellingen van het CBS spraken reeds van een daling vanaf 2005 van maximaal 15,6 miljoen naar misschien slechts 12 miljoen in 2030. Hoe is dit verschil van 3,5 tot 6 miljoen personen te verklaren? Ik wil met dit kleine voorbeeld aangeven, voorzitter, dat een goed inzicht in de demografische ontwikkeling van ons volk een noodzakelijke voorwaarde is om over het veiligstellen van de AOW te praten. Juist daarom prijs ik het vorig jaar gedane voorstel van het AOV om een bufferfonds voor mogelijk toekomstige AOW-betalingsproblemen in te stellen. Mocht zich rond 2030 een noodsituatie voordoen dan kan hierop een beroep worden gedaan.

Voorzitter! Aan de regering vraag ik om haar besluit tot een eenmalige uitkering aan oorlogsveteranen zodanig te herzien dat alle nog in leven zijnde veteranen hiervan gebruik kunnen maken. Ik vind het huidige criterium om uitsluitend veteranen die langer dan twee jaar oorlogsdienst hebben verricht een slecht criterium.

Hoe ziet de regering binnen Europa en de Benelux een verdere democratisering bij de betrokkenheid van de bevolking? Zij moet gelet op de werkelijke stand van zaken in ons land zeer pessimistisch hierover zijn. Ik zal dit toelichten, voorzitter. In 1991 is door ons toenmalige parlement het Europese handvest voor de lokale autonomie goedgekeurd met uitsluiting van het artikel dat het zelfbeschikkingsrecht van de gemeenten regelt. Vreemd, want de hele strekking van dit handvest is daarmee ondergraven. Ik vraag de regering op korte termijn de Kamer een wetsherziening aan te bieden waarin wordt bepaald dat het zelfbeschikkingsrecht en daarmee het bestaansrecht ook van alle Nederlandse gemeenten van kracht is.

Voorzitter! Ik vraag de regering voor de milieu- en ruimtelijkeordeningsvraagstukken een evenwichtige planologie te mobiliseren. Dit is van fundamenteel belang voor het oplossen en het voorkomen van milieu- en ruimtelijkeordeningsvraagstukken waarmee onze regering momenteel worstelt. Dit zijn problemen die de regering naar mijn mening in versterkte mate over zich heeft afgeroepen door de invoering van de Wereldhandelsovereenkomst in 1995. De regering heeft dus het morele gezag verloren om de oplossing van die problemen op de burgers af te wentelen. Mobiliteitsbeperkende maatregelen binnen Europa voor individuele burgers zijn wat mij betreft taboe.

De veiligheid in onze samenleving en de rechtvaardigheid van de rechterlijke macht zijn voor de regering een bron van grote zorg. Veel burgers delen die zorg en vragen zich af welke daden de regering op haar woorden laat volgen.

Volgens de regering wordt de opleving van de economie gedragen door gezinsconsumptie. Dit vind ik wonderlijk, voorzitter. Hoe kan men bij een geringer inkomen meer consumeren? Gaarne een antwoord.

Waarom heeft de regering onlangs aan de politie opdracht gegeven om 60 mln. extra aan autobekeuringen uit te schrijven om zo de begroting van Justitie sluitend te krijgen? Waarom wordt de automobilist weer gepakt en bijvoorbeeld niet de drugshandel, de prostitutie en de pornohandel?

Grote zorg heb ik over de gesignaleerde lokalelastendruk op huishoudens met een sociaal en wettelijk minimuminkomen. Deze categorieën betalen sinds 1990 aan onroerendezaakbelasting, riool- en reinigingsrechten en waterschapslasten ongeveer 130% meer dan tweemaal modale huishoudens en een nog veel hoger percentage dan de echte kapitaalkrachtigen nu betalen. Waarom die sociale onrechtvaardigheid? Waarom zijn de gemeentelijke lasten van de gemeente Den Haag ongeveer 1,3 keer zo hoog dan die van de gemeente Bloemendaal en zelfs twee keer hoger dan die van Tilburg?

Conclusie: de regering is er niet in geslaagd om, rekening houdend met de draagkracht van de bevolking, een evenwichtige inkomensverdeling te realiseren. De miljoenen minder draagkrachtige Nederlanders, onder wie vele ouderen, zijn armer geworden. Dat vind ik schandalig. Slechts ongeveer één miljoen Nederlanders, onder wie een stijgend aantal miljonairs, hebben hun privé-vermogen aanzienlijk zien groeien.

Ik heb bewondering voor de sociaal-financiële analyses die hierover door de Sociale databank Nederland zijn gemaakt. Iedereen kan hiervan kennisnemen op Internet via de zoekmachine Altavista en het sleutelwoord ''geldzaken SDN''.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Morgenochtend zal de regering antwoorden.

Sluiting 22.45 uur